

A DIÓSGYŐRI VÁR TÖRTÉNETE.

I. FEJEZET.

A bükki kőkori kultúra emlékei. Az őskori „Földvárak” és „Pogányvárak” Borsodban. Anonymus szerint Győr vára már a honfoglalás előtt állott. Szarmát-Jazygok, szlávok, avarok, várkunok. A név eredete. Az avarok, hunok gyűrűnek hívták a köralakú földvárakat. A „Gyűr” és „Szolgagyőr”. A honfoglaláskori vár építési módja. A Győr, Diósgyőr, Naggyőr és Nagyvár nevek változatai.

A borsodi Bükk-hegység hűvös rengetegei, a természet csudás szépségeivel pompáznak.

Zöldvizű, csillogó tavából, a hámos völgyön át a Szinva és Garadna-patak fut ki, melynek kristály vize sziklák víz-eséseiről omlik alá s odább titokzatos barlangok méhében tűnik el; míg partjain sziklaóriások állanak őrt.

Mielőtt a patak örökre búcsút mondana szülőföldjének, a Bükknek, hogy aztán a völgy nyílásán át a messze tündöklő alföld ölébe siessen, előbb körülöleli az ott egy ezredéven át őrködő s régi dicsőségünk fényes történelmi emlékeiben oly gazdag *diósgyőri vár* még romjaiban is hatalmas bástya-tornyait.

És ezt a természet szépségeivel megáldott bájos völgyet már az özönvíz utáni ősember is lakóhelyéül választá.

A szomszédos Miskolc Avas-hegyéről már 1876-ban, tehát 51 évvel ezelőtt paleolit, őskőkorszakbeli kovakőszerszűket küldtek be a Magyar Nemzeti Múzeum Régiségtárának.¹

Szerző már 45 évvel ezelőtt megásatott Diósgyőr határában három barlangot, melyekben a kőkorszaki ember szerszűmait találta;² 1891-ben pedig a Miskolc város közepén egy ház alapásása alkalmából talált s a diluviális rétegből kikerült három kőszakóca összes szakfőrfiaink által az őskőkorszakbeli ember kétségtelen munkájának állapított meg s így hazánkban az első ilyenmű hiteles lelet.³

¹ *M. N. Múz. Régiségtári Napló.* 1876. 303. l. 26. sz.

² Szerző jelentése az Orsz. Régészeti Társulatban. *Arch. Értesítő.* Ásatások a diósgyőri barlangokban. 1882. évf. CI—CVII. l. *U. a.* Borsodmegyei lapok, 1882. évf. 21. sz. és *U. a.* Miskolc város története, 1886. I. k. 333—34. l.

³ *Herman Ottó.* A borsodi Bükk ősembere 1908. Term. Tud. Közl. 545. l. Szerző. Miskolc v. története 5. k. 1911. 426—38.

Azóta pedig a Földtani Intézet által évek óta folytatott ásatások a diósgyőri és hámosi völgyekben fekvő „Szeleta“, „Herman Ottó“, a Királykútnál levő „Büdöspeszt“ és a répáshutai „Balla“ barlangokban ugyancsak az őskőkorszak emberének számos emlékét fedezték fel, melyek alapján *Bella Lajos* ezt az őstörténelmi korszakot „a bükkli kőkori kultúrának“ nevezte el, amely ma már az egész európai tudományos világ érdeklődésének központjában áll.⁴

És az írott történelmet megelőző őskor messze világának ezen időszakában keletkezett a *diósgyőri földvár* is.

A völgy bejáratánál egy kisebb mészsziklából álló domb emelkedik ki, melynek egyik oldalán a Szent György-forrás tóval köríti, míg másik oldaláról a Szinva-patak egyik ága folyja körül.

Ezt a sziklás dombot földhányással kiegészítve, *köralakú erődde* képezték ki már az őskor lakói és minden valószínűség szerint nevét is gyűrűformájától „Győr“ alakban nyerte.

Névtelen jegyzőnk a honfoglalás leírásában olymódon említi, amely kétségtelenné teszi, hogy már azt megelőzőleg fennállott, tehát alapítása több mint ezer évre megy vissza.

Ez a fejezet következőleg szól: „...és tábort ütének a Heuyou-folyó mellett a Tiszáig és Emeudig és ott maradának egy hónapig. Holott is a vezér Bunernek, Borsu atyjának, nagy földet adott, a Topulucea vizétől a Souyou vizég, melyet Miskoucynak hínak, és adott neki egy várat, melyet *Geurunak* neveznek s azon várat fia Borsu a maga várával, melyet *Borsodnak* hínak, egy vármegyévé tette.“⁵

Ezek szerint Árpád „Győrt“, a már létező várat eladományozza, míg ugyancsak *Névtelen* jegyzőnk 18. fejezete szerint Bors a vezér parancsára maga építette fel Borsod várát, mely mint a *Névtelen* feljegyzi, nem az építtető nevétől neveztetett Borsodnak s lett a vármegye névadó vára, hanem „mivelhogy kicsiny vala“ és erős.

Nem tekintve a szomszédos gömöri *pogányvárakat*, Borsod megyében, *Győr körül* találjuk a Balajttal határos sápi-pusztai „Várca“, Bogácson „Tomorvár“, Borsodon „Földvár“ és „Derékegyházadomb“, Damak határában „Örhegy“, Dövényben „Örhegy“ és „Örfatető“, Galgócon „Várca“, Geszten „Leányvár“, Óhután a Bükkben a „Nagy Sánc“ nevű földvárat, Felsőkelecsényben „Örhegy“, Kisgyőrben „Halomvár“, „Harsárvár“, „Leányvár“ és „Kecskevár“ földvárakat, Novajon „Földvár“, Felsőnyárádon nagy és kis „Örhegy“, Sajóecsegen „Várdomb“, a Szendrőn túli „Meszes“ erdőben levő

⁴ *Bella Lajos*. Az őskor embere és kultúrája a Barlangkutató-sokban. 1916. 17–24. l.

⁵ *Anonymus* 31. fejezet.

földerőd és a Szihalmon levő „Földvár“ vagy „Árpád-vár“ nevű, őskori, jobbára *újkőkorszaki* földvárakat és erődített szállásokat.

Régészeti kutatások és leletek megállapították, hogy a hazánk területén fellépett nemzedékek és népfajok mind-egyike felhasználta és meglakta ezeket az őserődöket.

Történetírásunk egyrészt a rómaiakkal szövetséges *szarmát-jazygoknak* tartja az itt lakott egyik népfajt, akikről *Tacitus* és egy egykorú római útikönyv nyomán tudjuk, hogy a *quádokkal* éppen a *Mátra- és Bükk-hegység* alján álltak folytonos harcban. Ezeket követték egyes területeken a *szlávok* és *avarok*. Ez utóbbiakat Nagy Károly 803-ban egész Pannónia területéről kiűzi s nagyrészt megsemmisíti.⁶

A hazánk területén élt avarságnak már történelmi emlékeit is bírjuk. A verduni szerződés szerint 844-ben a régi „terra Avarorumot“ a német császár nyeri osztályrészül.⁷ Egy csekély részük mai hazánkban Fertő és Vetvár nevű helyein tartotta fenn magát legtovább.⁸ Névtelen jegyzőnkben és legrégibb okmányi emlékeinkben többször van szó *vár-kunokról* s azok sírszobrairól, úgyhogy itten közvetlenül utánuk következtek a *magyarok*.

Borsod vármegye területén, Diósgyőr közelében, a Hanguy vize mellett fekszik „*Várkony*“ község, melynek neve a *Vár* és *Cheuni* törzsnevekből származik s kétségtelen bizonyítéka az avarok itteni telepességének.⁹

Az újabb nyelvtörténeti iskola az ezen a vidéken található régi szláv hangzású helynevek alapján ennek a vidéknek honfoglaláskori őslakosságát szlávnak tartja.¹⁰

Régi íróink s okléveleink azonban régészeti leleteinkkel kapcsolatban az avarokról tesznek bizonyosságot, akik mint Attila húnjainak örökösei igénylik Pannónia földjét.

Kétségtelen Anonymus elbeszéléséből, hogy Győr vára a magyarok bejövetelekor már állott. A Győr név pedig avar eredetű s gyűrűt, kört jelent.¹¹ Az avarokról fennmaradt feljegyzések, különösen pedig Nagy Károly életírója, *Eginhardt* szerint, köralakú földvárait és táborkerítéseket, *hring*, *ring*, *keringő*, *kör*, vagy az idegen írók által *Rhingnek* nevezve,

⁶ *Thierry*. Attila története. II. k. 348 l.

⁷ *Fejér*. Codex Diplomaticus. I. k. 149., 152., 158., 165. és 186. l.

⁸ *Hunfalvy Pál*. Magyarország ethnographiája. 1876. 181. l.

⁹ *Ipolyi Arnold*. Magyar Műemlékek. Archaeologiai Közlemények. I. k. 26. és 53. l.

¹⁰ *Borovszky Samu*. Borsod vármegye története. I. k. 1909. 8—10. lap.

¹¹ *Bartal*. Histor. Stat. Jurisque Publ. Hungariae. I. k. 130. l.

gyűrűnek, majd *Győrnek* hívták, mely *Győr* és *Szolgagyőr* helyneveinkben a mai napig fennmaradt.¹²

Az avar Ringekeket különben a Nagy Károly seregében szolgált *Adalbert* nevű szemtanu elbeszélése nyomán leírta a *sztgalleni barát*, amely szerint a hún-avarok országa kilenc kerítéssel volt megerősítve s ezek a kerítések olyan *gyepük* (hegin, hagen) voltak. A kerítéseken belül voltak elosztva a birtokok és lakások. A gyepük tartós gyeppel voltak beburkolva, belül *facölöpök* és kővel kitöltve s 20 láb magas és ugyanolyan szélesek voltak. Ez utóbbi adatokat természetesen nem lehet pontosaknak elfogadnunk, csak annyit bizonyítanak, hogy *erődeik köralakú földművek* voltak.¹³

Egyes régészeink és történetíróink a ringeket összefüggésbe hozták a „Csörszárkokkal“, azokat is avar erődtételeknek tartván, amelyek az ország számos vármegyéjében előfordulnak s egy szárnyuk a borsodi Diósgyőr vára közelében a Bükk alján is elvonul.

A Csörszárkoknak egész nagy irodalmuk van, amelynek azonban bizonyára új irányt adott *Fekete Zsigmond* jeles vízépítkezési mérnök könyve, amelyben kifejti, hogy olyan földművek, mint a Csörszárkok, nemesak nálunk, de egyebütt is találhatók, főleg alföldi sík területen s *nem erődtémények*, amit össze nem függő rendszertelenségük is mutat, hanem részint *vízáradások* ellen emelt *gátak*, részint pedig *elhagyott folyammedrek martjai*. A Tiszáról például vannak *száz év előtti* részlettérképeink, amelyekből látjuk, hogy egyes helyeken azóta *mérföldekkel* odább folyik s elhagyott medrének néha több méter magas partjai erődök gyanánt hatnak. Ez a vízrajzi tűnemény a világ összes folyóvizeinél észlelhető s a föld forgása folytán keletkező központfutóerő hatásának következménye.

*Tagányi Károly*¹⁴ a *Szolgagyőr*ről írott értekezésében azt mondja, hogy a nép a Dunántúl a csekély emelkedésű halmok és lápok megjelölésére ma is használja a „*gyűr*“ szót, szerintünk bizonyára azért, mert *gyűrű*-, vagyis köralakúak. Ugyan-
csak ő mondja, hogy a győr név alapjául szolgálhat még a *gyűrű* nevű fa is.

A borsodi Bükk vidékén is ismeretes a *fekete és veres gyűrűfa* bozót, amely, ha késő ősszel leveleit elhullatta, ágainak fényes fekete vagy veres hánca leválik s apró karikák.

¹² *Ipolyi Arnold*. A magyar hadtörténelem tanulmánya. Századok. 1879. évf. 75. lap.

¹³ *Monachus St. Galli*. Vita Caroli magni II. és *Thierry* i. m. 2. 197. l.

¹⁴ *Századok*. 1882. 312., 388. l. és *Pesty Frigyes*. A várispánságok.

ban, gyűrűkben hull alá. Tehát nem a gyűrű nevű fától nevezik „Győrt”, hanem azért hívják úgy azt a cserjét, mert *gyűrűket* terem. A gyűrű pedig semmi egyebet, csak *kört* jelent.

Ami a szolgagyőri várispánságot illeti, nem tartom lehetségesnek, hogy valamennyi szolgagyőr, — a győrmegyei, bihari, nyitrai, csongrádi, veszprémi vagy soproni győrök, mind ugyanazon egy várispánsághoz tartoztak volna, hanem, hogy több ilyen nevű várispánság (az eddigi adatok szerint 14) volt s ez a két szó: *Szolga-győr*, olyan jelentőségű volt, mint a vármegye, vagy úgy függött össze, mint például Ung-vár, Fejérvár stb.

Tagányi figyelmét kikerülte, hogy Borsod megyében, éppen Diósgyőr közelében volt egy „*Szolga*” nevű helység, amelyet a török pusztított el, de még 1605-ben az adólajstromban bejegyezve találják: „*Zolgha* töröknek adóz és pusztategyház.”¹⁵ *Tehát Borsodban is volt egy Szolga-győr.* Ami itt is csak azt jelenti szerintem, mint a többinél, hogy ottan a *Győr*, vagyis vár szolgálai laktak a vár közelében, amelynek hadi szolgálatokat voltak kötelesek teljesíteni, *vagy hogy a várszolgák gyűrűjét* képezték a vár körül.

A honfoglalás ideje alatt s közvetlen utáni időkben épült ősmagyar várak is mind földerődők voltak, melyek a kő- és bronzkori telepek fölé az avar rhingek módjára úgy épültek, hogy a körülötte levő árkokat mélyítve, annak földjét a vár magasságának emelésére fordították, s hogy le ne omoljon facölöpöket és gerendákat vertek közé, vesszőkkel összefonták, agyaggal tapasztották s végül gyeppel, gypűvel fedték.

Az Anonymus által szintén említett *szabolcsi* földvár, melyet Jösa András és Bartalos Gyula 1895-ben megásattak, szintén így készült, csak hogy itten egész nagy kidöntött élőfákat gallyastól temettek a föld közé, hogy a meredek sáncokat a leomlástól megmentsék.¹⁶

Borsod vármegyében mostanában kezdték meg a honfoglaláskor épített *borsodi földvár* föl kutatását, amikor kitudt, hogy a sáncok földhányásait itten is hosszában és keresztbe rakott gerendák közbetemetésével erősítették, illetőleg védtek a leomlástól. Kétségtelen az is, hogy ezalatt a réteg alatt a megfelelő mélységben itten is elő fognak kerülni az új kőkorszaki leletek, mint amilyenek a várdombbal szemben levő s

¹⁵ *Országos Levéltár.* Borsodmegyei adólajstromok. 1605. év, 891. lap.

¹⁶ *Arch. Ért.* 1914. 169—171. l. Ugyanez az eset a bihari és a murgai (Tolna m.) földvárnál. *Könyöki József.* A középkori várak. 1906. 223—226. l. *Karácsony János.* Ásatások a bihari földvárban. *Arch. Ért.* 1901. 72. l.

attól csak a *Boldva* vize által elválasztott „*Derékegyháza*“ dombon, amely szintén elipszis alakú földerőd.¹⁷

A várfalak kötésébe erősítésül kisebb-nagyobb tölgy és bükk dorongok, sőt egész kisebb átmérőjű fatörzsek beépítése még a középkorban is szokásos volt, mint azt éppen a *diósgyőri vár*nál és a szomszédos *Dédes* romjaiban megállapítottam.

Ami *Győr*, illetőleg *Diósgyőr* nevének formáját és leírási módját illeti, századokon át, mintegy harminc alakban ismeretes, — ami bizonyára a latin nyelvű kancelláriai írásmódnak a magyar szavakkal szemben való nehézségeire mutat.

Anonymus, akinél legelőször fordul elő *Geurunak* írja, 1248-ban *Noggeur* (Nagygyőr)nek iratlik, bizonyára megkülönböztetésül a szomszédos Kisgyőrtől, hol szintén földvár állott, 1261-ben *Noguar* (Nagyvár), ugyancsak a fenti okból, 1313-ban *Geur*, 1304-ben és 1315-ben *Győs Geür*, 1333-ban *Geör*, 1341-ben *Gewr*, 1366-ban *Diosgwr*, 1376-ban *Dyosger*, 1399-ben ismét *Noggeurh* (Nagygyőr), 1416-ban *Dywsgewr*, 1471-ben *Dyosgywr* és *Dyos Gywr*, 1472-ben *Diósgyewr*, 1473-ban *Dyosgyeor*, 1478-ban *Dyosgyer* és *Diósgyeör*, 1504-ben *Dyos Gewr*; II. Rákóczi Ferenc vezérlő fejedelem pedig: 1704-ben Miskolcon kelt magyarnyelvű rendeletében, magyarosan *Diós Gyűr*nek írja.

A *Győr* név különben középkori okleveleinkben mint személy- és nemzetség név is szerepel.

II. FEJEZET.

Győr vára az összerző Miskóci Bors családról, Bors comes lázadása folytán királyi kézre száll. Az 1241-iki tatárjárás alkalmával elpusztul, de IV-ik Béla által az Akos nemzetségbeli Ernye bánnak adományoztatván, ez és fia István nádor által újból felépíttetik. A pálos rendet megtelepíti. Fiai fellázadnak az Anjouk ellen. Legyőztetvén lefejeztetnek s diósgyőri birtokaikat 1319-ben Dózsa nádor kapja. Majd a Széchy-családra száll. Nagy Lajos azonban lengyelországi politikája folytán gyakran kívánván itt tartózkodni, Alsólendva váráért Diósgyőrt visszacseréli Széchy Miklós horvát bántól s így újból királyi várrá lesz.

A várunkra vonatkozó adatok, a XII. századtól kezdve, a hagyományok ködéből a történelmi feljegyzések, majd a XIII. század közepétől a hiteles oklevelek alapján rajzolják meg előttünk annak igazi képét és való történetét.

¹⁷ *Nyíri Dániel*. A borsodi vár hadtört. jelentősége. *Leszih Andor*. A borsodi földvár és a borsodi kőkori telep. *Tört. és Rég. Közlemények*. Miskolc város és Borsod vármegye multjából. 1927. 71. és 85—94. l.

Győr birtokosa az 1128. év körül még mindig az összerző Bors-család. Ezúttal Bors comes, Borsod vármegye főispánja, aki összesküdvén Ivánnal, míg II. István király Egerben nagy betegen feküdt, Bors ispánt kiálták ki királlyá. István király azonban, minden reményen felül meggyógyulván, Ivánnak fejét véteté, Borsot pedig száműzte; meghagyván, hogy maradékaiból a királyi udvarba való lépésre senkit ne tartsanak méltónak.¹⁸

Fontos körülmény ez várunkra nézve, mert a királya ellen lázadó főúr javai elkoboztattak s Győr vára és tartozéka, Miskole földje, bizonyára ekkor került az ősi Bors-családról először királyi kézre s lőn királyi birtokká.¹⁹

II. Endre és IV. Béla királyaink alatt 1214-ben és 1237-ben már újra királyi kegyben állanak a Borsok, amennyiben újra Borsod főispánjai²⁰ s régi birtokaik jelentékeny részét bírják.

Az 1241-i tatárdúlás, miután a szerencsétlen muhi csata csak pár óra járásnyira folyt le várunktól, teljesen tönkreteszi azt. Íróink, köztük *Ráth Károly* is²¹ azon a nézetben vannak, hogy a veszített csata után IV. Béla király Miskolcon át, Diósgyőron keresztül menekült. Ezzel szemben *Kandra* azt vitatja, hogy a menedéket nyújtó Bükk-hegység Muhitól más irányban sokkal rövidebb idő alatt és könnyebben elérhető.²²

Ebben azonban nincs igaza, mert tény, hogy *légvonalban* rövidebb az út Mályi, Aranyos és Kisgyőr felé, aki azonban a helyszínét ismeri s a táborkari térképet leolvassa, megfogja állapítani, hogy ez az út sokkal nehezebb, mert nemcsak ezen az oldalon vannak a Bükk legmagasabb hegyháta, de a legjárhatatlanabb s legszűkebb völgyei is, már pedig a menekülő magyar csapatok nagy része lovasság volt, s lovon menekült maga a király és kísérete is. A másik oldalon pedig Muhitól Miskolcig és egészen Győrig, minden akadály nélküli síkság terül el — jó utakkal, mert hiszen a Lengyelország felé vezető kereskedelmi út már akkor itt vonult el —, amelyeken a 20 kilométert tevő távolságot, a bizonyára jó lovakon menekülők, sokkal gyorsabban elérhették.

Ez alkalommal Miskole, Győrváralja és maga *Győr vára* is elpusztult s lakói az erdők rengetegeibe és barlangjaiba menekültek. IV. Béla király ugyanis 1261-ben kelt okmányá-

¹⁸ *Thuróczy* krónikája.

¹⁹ Szerző. Miskole város története. 2. k. 3. l.

²⁰ *Kandra Kabos*. Borsod vármegye főispánjai. „Miskole“, 1877. évf. 4. sz. és *Orsz. Levélár*. Diplom. Öszt. 219. sz.

²¹ *Ráth Károly*. A magyar királyok hadjáratai és utazásai. 1861. 24. l.

²² *Kandra K.* Diósgyőr vára. *Arch. Közl.* 1879. 28. l.

ban, melyben az egri egyház jogait és birtokállapotát megerősíti Győrt, mint várat fel nem említi, hanem csak mint, terra Noggeur-t „Nagy-Győr földjét“ említi, mely Borsod várához tartozik, ami azt jelenti, hogy a tatárok által leromboltatván, még akkor sem épült föl s vár jellegét még nem nyervén vissza, a megye egy másik várához csatoltatott.²³

A XIII. század második felében Magyarország legelőkelőbb családainak egyike volt a borsodmegyei Ákos nemzetség, amely először *Ernei vagy Ernye* bánnal tűnik fel. Tárnok és országbíró két ízben is volt, 1267—69-ben mint vasmegyei és 1274-ben mint szatmári főispán említették. 1271-ben egy országos bizottság tagjai között említették, úgy is mint *Győr váranak birtokosa*. Kétségtelen, hogy várunkat még 1262 és 70 között IV. Béla királytól nyerte, hogy mily *körülmények között, e felől történelmi adataink és történetíróink nézetei* eltérnek egymástól.

Kandra szerint IV. Béla azért jutalmazta Erne bánt, mert ez őt a fia, István király elleni harcokban igen sikeresen támogatta. Hiszen a két király közötti isaszegi csatát egykorú okmányaink egyenesen Erne bán csatájaként említik. És a hatalmas főúr, ki éveken át igényelte az egri püspökség szomszédos cserépvári birtokát, talán éppen Győrnek, Borsod ezen elsőrangú váranak adományozása által tartatott meg az öreg király hűségében.²⁴

Mások azt írják, hogy Erne bán azért kapta Győrt királyi adománykép, mert *a muhi csatából menekülő király életét megmentette*. E várat aztán külön uradalom központjává tette, melyhez abban az időben a következő falvak tartoztak: Győrváralja, Felső-Barcika, Ludna, Varbó, Parasznya, Kondó, Ecseg, Arnót, Alsó-Zsolca Felső-Zsolca, Kis-Győr, Aranyas, Mohi, Poga, Emőd, Szalonta, Nagy-Csécs, Örös, Szederkény. Kisfalud, valamint a ma már nem létező Tuulvosd, Isztring, Odolmány és Zelpeste falvak, Zemplén vármegyében pedig Kesznyéte falu.²⁵

Kandra viszont egy 1245-ben kelt oklevél alapján elmondja, hogy a tatárok betörése alkalmával Sándor comes a borsodi Bükk-hegységben az Apátfalvi, Bélháromkuti monostor mellett megmentette a király életét, kinek védelmében súlyos sebet kapván, jutalmul az ugyancsak Borsod vármegyében fekvő Palkonya községet nyerte. Felmerül az a kérdés, nem-e összetévesztése ezzel az Erne bán esete.

Erne bán különben győri uradalmának gyarapításához

²³ *Fejér. Cod. Dipl.* IV. k. 3. 33. l.

²⁴ *Kandra Kabos.* Diósgyőr vára. *Arch. Közl.* 1879. 29. l.

²⁵ *Borovszky Samu.* Borsod vármegye története. I. k. 1909. 39. l.

még IV. Bélától nyerte a Sajó vize mellett fekvő Ecseg falut, mely a királyé volt, kárpótlásul Cserépfalváért,²⁶ mihez csatlakozott 1281-ben Miskolc város birtoka is, melyet fia, István, a Miskocz nemzetségbeli Ponyt bán fiaitól szerzett meg.²⁷

Erne bán 1274 körül halt meg, egyetlen fia István Kun Lászlónak kedvelt híve volt, maga a király említi, hogy őt gyermeksege óta szolgálja. III. Endre alatt 1293-ban a királyné tárnokmestere, 1299-ben pedig országbíró s végre nádorispán. Az Árpádház kihaltával a hazafi párt vezérférfia lett, melynek az volt a nézete, hogy III. Endre halálával a szabad királyválasztás joga visszaszállt a nemzetre.

Ekkor iratja diósgyőri várában íródeákjával egyik levelében: „Letört benne Szent István első magyar király vérének, fiú ivadékanak, törzsének utolsó arany ágacska s a megység főpapok, főurak, a nemesség és Magyarország minden rendűrangú lakossága érzé, hogy elveszté született urát, mint Ráchel a maga gyermekeit, keseregte halálát, — keresték, kit találjanak utódjául a szent király véréből.”²⁸

Ő a cseh Vencelhez csatlakozott, aki midőn csakugyan királlyá lett, megtette őt nádorrá.

István nádor, mint ember is kimagaslik kortársai közül. Bátor lovag, pompaszerető férfi, jó családapa és mély vallásos érzésű ember volt. Ő Diósgyőrt tette nemzetsége székhelyévé, melyet fejedelmi fénnel építtetett ki, úgy hogy az később is Visegráddal vetekedik. Hét fia és két leánya volt, akikért nagyon sokat tett. Közel negyvenet tesz ki birtokainak száma, amelyekről tudomásunk van. Leányait jól kiházásítja. Az egyiket a Rátoldnemzetségbeli Dezsőhöz, a másikat a Bazsa nemzetségbeli Bekéhez adván feleségül.

Másodszülött fiának, II. Istvánnak pedig a cseh és lengyel királlyal rokon Bavarin herceg leányát szerzé meg feleségül, ki menyegzőjét nagy fénnel ünnepelte meg Diósgyőrött a rokon nemzetségek előkelő tagjai, Omodé és Roland ex-nádorok és számos külföldi vendég jelenlétében. A középkor egyik legfényesebb lakodalmát ülték itt. Írásbeli feljegyzések maradtak róla, hogy a hercegekisasszony kelengyéjében „egész sokadalma volt aranynak, ezüstnek és drága holminknak, melyeknek hasonlója itt még nem láttaték“.

A vallásosságnak is bőkezűen áldozott István²⁹ nádor. Ő alapította állítólag már 1304-ben Diósgyőrött közvetlenül a vár alatt az Urunk Szent testéről nevezett Pálos kolostort,

²⁶ *Országos Levéltár. Dipl. Oszt. 324.*

²⁷ *Szerző. Miskolc v. tört. III. k. 25. l.*

²⁸ *Anjoukori Okmánytár. I. 52. l.*

²⁹ *Anjoukori Okmánytár. I. k. 91. l.*

1312 körül, a dédesi s már 1240-ben állott Szentléleki zárda részére alapítványokat tesz,³⁰ majd 1313 aug. 15-én Győr várában kelt oklevelével a maga és felesége nevében szintén adományokat tesz a diósgyőri paulinusok részére, melylyel népes birtokát, Cheniket a Papréte nevű földet, egy szőlőt és a Felthó nevű halastavat ruházta át reájok.³¹ 1315-ben pedig a Felső-Diósgyőrött megtelepedett Szt. Ágoston rendi szerzetesek Szentkeresztről nevezett házának adományozza Chenik birtokának egy részét.³² Egyik legnevezetesebb egyházi alkotása végül a miskolci avasi nagytemplom építtetése, melyet a hagyomány és régibb feljegyzések szerint 1281-ben fejeztetett be.³³

Jelen tanulmányunk már szedés alatt állott, midőn a miskolci Történelmi és Régészeti Közlemények folyó évi 5—6. füzetében megjelent Miskolc város története egyik legbuzgóbb kutatójának, *Marjalaki Kiss Lajosnak*, az avasi templom építési korára vonatkozó értekezése, melyben Zsigmond király 1411. évi kiváltságlevelének egy kifejezésére valamint egy freskotöredék alatt olvasható 1402. évszámra s másrészt *Möller István* műegyetemi tanár véleményére támaszkodva azt az 1400-as évek elejére teszi.

Nézetem szerint a szomszédos apátfalvi apátság építői a francia cisztercita szerzetesek voltak a miskolci avasi templomnak első építői a XIII. században ép úgy, mint a diósgyőri várnak is. A XIV. és XV. századi részletek csak reáépítések. Különben, hogy magyarázható meg az avasi templomban az egyik templomi széken az Anjou lilimos, Nagy Lajos-féle királyi zászló képe s az egyik kapun ugyancsak az Anjou lilimos veretek, ha maga a templom csak negyedszázad mulva Zsigmond alatt épült volna.

Vencel és Ottó királyok bukása után István is meghódolt Károly Róbertnek s még ő alatta is mint nádorispánt említik az oklevelek. Meghalt 1315 körül.

Vele sírbaszáll az Ákosnemzetség fénye, dicsősége és hatalma. Fiai ugyanis még mindig a régi nemzeti párthoz szíttottak s ezokból Károly király ellen előbb Csák Mátéhoz szegődtek, majd midőn a velük rokon Barsa nemzetségbeli *Kopasz nádor* 1316-ban nyílt lázadásba kelt fel, ehhez csatlakoztak. A felkelés azonban a debreceni csatában leveretett s a királyi hadak egymásután foglalták el váraikat és birtokaikat. Az Erne bán unokái végső szükségükben ujonnan

³⁰ Marjalaki *Kiss Lajos*. A Szentléleki-zárda. Tört. és Rég. Közl. Miskolc. 1926. 53. l.

³¹ *Országos Levéltár*. Dl. o. 1835. sz.

³² U. o.

³³ *Szerző*. Miskolc v. Tört. II. k. 23. l.

épült Dédes várukban vívták meg utolsó harcukat. Legyőzettek, elfogattak s mindenükből megfosztatván, verpadon végezték életüket.

Károly Róbert a hűtlen Ákosnemzetség elkobzott birtokai közül Diósgyőr várát és uradalmát 1319 szept. 30-án kelt oklevelével, ebben a küzdelemben leghívebb támaszának Debrecezeni Dózsa nádornak adományozza, Kis-Győr, Emőd, String (most Hejőkeresztúr), Tullus, Mohy, Csécs, Öros, Szederkény, Odolman, Lövvő, Kisfalud és Szalonta nevű tartozékai-val együtt.³⁴ Ebben az oklevélben Győrvára, Castrum Nouumnak, vagyis *Ujvárnak* mondatik.

Erre vonatkozólag téves *Borovszky Samunak* az a megállapítása, hogy: „ebből azt kell következtetnünk, miszerint a vár nem lehetett régi (?) s tényleg nem épülhetett előbb (?!), mint Erne bán idejében“.³⁵

Már az eddig előadottakból is világos, hogy ellenkezőleg az *Ujvár* elnevezés azt jelenti, hogy a koraközépkori ős vár, melyet 1241-ben a tatárok elpusztítottak, nem Erne bán idejében épült eredetileg, hanem általa romjaiból újjá építettett.

Különben Károly Róbert korában neveztetik várunk és az alatta elterülő község, az ott tenyésző sok diófa után *először Diósgyőrnek*.

Várunk azonban nem sokáig marad a Dózsa nádor birtokában, mert már Diósgyőr 1354-ben mint *villa regalis*, vagyis királyi falu említetik.³⁶ Azonban a vár maga csak haduri jogon tartozott a király fenhatósága alá, de tulajdonjoga már 1325 óta a Balognemzetségbeli *Széchyekre* szállt.³⁷

A Széchy-család a XIV. század egyik leghatalmasabb főúri családja, a gömörvármegyei Balogvárából származott. Utóbb két ágra oszolva, birtokaik után az egyik felső-lindvai, s a másik rimaszécsi előnévvel élt. Leginkább kivált közülük *Miklós*, aki előbb szepesi, sárosi és nógrádi főispán, majd horvát bán, országbírája s végül nádor lett. Nagy Lajos királynak kiváló szolgálatokat tett, különösen az olaszországi hadjáratok alatt. Követségbe járt Rómába Orbán pápánál és Velencében ő folytatta a béketárgyalásokat.³⁸

Kétségtelen, hogy Lajos király mindezekért az érdemekért jutalmazta Széchy Miklóst a miskolci birtokokkal és Diósgyőr várával, s ezen donatióit 1347-ben újból megerő-

³⁴ *Fraknoi Vilmos*. A nádori és országbírói hivatal. 1863. 160—1. l.

³⁵ *Borovszky S.* Borsod vm. Tört. I. 44. l.

³⁶ *Orsz. Levéltár*. Dipl. O. 4567.

³⁷ *U. o.* 1109.

³⁸ *Budai Ferenc*. Polgári Lexicon. 1866. III. k. 218. l.

sité.³⁹ 1360-ban pedig a család tagjai maguk között nagyosztályt téven, a miskolci birtok és Éleskövára ezúttal is Miklósnak jut, amely osztályt Lajos király, Visegrádon kelt oklevelében helybenhagyja és megerősíti.⁴⁰

Már Károly Róbert előrelátó eszélyes politikája összekötötte a szomszédos Lengyelország sorsát hazánkkal, azáltal, hogy Lokietek IV. Ulászló lengyel király leányát, Erzsébetet 1320-ban nőül vette s a magyar Anjou és a lengyel Piast királyi családok ekként szoros rokoni egybeköttetésének eredménye lőn, hogy *a lengyel királyi korona Lajos királyra nézett*, aki hogy országának határait a Kárpátokon túl a Keleti-tengerig kiterjeszthesse s lengyelországi híveivel gyakoribb és könnyebb érintkezésben lehessen, udvartartását évenként hosszabb időre az ország északi határai közelébe óhajtotta elhelyezni, miért is a távolabb fekvő Visegrádot mellőzve, egyrészt Zólyom várát kezdte kiépíteni, másrészt a gyönyörű fekvésű Diósgyőrrre gondolt, amely geografiai helyzeténél fogva politikai céljainak is igen megfelelt, mert hiszen míg egyrésztől Budával is könnyű és közeli volt a folytonos érintkezés, addig onnan ágazott szét az akkori főútvonal és kereskedelmi országút úgy Lengyelország és Galicia, mint Lodomeria és Moldva felé.⁴¹

Éppen azért már 1358-ban, egyik leghívebb emberére, Zudar Péter mesterre bízta a diósgyőri várnagyságot, aki egyszersmind Sáros vármegye főispánja is volt.⁴²

Miután pedig III. Kázmér király, figyermeknélküli halála előre látható volt, — kíváncs volt, hogy krakói híveivel az összeköttetést — állandóan fenntartsa.

Mindezek érdekében most már az utolsó lépést azzal tette meg, hogy Széchy Miklós horvát bánt felkérte, hogy a diósgyőri vár uradalmához tartozott, de általa bírt miskolci *részjóságokat engedje át neki cserébe*, amihez Lajos király hű hadvezére kész örömmel hozzájárult, mert hiszen azokért, úgy ő, mint testvére Domokos erdélyi püspök az 1364 dec. 25-én Csepelszigetén kelt privilegiális levele értelmében a Vas vármegyében fekvő *Lindva* (Alsólendva) várát és uradalmát kapták, mely 73 falut és majorságot foglalt magában. Ez is mutatja, hogy mily értéke lehetett akkor a diósgyőri uradalomnak. Lajos király pedig még ráadásul kapta a közeli, de elhanyagolt állapotban levő *Éleskö* várát s Miskolcon felül Várad, Bessenyő, Tokaj, Tard, Bala, Mályi, Csaba, Bós és

³⁹ Szerző. Miskolc v. tört. III. k. 45. l.

⁴⁰ Hg. Batthyány cs. körmendi levéltára. Alm. II. 4. No. 68.

⁴¹ Márki Sándor. Mária Magyarország királynéja. 28. l.

⁴² Wenzel Gusztáv. Diósgyőr egykori történelmi jelentősége. 1872. 14. l.

Visnyó községek határában levő részjóságokat, valamint a Szt. Péterről nevezett tapolcai monostor kegyurasági jogát, amely okmányt 1366 január 13-án újból megerősített és ezzel *Diósgyőr várát* egy nagyterjedelmű uradalom központjává tette.⁴³

De befolyással lehetett erre az is, hogy nemcsak a Bükk vaddús rengetegei, amelyekben a szarvas, őz és vaddisznó mellett még a bölény is tanyázott, — vonzották a vadászatot rendkívül kedvelő királyt, hanem mert maga a vár is még Ernye István nádor által oly fejedelmi fénnel és kényelemmel épült ki, hogy méltó volt egy királyi udvar befogadására. Másrészt tekintve a középkori hadi viszonyokat, midőn ostromszerekül, ókori mintára csupán kőhajító kezdetleges parittyagépek, faltörő gerendák és nyíl használtattak, — midőn a tüzi lőfegyverek legkezdetlegesebb formái Magyarországon, a XIV. század második felében ugyan már ösmere-tesek voltak, de ágyúkat csak a XV. században használtak: várunk mint azt annak hadi és építészeti műleírásánál alább látni fogjuk, a maga négy hatalmas tornyával és azt két emelet magasságban körülfutó gyilokjárdáival, az ország kellő biztonságot és védelmet nyújtó kiválóbb erődei közé tartozott.

III. FEJEZET.

Diósgyőr fénykora. Nagy Lajos király 1343 óta, élte végéig csaknem minden évben egész családjával és udvarával együtt hónapokat tölt várunkban. 1370-ben lengyel királlyá való választása utáni ünnepélyeken felül, 1381-ben itt ratifikáltatott a turini béke, a velencei doge követeivel, az ország összes főméltóságai jelenlétében. Ennek emléke a miskolci avasi templomban. A két Erzsébet királyné és Mária királyné itteni tartózkodása és kegyelete a diósgyőri és szentléleki páloszárdák iránt. A szerencsétlen Mária királynénak élte végéig legkedvencebb tartózkodási helye. A nép regéi. Mária királyné félezeréves mogyorófája.

A következő korszakban várunk története Magyarország, talán többé soha vissza nem térő legfényesebb korszakának, a XIV. és XV. századoknak *Nagy Lajos, Mária királyné, Zsigmond, Hunyadi Mátyás és Beatrix királyné* korának történetével kapcsolódik egybe, amidőn maga Diósgyőr nemcsak a középkor egyik legfényesebb királyi vára, ahová az azonkori európai politika szálai futnak össze, — hanem vele együtt emelkedik a gazdasági és műveltségi téren maga az egész Bor-

⁴³ Orsz. Levéltár. Liber Regius. 22. k. 142. és 156. l. Csánki Dezső. Magyarország. Tört. Földrajza a Hunyadiak korában. I. k. 166. l. Szerző. Miskolc v. Tört. III. k. 53—61. l.

sod vármegye és várunk közvetlen uradalma, elsősorban Miskolc városa, majd Muhi város, Mezőkövesd és Keresztes, amelyeket nemcsak a királyi udvartartás közelségének általában emelő hatása befolyásol, de amelyeket említett királyaink adományaikkal és kiváltságaikkal szinte elárasztva, a felvirágzás útjára vezettek.

Fentebb már említettük a politikai okokat, amelyek Lajos királyt Diósgyőrbe hozták, de azokon felül kétségtelenül vidékünk természeti szépségei hódították őt meg és pedig oly erővel, hogy ezentúl élte végéig — kivéve, amidőn ebben külföldön viselt háborúi akadályozták — csaknem minden évben hosszabb, rövidebb ideig tartózkodott királyi várában.

Már régibb íróink is megállapították ezt. Így *Fessler* írja: „Ott a pisztrángban gazdag Szinva öntözte kellemetes völgyben, a sűrű tölgy- és bikkerdőnek közepette az ő áhítatos lelkületéhez méltó légkört talált, a túlvilági dolgok szemlélésének szentelt hazai Pálos-rend remete magányában. Innen egy óránnyira Miskolc mellett állt a bencések tapolcai apátúrsága, mely akkortájt még istenfélő és tudós férfiakban bővelkedett volt. És másutt is fölhozza Mária királyleány atyjáról, hogy a *diósgyőri völgyben*, az őstölgyesek árnyékában, a hegyről lerohanó patak mellett, Szent Pál emelkedett remetéivel gyakori bölcs beszélgetésekbe mélyedt, elfeledkezve gondjairól, a földi méltóságról, a koronáról.”⁴⁴

Kazinczy Ferenc ezt a helyet a „Magyar Tempe-völgyének” nevezi. *Petőfi Sándor* a vár romjai előtt, merengve írja „Álkonny” című versét s „Úti leveleiben” írja a sziklás, zuhatagos, zöldszíntavas háromi völgyről, hogy azt gondolja az ember, hogy legalább is „Helvéciában van.”⁴⁵

Ugyanígy ír nagy történettudósunk *Ipolyi*: „A Bükkségnek kies völgyei, vadas- és gyümölcsös kertjei kellemeinek kívül magasabb szellemi élvezetekkel is találkozhatott I. Lajos királyunk Diósgyőr vidékén, hol akkor számos virágzó zárdá és monostor állott mindenfelől. Egyfelől a *diósgyőri* és *Dédes* felett volt *Szentléleki* pálos zárdák; lejjebb a zirciek *beéli* monostora; másfelől *Tapolcán* és *Kácson* meg ismét a bencék régibb monostorai voltak: a buzgóság, jámbor ájtatos élet, tudomány és művészet mindmegannyi menhelyei és oázai, alig néhány órányi távolságra egymástól és Diósgyőrtől, bizonyára élénk, mozgalmas, vallásos és műveltségi életet terjeszthettek körükben.”⁴⁶

⁴⁴ *Fessler*. Die Geschichte der Ungern. III. k. 412. l.

⁴⁵ *Petőfi S.* Vegyes művei. III. k. 209. l.

⁴⁶ *Ipolyi Arnold*. A kunok Bél-háromkúti, másképp: Apátfalvi apátsága. Arch. Közl. VI. k. 26. l.

Történetíróink közül a legtöbbet s legalaposabban foglalkozott várunk történetével *Wenzel Gusztáv*, aki munkája⁴⁷ függelékül a Regestákban 201 középkori oklevelet tett közzé, amelyek nemcsak mind várunkra vonatkoznak, hanem legnagyobb részt, mint királyi kiadványok Diósgyőrben is keltek. Ezek közül 61 vonatkozik *Lajos* királyra.

Ezekben legelőször 1343 dec. 9-én⁴⁸ s azután csak 1362-ben⁴⁹ látjuk őt itten rövid időre, minden valószínűség szerint vadászat céljából megjelenni. 1363 okt. 16-án hasonló okból fordul meg várunkban.⁵⁰ 1364-ben és 1365-ben szintén csak egy alkalommal látjuk itten.⁵¹ 1369 óta már annyira kedvelt mulató helye a négytornyú vár, hogy ott évenként hosszasan mulat, a vadászatok idejét a késő őszt, sőt a karácsonyi ünnepeket is itt tölti. Ez évben május 7-én és 31-én, szeptember 16-án és október 19-én keltek oklevelei innen. Közöttük emlékezetes az, amelyben Kassa városának adományoz új címet, amely az első címeradományozás Magyarországon város, tehát jogi személy részére.⁵²

Az 1370. esztendőben az Űrnapját s a karácsonyi ünnepeket is itt tölti s tíz oklevele tanuskodik róla, hogy március 12, 13, 16, május 11, június 2, 3, 9, 18, 19. és december 28-án tartózkodott várunkban, amely dátumok többé már nem pusztán csak a király itt időzését jelzik, hanem egyszersmind tanubizonyosságai a királyi vár *folyton emelkedő fénye és világtörténeti nevezetességének is*, mint amelyet ez év végétől két királyság fénye környez; hová két hatalmas nép fiai jönnek hírnevet vagy igazságot keresni, mondja *Kandra*.⁵³ Ez évben, november 17-én koronáztatott meg ugyanis Lajos, Krakkóban, a váratlanul elhunyt III. Kazimir helyett lengyel királlyá, honnan, anyjára, Erzsébet királynéra bízván az ország kormányzatát, közvetlenül Diósgyőrbe tért vissza., hol azután a karácsonyt is megülte. Itt fogadta először országainak hódolatát s a külföldi tisztelgő küldöttségeket is, *mint lengyel király*. Ha Magyarországnak akkori politikai szerepére és Lajos királynak európai tekintélyére gondolunk, méltán

⁴⁷ *Wenzel Gusztáv*, Diósgyőr egykori történelmi jelentősége. Magy. Tud. Akad. Ertekezések. 1872.

⁴⁸ *Orsz. Levélár.* Dipl. O. 6865.

⁴⁹ *Zichy-Okmánytár.* III. k. 23. l.

⁵⁰ *Kandra Kabos*. Borsod örömnapijai „*Miskolc*” 1876. 56. szám és *Hazai okmánytár.* I. k. 245. l.

⁵¹ *Zichy-Okmt.* IV. k. 632. l. és *Századok.* 1871. 615. l.

⁵² *Wenzel G. i. m.* Regesták. 29. l. 12. sz. és *Ráth Károly*. A magyar királyok hadjáratai, utazásai és tartózkodási helyei. Győr. 1861. 72. l.

⁵³ *Kandra K.* A diósgyőri vár. *Arch. Közl.* 1894. 123. l.

föltehetjük, hogy ez az ünnepély Diósgyőrött rendkívüli fény-
nyel tartatott meg.⁵⁴

Amit annnyival inkább gondolhatunk, ha tekintetbe vesz-
szük az előkelő urak és hölgyek, az állam és egyház főméltó-
ságai, a diplomácia, belső politika és a hadsereg magasállású
embereinek hosszú sorozatát, akik a királyi vár lovag- és trón-
termében meg szoktak fordulni; ha továbbá azon fényt tekint-
jük, mellyel maga Lajos király s a pompaszerető két Erzsébet
királyné, Lajos anyja és hitvese, Kotromanovits István bosz-
niai bán leánya, László opolyi herceg, a király sógora, Magyar-
ország nádora és utóbb Lengyelország kormányzója s végül
az egymással e részben versengő magyar és lengyel főurak
rendszerint fellépni szoktak.

1371 nov. 18-án van adatunk itteni tartózkodására, míg
1373-ban már hosszabb ideig tartózkodott várunkban, mert
kancelláriáját is magával hozta s itten kelt oklevelei, május
29, szept. 19- és 24-én igazolják ittlétét, s mindezt a lengyelek-
kel akkor folyt tanácskozások magyarázzák meg,⁵⁵ míg köz-
ben aug. 11-én a szomszédos Szilvás vadászvárdán fordul meg.
1375-ben a királyi udvar karácsonykor, mint csaknem éven-
ként, várunkban ünnepel, sőt a következő évben az újévet
egész február közepéig ugyancsak itt tölti családja körében
a király, hogy az év végén, karácsonyra újra visszatérjen a lit-
ván táborozás fáradalmait kipihenni. 1377-ből az év minden
szakából van leveles bizonyságunk a király diósgyőri tar-
tózkodásáról, nevezetesen: jan. 7, április 30, május 1, decem-
ber 20, 21, 28 és 29-éről. A következő két évben újból többször
itt időzik, 1380-ban pedig több mint hat hónapról vannak ok-
leveles adataink Nagy Lajos diósgyőri tartózkodásának, ami
természetsszerűleg az egész királyi udvar itteni tartózkodását
is jelenti.

De Diósgyőr történelmi jelentősége, fénye és virágzása
legmagasabb fokát 1381-ben éri el, amikor a velencei harma-
dik háború győzelmes befejezésével a béke Diósgyőrben ratifi-
káltatik.

A történelem ezt turini békekötés név alatt ismeri, mely
egyrésről I. Lajos magyar király, a genuai köztársaság, Car-
rara Ferenc páduai fejedelem és az akkor üresedésben volt
aquilejai patriarchatus s másrésről a velencei köztársaság
között jött létre és véget vetett a háborúnak, mely 1373-tól
kezdve mindkét részről a legnagyobb elkeseredettséggel folyt.

Maga a béke Turinban 1381 augusztus 24-én Amadé sza-
voyai gróf közbenjárására kötött meg. Azonban Lajos orszá-

⁵⁴ Wenzel G. i. m. 15. l.

⁵⁵ Wenzel G. i. m. 17. l. Kandra K. A diósgyőri vár 1894. 123. l.

gának tekintélyét ez által is emelni akarván, a békességre vonatkozó okmányokat november 26-án Diósgyőrben hitelesítette, hol mint életírója mondja: „Lajos és magyar tanácsosai Olaszország és Európa sorsa fölött határoztak, mert nemcsak a megalázott Velencéről volt itt szó, hanem Nápolyról is, s általában ettől a kérdéstől függött akkor az egész keresztény világ nyugalma.”⁵⁶

A hitelesítő oklevél keltezése szerint az „*Actum in Diosgeur in castro domini Regis in camera penes stubam parvam*” állítatott ki. Erre a keltezés helyére, várunk leírásánál vissza fogunk térni.

Az ünnepélyes aktusnál jelen voltak a velencei köztársaság részéről: Dandulus Lénárd és Georgio Fantin jeles, vitéz férfiak s a nagytanács tagjai mint megbízott rendkívüli követek, Contareno András, isten kegyelméből velencei doge képviselői. Magyarország részéről pedig: Bálint pécsi, László váradi, Pál zágrábi és János esanádi püspökök, György boszniai és Miklós eszazmai prépostok, ónodi Zudar Péter galíciai vajda, Bebek György királynéi tárnokmester, Bebek Imre dalmát és horvátországi bán és számos mások.

Mindezek előtt esküt tesz, a szent evangéliumra, hogy a békekötés pontjait megtartja s ugyanakkor elfogadja az egyezményt, mely az Adriai-tengeren a hajózást szabályozza s annak szabadságát biztosítja, továbbá miután Velence jelenlevő követei által Magyarország részére évi 7000 tiszta aranyból álló adó fizetésére kötelezte magát, azt elfogadja, s az ezen évi első hétezer arany átvételét elismeri és nyugtázza, végre a Velence által annak idején elfoglalt várak és földek visszabocsátását szintén elismeri és nyugtázza.⁵⁷

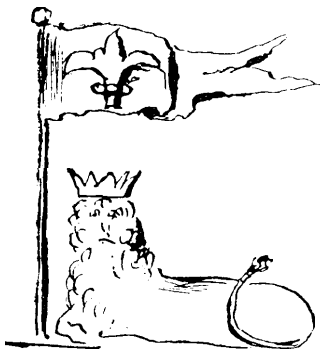
Ennek a nagyjelentőségű eseménynek egy nagybeesű történelmi emléke maradt reánk a szomszédes miskolci avasi hegyen fekvő s Szt. István királyról nevezett templomban, amelyet Lajos, Mária és Erzsébet királynék a nagyobb ünnepeken látogatni szoktak' s bizonyára alapítványokkal és kegyajándékokkal is elláttak, annyival is inkább, mert jogtörténeti alapon Lajos ezen egyháznak *kegyura is volt*. Ez a templom régi középkori fényes berendezéséből fennmaradt templomi szék, mely a szószék háta megett a fal mellett áll, hossza mint egy két méter s támlájának magassága egy méter. Az egész mindenütt díszítve van színes falapocskákból berakott mozaik ékítményekkel, amelyek technikája a XIV. századi olasz művész kezére vall.

⁵⁶ Pór Antal. Nagy Lajos. Tört. Életr. 1892. 518. és 552. l.

⁵⁷ Wenzel G. A turini békekötés. Magy. Történelmi Tár. XI. k. 97. l.

Reánk nézve a legfontosabb az a kis kép, amely a szék jobboldali oszlopának külső falába van berakva úgy, hogy a fa alapszínénél világosabb színű lapokból berakott alakrajz, fekete körvonalakkal van szegélyezve. A kép maga egy fel-emelt fejű, méltóságos tekintetű koronázott oroszlánt ábrázol, amely lábai között hosszú, gombos véggel ellátott nyélen lobogó, fecskefarkú zászlót tart. *A zászlón az Anjou lilium látható.*

Kétségtelen tehát, hogy e szék az Anjou királyi ház, tehát Nagy Lajos király, vagy Mária királyné idejéből származik, kik közül különösen az utóbbiról tudjuk, hogy ünnepeken gyakran rándult át Diósgyőrből a miskolci székesegyházba ájtatoskodni és így valószínű, hogy ez ereklyében a királyi templomi szék maradt reánk.

1. kép. Nagy Lajos Velence feletti győzelmének emléke.

Ha az előzményekből tudjuk, hogy 1381-ben; a Velence megaláztatásával végződött háborút befejező béke okmányait Lajos király a diósgyőri várban írta alá s ott tett ünnepélyes esküt annak megtartására, ha tudjuk, hogy az előzetes turini tárgyalások alkalmával a győztes Lajos király azt követelte, hogy a magyar korona fennhatóságának jeléül, a magyar zászló, minden ünnepnapon kitűzessék a Szt. Márk tornyára. Ha tudjuk végül, hogy a koronás oroszlán Szt. Márk jelvénye és Velence címere: kétségtelennek kell tartanunk, hogy e mozaikképben *Nagy Lajos királyunknak Velence feletti győzelme van megörökítve.*⁵⁸

Ezen békekötés alkalmából, ösmerve Lajos királyunk nagy tiszteletét Remete Szent Pál iránt, e szent ereklyéit Velence ajándékba küldte neki! Lajos a Pálos szerzeteseknek

⁵⁸ Szerző. Miskolc v. tört. II. k. 31. l. a kép rajzával.

mindvégig nagy pártfogójuk volt. Így már 1373-ban a diósgyőri klastromoknak adományozza a mellette fekvő földeket s a Meggy és Eleje nevű erdőrészeket.⁵⁹

„Élete végső éveiben, — mondja történetírója, — ha tehette, visszavonult immár a világ zajától, hol kedvelt szerzetesei tudományos körébe, hol a magányba, az akkor már elcsöndesült Visegrádra, vagy Disgyőrre, hogy szent elmélkedésbe, imádságba mélyedhessen“.

Utolsó életévében 1382-ben is Diósgyőrt ünnepli egész udvarával az újévet. Január 2-áról, 9-éről és február 20-ról van reá adatunk, míg 24-én a szomszédos szilvássváradi vadászvárdát látogatta meg, talán búcsúzva, annyi kedves vadászemlékétől ; — mígnem szeptember közepén a vár tornyairól gyászlombok hirdetik a nagy király halálát.

„Emléke áldott és lelkesítő Borsodnak földjén, — írja *Kandra*, — nélküle a dicsőség legszebb lapjai hiányoznának e megye történetkönyvéből. Nagy lelkének tett helye a vár — hol a fogékony lelkek szellemét érzik maiglan sóhajtani, — javíthatatlan romokban hever, szomorúan hirdetve, hogy jelenünk mennyire különbözik a dicső fejedelem korszakától“.⁶⁰

A hagyományok és mondák nyomán, a diósgyőri vár történetével kapcsolatban, a nemzet kegyeletében, talán még nagynevű atyjának nevéénél is hívebben él leányának *Mária királynénak* emlékezete, akinek szerencsétlen sorsa ma, fél-ezredév múltán is részvétet fakaszt.

„Bár azon eszményi alak ő, — mondja róla ismét *Kandra* —, kiből összpontosult a nagy királynak és lovagias udvarának bálványozó figyelme, habár e szép Anjou-liliom joggal a Bükk tündérének mondható, aki atyja fényes udvarának eszményi varázsa volt, habár az ő ifjú kora gondtalan éveinek szebb napjait Diósgyőrünk emlékének valljuk, aki a vár komor bástyái alatt csónakáz, a rózsá- és mogyorólugasban méléz, vagy a tornaverseny hős bajnokifjai közt jutalmakat oszt: mégis mint királyasszony, már nem járulhatott többé hozzá atyja kedves tartózkodási helyének felvidámításához, mert az őskorban forrássá változott az, aki annyit sírt, mint ő. A boldog királykisasszonyból boldogtalan királynagyasszony lett.“⁶¹

Lajos halála után a gyászév nagyrészt a királynék Budán tölték, de már 1383 július és augusztus hónapokban ismét Diósgyőrben üdülnek, ahonnan július 16., 25., 26. és 27-éről, valamint augusztus 1-éről kelteznek rendeleteket.

Erzsébet özvegy királyné ekkor látta utoljára várunkat.

⁵⁹ Wenzel G. i. m. Regesták. 32. l. 28. sz.

⁶⁰ *Kandra K.* Borsod örömnappjai. „Miskolc“. 1876. évf. 62. sz.

⁶¹ *Kandra K.* A diósgyőri vár. 125. l.

A sors csapásai mind súlyosabban nehezdedtek a két királynéra. Hedviget kénytelenek voltak Lengyelországba bocsájtani, hol királynévá választatott s Jagello Ulászló litván fejedelemmel házasítottatott össze. Idebent azonban a Kis Károlypárti mozgalom Máriát megfosztá a koronától. Azután következett Károly meggyilkoltatása s a szerencsétlen drávántúli utazás, hol a horvát lázadók elfogván őket, Novigrád várába záratták s Erzsébetet megfojtották. Végre 1387-ben megszabadítván a velenceiek Máriát, Zsigmond ifjú szép felesége még inkább csak jegyese elé siet, vele Zágráb táján találkozik s bizonyára kifejezett óhajára, Váradon és Debrecenen át egyenesen Diósgyőrbe viszi, hol közel egy hónapig mulattak, az oklevelek tanúsága szerint. Szeptember 22., 24. és 29-én, valamint október 17-én.⁶²

„Máriát kedves emlékek kötötték e helyhez — mondja életírója⁶³ —, hol anyjával, Erzsébettel együtt, legutóbb négy év előtt oly szép napokat töltött. A regényes vidék maga alkalmas hely arra, hogy vigasztalást és szórakozást találjon benne a szenvedő.

A vártól nem messze eső rengetegben van a „Madárka kútja“ s az atyjáról nevezett „Királykútja“, Máriának mind kedvenc kirándulóhelyei a Bükkben, hol Diósgyőr Oláh Miklós írónk által már háromszáz év előtt magasztalt fülemiléinek és madarainak énekét hallgatta.

Dicső apjának, nagyanyjának és édesanyjának árnyai intettek itt Mária felé s a kicsi sír ott, mely kis nénjének, Katalinnak hamvait fődé, csak megerősíték ez emlékeket.“

1387-i diósgyőri tartózkodásuk alatt ismét megélénkült itten az udvari élet. Odagyűlt az ország színe. Csáktornyai István nádoron kívül jelen voltak az ország egyházi és világi főurai, kiknek jelenlétében a királyi pár Szt. Mihály-napja előtti kedd óta, mely azon évben szeptember 24-ére esett, törvénykezést tartott, meghallgatván az elébe járulók panaszos ügyeit.⁶⁴

Már szeptember 22-én, Diósgyőrbe érkezve, legelső dolga volt Zsigmondnak, hogy a velencei dogénak meleghangú köszönőlevelet írt neje megszabadításáért.⁶⁵

A következő évben ismét megfordulnak várunkban. 1388 március 11-én, itten kelt oklevelében, Perényi Péter diósgyőri várnagyot nyugtatja Mária királynő, hogy a Miskolc város

⁶² *Ráth K. i. m. és Wenzel G. i. m. Regesták. 38., 39., 40. l.*

⁶³ *Márki S. Mária királyné. 1885. 118., 121., 129., 132., 136., 144. l.*

⁶⁴ *Ipolyi A. A bélháromkúti apátság. Okmánytár. XI. sz.*

⁶⁵ *Wenzel G. i. m. Regesták. 40. l. 75. sz.*

lakosai által adóba az ő kezéhez lefizetett 300 forintot Oláh János udvari tisztje kezéhez vette.⁶⁶

1390-ben február 20-án újra Diósgyőrben találjuk Máriát, midőn atyja régi pártfogoltjainak, a diósgyőri pálosoknak adományoz egy darab földet gyümölcsöskertjük kiegészítésére, akiknek az Úr szent teste tiszteletére emelt templomában életírója szerint oly bensőséggel szokott imádkozni.

1393-ban tavasszal újból Diósgyőrben időzvé, meglátogatta az ő jóvoltából újraépült Szikszót s május 30-án Budára visszamenet, az akkor virágzó s a diósgyőri királyi uradalomhoz tartozó Mohi városát is útba ejtette. 1395-ben beteljesedik egész életének szomorú végzete. Akkor szólítja őt az Úr magához, amikor elérte volna azt, ami a nő legnagyobb boldogsága e földön, hogy anyává lehessen. Május 17-én a budai hegyek között lovagolva, fölbukott, lova maga alá szorította s miközben idő előtt szült, gyermekével együtt halálát lelte.

És emlékezete sok századok viharain túl szájról-szájra szállva ma is él. A diósgyőri nép ma is Nagy Lajos leánya várának nevezi romjait, melyet gyönyörű kert vett körül, amelynek váralatti részét ma is „kőkert”-nek nevezi a nép hajdani kőkerítése miatt. Az egészből csak egyetlen fa maradt meg, egy mogyorófa, amely cserjenővény alig szokott néhány méter magasra nőni, míg ez a példány csodálatosképen csaknem 20 méternyi magasságra nyúlt föl, melynek koronája több mint 14 méter széles, törzse pedig 2 méter 46 cm vastag, s jó esztendőben 3 hektoliter fényes fehérszínű mogyorót terem.

A nép szerint ez az óriási mogyorófa idősebb immár hatodfélszáz esztendősnél, mert azt maga *Mária királyné ültette*. Szerintük misem bizonyítja jobban Máriának e kies hely iránt való szeretetét, mint az a több mint félezredéves fa, melyet az ő kezei ültettek.⁶⁷

Kovács Lajos, Borsod egyik korán elhunyt jeles költője, gyönyörű balladát írt Mária életéről. Utolsó két versszaka így szól:

„Az elmúlt félezred óta
Leveles a mogyorófa,
Ágait meg-meglógatja
Nem öröm, ha bánat abba!

Nem királynő, csak a fája,
Nincs szentegyház, csak a tája.
Királynőnek keze áldott,
Rég elhamvadt, rég elporlott.”

⁶⁶ *Zichy-oklt.* IV. k. 303. sz.

⁶⁷ *Márki S. i. m. és Wenzel G. i. m.* 23. l.

IV. FEJEZET.

Zsigmond király és német római császár 1412-ben, vendégével, Ulászló lengyel királlyal vadászik Diósgyőrt s ugyanakkor innen európai fontosságú politikai intézkedéseket tesz. Második feleségének, Borbálának, 60 ezer aranyforint értékben adományozta várunkat és uradalmát, aki ezután gyakran mulat itten s akit megbotránkoztató élete miatt népünk Ekebontó Borbálának nevez. Albert király utóbb e miatt tőle várunkat és uradalmát elvettette és nejének, Erzsébetnek adományozta. Hunyadi Mátyás király alatt Diósgyőr második fénykorát éri. 18 év közben számos esetben tartózkodott itten hosszabb ideig s sok nagyfontosságú oklevele kelt várunkban; Ő volt az utolsó magyar király, aki Diósgyőrt lakta. Várunkat és uradalmát ő is a királynénak, Beatrixnak adományozta, aki kiválóan gondoskodott arról s gondnokává udvari emberét, Monellit tette. Ennek siremléke, rajta címerével s benne Mátyás hollójával. A diósgyőri pálos szerzetesek s ezek kulturális hatása. II. Ulászló a tradícióhoz híven Annának s II. Lajos szinte Mária királynénak adományozzák Diósgyőrt. II. Lajos Kormossy Tamás diósgyőri alvárnagyot és menyasszonyát címeradományozással tünteti ki.

Zsigmond király 1411-ben német-római császárrá választatván, birodalmi ügyei és háborúi gyakran évekig távoltartották várunktól, hova most már vadászni is csak gyéren látogathatott el.

De egyébként is elhanyagolta a diósgyőri uradalom ügyeit, mert nemcsak a vár tartozékait képező Boldvát, Abodot és Lugnát adományozta el, hanem Miskolc városát számos privilegiummal mindinkább kivonta az uradalom köréből és függetlenítette a vár fennhatósága alól.

1411-ben február 23-án Miskolc városának azt az újabb privilegiumot adja, hogy plébánosát maga választhatja. Ez az oklevél Miskolcon kelt, így tehát ugyanakkor a diósgyőri várban is meg kellett fordulnia.⁶⁸

Ulászló lengyel király meglátogatván Zsigmondot, 1412 május elején a diósgyőri erdőkben vadásztak.⁶⁹

Ugyanekkor rövid időre ismét felcsillan várunk régi fénye s neve politikai fontosságot nyer. Ez alkalommal ugyanis Zsigmonddal vele van német-római birodalmi kancelláriája s innen keltezve tette meg Olaszországra vonatkozó intézkedéseit s bocsájtotta ki a velencei háborúra vonatkozó rendeleteit.

Május 2-án innen hatalmazza fel della Scala Brinoriót, Veronában és Vicenzában a római birodalom vicariusát, hogy számára hadi népeket gyűjtsön s a szükséges hadi készletek és felszerelésekről gondoskodjék.

Ugyanaznap hagyta meg innen Belluno és Feltri városok

⁶⁸ Szerző. Miskolc v. tört. III. k. 193. l.

⁶⁹ Ráth K. i. m. 114. l.

előljáróságainak, hogy a velencei köztársaságnak ott letétben levő pénzét az ő nevében és részére foglalják le.

Május 3-án egy az aquilejai egyháznál üresedésben volt javadalmat Savorianói Bertalannak adományoz.⁷⁰

De mindezeknél jelentősebbek május 5-i diósgyőri kiadványai. Nevezetesen: Általános proklamáció Olaszország fejedelmei, grófjai és rendeihez, mellyel Zsigmond az ottani viszonyokra vonatkozó uralkodási határozmányait hirdeti ki, különösen az egyház állása és jogainak fenntartása tekintetében.

Második rendelete, mellyel Marczali Miklós, azelőtt erdélyi vajdát és Maróthi János, azelőtt macsói bánt, Aquilejába, Friaulba, a trevisói örgrófságba s általában Olaszországba és Lombardiába birodalmi biztosokul küldi ki.

Harmadszor helybenhagyja azon engedményeket, melyeket vezére, Ozorai Pipo, Saravello előtti táborában, azon év január 3-án a bellunóiak számára kihirdetett.

Végül Blanka gebenai grófnő számára mindazon szabadságokat és kedvezményeket megerősíti, melyekben IV. Károly császár annak atyját, Amadét, részesítette volt.

Május 6-án, a Zsigmond király s a három bajor herceg és a görtzi gróf közötti szövetség Frigyes ausztriai herceg ellen szintén ez alkalommal Diósgyőrt kötött meg.⁷¹

Zsigmonddal ezután nem találkozunk várunk történetében, de annnyival inkább elhomályosítja annak fényét második nejeinek, Borbálának alakja.

Hogy Diósgyőr, mint királyi vár, a középkor mily kiváló és nagyértékű alkotása lehetett, kitűnik abból, hogy már, úgy látszik, Nagy Lajos királytól kezdve királyaink jegyajándékul mindig Diósgyőr várát ajánlották fel menyasszonyaiknak és nejeiknek.

Igy 1424-ben Zsigmond is nagyértékű birtokokat adományoz Borbálának, hogy azokból a királyné udvartartásának költségeit fedezze. Ezek között van hagyományszerűen Diósgyőr is, Miskolccal és egyéb tartozékaival együtt, valamint Cherép és Dédes várak, 60.000 aranyforint értékben.⁷²

Borbála azután gyakran időzött várunkban, hol csak kicsapongásainak emléke maradt fenn, akiről Aeneas Sylvius (a későbbi II. Pius pápa) írja: „nobilis genere, infamis vita mulier“ — s aki a magyar néphagyományban is „*Ekebontó Borbála*“ név alatt, mint a nőietlenség elrettentő példája szerepel.⁷³

⁷⁰ Wenzel G. i. m. 19. l.

⁷¹ Bécsi cs. kir. titkos levéltár. Reichsregistraturbücher E. K. 24., 20. v. és 30., 29., 25. ll.

⁷² Tört. Tár. XII. k. 268. l.

⁷³ Wenzel G. i. m. 20. l.

Diósgyőrben külön királynéi várnagyai voltak, kik közül 1427-ből Benedek Domokost, „des Strengen Damokussya Benedic unsers Purkgrafen zu Dyosgewr“ és 1435-ből Czeke Mártont ismerjük. Borbálának, ki uradalmában a joghatóságokat is gyakorolta, több oklevelét ismerjük, így 1427-ből, 1430-ból, 1434-ből egy levelét a husszita háború ügyében Diósgyőrből keltezve s Körmöcbánya városához intézve.⁷⁴ Várunkat érdeklő azon 1431-ben szintén Diósgyőrben kelt oklevelét, mely szerint azt és egész uradalmát Rozgonyi István temesi főispánnak zálogul adja,⁷⁵ s utóbb örök joggal adományozza.

Albert király azonban Borbála folyton megújuló fondorlatairól értesülvén, uralkodása második évében, 1439 június 11-én, Budán kelt parancslevelével, miután mint az oklevél mondja, „*magát arra a hon ellenségeivel való szövetkezés által érdemtelenné tette*“, Diósgyőr várát és összes tartozékait, nevezetesen Diósgyőr és Miskolc városokat, valamint Kisgyőr, Aranyos, Varbó, Parasznya, Hradistván, Kápolna, Lászlófalva, Bábonny, Mohi, Solca, Petri, Szirma, Nyék, Keresztes és Kövesd borsodmegyei falvakat és birtokokat tőle elvétni rendeli, amelyeket egyben ezennel nagyrabecsült nejének, Erzsébet magyar királynénak adományoz.⁷⁶

A következő korszak egyik legdicőbb emlékezetű nemzeti királyunk, Hunyadi I. Mátyás király uralkodásának ideje még mindig várunk fénykorának tekinthető, mert bár ezidőben nagyobb politikai vagy történelmi jelentőségű események nem is folytak le falai között, de maga a nagy király fényes udvarával mégis, különösen uralkodása végső szakában, gyakran tartózkodott itten, egyrészt pihenés és vadászat céljából, másrészt, hogy szokásához híven, az ezen vidék nagyműveltségű szerzeteseivel tudományos vagy művészeti érintkezést találjon. De emellett, ismervé Mátyás nagy mű- és pompaszeretetét, bizonyosra kell vennünk, hogy a festői fekvésű ősi vár egyes részeinek kiépítéséhez vagy díszítéséhez ő is hozzájárult s kedvenc mulatóhelyének, melyet *Ranzanus* „*castellum non ignobile*“-nek nevez,⁷⁷ szépségét és fényét újból emelni szándékozott, amire — tekintettel arra, hogy okmányi adataink szerint 1460—1478-ig, tehát 18 év közben fordult meg és tartózkodott hosszabb-rövidebb ideig várunkban — lehetett elég ideje és alkalm.

Mint elődei, ő is már 1461-ben menyasszonyának, Podje-

⁷⁴ *Fejér. Cod. Dipl. X. k. 698. l. Körmöcbánya város levt. A. 1434.*

⁷⁵ *Orsz. Levélár. Dipl. Oszt. 12.351. és 12.383. sz.*

⁷⁶ *Teleki. Hunyadiak kora. X. k. 47. l. Fejér i. m. XI. k. 262. l. Szerző. Miskolc v. tört. III. k. 85. l.*

⁷⁷ *Ranzanus. Descriptio Hungariae. Index II.*

brád Katalinnak köti le jegyajándékul Diósgyőr várát.⁷⁸ Midőn pedig 1476-ban Aragoniai Beatrix nápolyi királyleányt veszi nőül, neki is várunkat és uradalmát adja át, aki azután abban királynéi várnagyokat tart s Mátyás halála után is, mint kizárólag a maga tulajdonát kezeli.

Okleveles adataink vannak arra is, hogy Mátyásnak Buda környékén, Visegrád körül, Várpalotán, Tatán, Zólyomban, *Diósgyőrött* és a Csepel-szigeten nagyszerű vadaskertjei voltak, melyek közül a két utóbbi szintén Beatrix királyné tulajdonába ment át.⁷⁹

1460-ban, diósgyőri tartózkodása alatt, Mátyás clissai Thuskanigh György dalmata nemest a sárkányrend lovagjává nevezi ki.⁸⁰

1461-ben augusztus 9. és 19-e között időzik Diósgyőrt, amikor augusztus 9-én kelt privilegiumával felmenti a miskolciakat azon eddigi kötelezettségük alul, hogy a diósgyőri várnagyokat és alvárnagyokat kötelesek voltak hurcolkodtatni.⁸¹ Ugyane hó 19-én innen ír levelet Podiebrad György cseh királynak a III. Frigyes császárral tervezett alkudozások tárgyában.⁸²

1461 július 13-án Szikszón újabb parancslevelet bocsájt ki, melyben miskolci Herceg Lászlónak és testvéreinek kérésére *kiváló hadi érdemeikre való tekintettel* elrendeli, hogy tőlük még gyermekkorukban erőszakosan és jogtalanul elvett és Miskolcon a Szinva-folyón állott malmot, melyet a diósgyőri várnagy a várhoz csatolt: nekik azonnal adják vissza.^{82a}

1466 február 6-án, várunkban kelt egyik armálisával nemes Nagyrédei Jánosnak, Szentmártonrédei Bertalannak és Miklósnak, Nagy Demeternek és Pleskóczi Péternek címert adományoz.⁸³

Ugyanaznap nemes Nagy Gergelynek és Szerdahelyi Huszár Péternek szintén címert adományoz.⁸⁴

⁷⁸ *Teleki* i. m. III. k. 223. l.

⁷⁹ *Teleki* i. m. XII. k. 460. l.

⁸⁰ *Századok*, 1869. 605 l.

⁸¹ Eredetije *Miskolc v.* levéltárában. Szerző i. m. III. k. 98. l. *Kaprinai*. Hung. dipl. II. k. 505. l. és *Wagner*. Dipl. Com. Sáros. 186. l.

⁸² *Teleki* i. m. XI. k. 18. l. és *Wenzel G.* i. m. Regesták 58. l. és *Teleki* i. m. XI. k. 19. l.

^{82a} *Orsz. Levélár.* Dipl. Osz. 15.478. és Szerző. Miskolc v. tört. III. k. 95. l.

⁸³ *Aldácssy Antal*. A Magyar Nemz. Múzeum címerlevelei. I. k. 1904. 18. l. és *Turul.* IV. k. 83. l.

⁸⁴ *U. a.* 2. k. 1. f. 53. l.

Ezután a következő 1467. évből is van adatunk Mátyás itteni tartózkodására.⁸⁵

1469 február 27-én, Bécsben kiadott oklevelében elrendeli, hogy a Diósgyőr várához tartozó összes községekben, így Miskolc városában is, aki az utolsó négy év alatt házat épített, minden adó alól fölmentetik.^{85a}

Az 1471. évről, január 26-áról és 28-áról várunkból keltezve négy oklevelét ösmerjük, amelyek közül három Miskolc városára vonatkozik. Az egyikben elrendeli, hogy a nevezett város lakosai a bortizedre vonatkozó szabadságaikban ne háborgattassanak;⁸⁶ a másik protectionalis levél, hogy a miskolciakat bárminemű egyházi perben csakis saját egyházi előjáróságuk elé lehessen idézni⁸⁷ s a harmadik Mátyás kegylevele, melyben a miskolci jövevényeket mindennemű adófizetéstől szabadokká teszi s ily értelemben adja parancsát a diósgyőri várnagyságnak.⁸⁸

1472 június 25-én már ismét várunkban találjuk, amely napon adja ki privilegialis levelét a diósgyőri paulinusok részére, hogy Miskolcon az ő házukban minden évben 10 akó bort kimérhetnek. Ez ellen azonban a miskolciak felfolyamodtak a királyhoz, felvilágosítván őt, hogy a paulinusok ezen mostani bormérése a város régi, sőt maga Mátyás által is megerősített borszabadságát sérti.

És *Mátyás igazságosságának egyik fényes példája*, hogy már augusztus 1-én kiadta budai várában kelt újabb parancslevelét és utasítását Zbugyai István diósgyőri várnagya részére, melyben elmondja, hogy *mivel ő nem tudta* a miskolciak azon régi szabadságát, mely szerint oda bort senki nem vihet be és nem árulhat, ennél fogva tehát többé ne engedje meg azt ott a paulinusoknak sem, dacára, hogy ő azt privilegiumában megengedte volt nekik, *mert ő tévedett*.⁸⁹

Különben ebben az évben július második felében is megfordult Diósgyőrben s onnan ment Mezőkövesdre, hol 27-én kiadta a Mezőkövesd város részére már 1464-ben kiadott *címerlevelét* újból megerősítő oklevelét.⁹⁰

1473 november havában valószínűleg vadászat céljából

⁸⁵ Kandra K. A diósgyőri vár. 126. l.

^{85a} Orsz. Levél. Dipl. Oszt. 24.745. és Szerző i. m. III. k. 104. l.

⁸⁶ Eredetije Miskolc v. levéltárában.

⁸⁷ Orsz. Levélár. Dipl. Oszt. 17.150.

⁸⁸ U. o. 17.151. és Ráth K. i. m. 229. l.

⁸⁹ U. o. 17.337. és Táblai Oszt. 4. 1441. és Szerző i. m. II. k. 69. és III. k. 108—111. ll.

⁹⁰ Wenzel G. i. m. Regesták. 59., 62. ll.

időzik hosszasabban várunkban, amely alkalomból e hó 9. és 19-éről keltezett három oklevelét ismerjük.⁹¹

1475 augusztus 30-án és 1478 december 19-én hasonlóképen egy-egy oklevél keltezéséből értesülünk itteni tartózkodásáról.⁹²

Mátyást ezentúl folytonos háborúi egyrészt a lengyel és cseh királlyal, majd Fridrik császárral és végül a törökkel teljesen lefoglalták, utolsó életéveiben pedig betegeskedése akadályozta meg abban, hogy kedves tartózkodási helyét meglátogassa, — úgyhogy ezentúl többé nem fordul meg várunkban s ő az utolsó magyar király, kinek léptei érinték Diósgyőr földjét, holott csak Visegrád és később Buda látott falai között annyi királyt és királynét, mint várunk.

Beatrix királyné alakja azonban még sokáig érdekesen szövődik bele várunk történetébe.

Mint már fentebb is említettük, az ő királynéi birtoka volt várunk a hozzátartozó uradalommal, Miskolc, Diósgyőr, Mohi, Keresztes és Mezőkövesd városokkal, mindezeknek nemcsak jövedelmeit élvezve, de felettük a legfőbb joghatóságot is gyakorolva.⁹³

1485-ben, március 8-án, Pozsonyban kelt okleveléből értesülünk, hogy diósgyőri várnagya ezen időben *Papia* (Pavia) *Albert* volt.⁹⁴

1489 április 12-én, Budán kelt kiváltságlevelével, Miskolczy János miskolcvárosi plébános és Herczeg Péter részére Mátyás király által 1466-ban kiadott oklevelet megerősíti.⁹⁵

Ugyanez év június 25-én, ugyanott kelt oklevelében megerősíti a János miskolci plébános és a város polgársága között kötött birtokegyességet.⁹⁶

1490 január 12-én, Visegrádról Chapi János diósgyőri várnagyához és borsodi főispánhoz intézett rendeletével szigorúan utasítja a fentebb említett János miskolci plébánost, hogy ne okozzon zavarokat egyházában, mert különben állásából rövidesen el fogja mozdítani.⁹⁷

Ugyanez év június 2-án, Budán kelt rendeletével Chapi

⁹¹ *Palugyay Imre*. Magyarország leírása. II. k. 1853. 183. l. és *Tud. Gyűjt.* 1841. IX. k. 8. l.

⁹² *Wenzel G.* i. m. Regesták. 65. l. és *Orsz. Lev. társ.* Dipl. Oszt. 18.123—4.

⁹³ *Teleki* i. m. XII. k. 221. l. *Csánki Dezső*. Magyar Orsz. Tört. Földrajz. I. 164., 166., 188. l. *Kachelmann*. Geschichte der Ung. Bergstädte. III. 37—38. l. *Berzeviczy Albert*. Beatrix királyné. 1908. 272. l.

⁹⁴ *Wenzel G.* i. m. 67. l.

⁹⁵ *Orsz. Lev. társ.* Dipl. O. 15.478.

⁹⁶ *U. o.* 19.542.

⁹⁷ *U. o.* 19.619. sz.

János diósgyőri várnagya útján, Pályi szabolems megyei községet megintti, hogy Perényi János birtokait ne háborgassák.^{97a}

Ugyanez évben Chapi várnagyot magához rendeli Budára.

Ez időben az Ulászlóval való házassági perlekedése közben azzal fenyegetődzvén, hogy várait: Esztergomot, Diósgyőrt, Zólyomot az ellenség kezére fogja adni; egyben szigorúan utasítja Chapi János várnagyot, hogy a vár biztos őrizetéről és esetleges védelméről gondoskodjék.⁹⁸ Tudjuk, hogy Beatrix mindenáron nőül akarta magát vétetni Ulászlóval, aki azonban kétszínűleg csak hitegette. Ennek egyik érdekes példája az is, hogy 1492 január 26-án, Budán kelt parancslevelével, minden kapitányát, hadvezérét és székermesterét, különösen lengyel katonáit utasítja, hogy miután ő úgy mond „a mielőttünk országló, kegyes emlékezetben tündöklő Beatrix királyné városait, Miskolcot, Diósgyőrt és Kereszttest *királyi pártfogásába vette*“, ne merjenek ezekre szállni, élelmiszert elvinni, vagy ezek lakosait bármi módon háborgatni.⁹⁹

E mellett azonban magát Beatrixet, előbb Esztergomban, utóbb az óbudai királyi kastélyban formálisan internálva tartotta.

Az erélyes királyné azonban mindamellett nem mond le jogairól s régi királynéi birtokai felett továbbra is rendelkezik.

Így 1492 december 23-án, Esztergomban kelt parancslevelével, *kecskeméti Patócsi Bertalan* diósgyőri várnagyot utasítja, hogy miután a miskolciak panasza szerint, ő és tisztársai megsértették a város szabadságát, különösen a bor-
kilenced szedésével, többé ilyen elő ne forduljon, sőt a miskolciakat védje ezen szabadságukban.¹⁰⁰

Ugyanezen év augusztus 18-áról, Esztergomból, Chapi János udvari embere útján küldi meg a Hodrus és Selmecbánya városok közötti perben hozott ítéletét.¹⁰¹

Már Mátyás életében folyton zúgolódtak a magyar urak az ellen, hogy Beatrix királyné mindenütt olaszokat alkalmaz és udvarában is azokkal veszi magát körül. Így látjuk, hogy Nápolyból magával hozta dajkáját, nemes Nardella

^{97a} *Perényi-levtár*, a M. N. Múzeumban

⁹⁸ *Grf. Zichy-család* szélyi levára.

⁹⁹ Eredetije Miskole város levéltárában és *Szerző* i. m. II. k. 72. l., III. k. 124. l.

¹⁰⁰ Eredetije Miskole város levéltárában. Kiadva. *Szerző* i. m. III. k. 125. l.

¹⁰¹ *Selmecbánya* v. levéltára. I. 33.

Parmesanát és ennek férjét, Sabatino *Viola* nevű könyvmásoló-művészt, akinek *Ferenc* nevű fia a királyné diósgyőri várgondnoka lett, amit is 1495 augusztus 26-án, Kassa városához intézett rendeletében: „egregio Francisco Viola, nunc provisorii castris nostri Diósgyeur“¹⁰² szavakkal említi.

De úgy látszik egyik legkedveltebb híve a lombardiai Cremába való *Monelli Bernát* volt, aki 1457-ben született, s már 1482-ben, 25-éves korában Mátyás király által, mint Diósgyőr királynéi várának biztosa említették, aki utóbb mármarosai sókamarai gróf lett, majd nyilván az óbudai királynéi várban a királyné mellett viselte a palotagróf, — „palatii comes“ hivatalát s e minőségben húnyt el már 39 éves korában, 1496-ban.

Csakis királynője pártfogásának tudható be, hogy Mátyás király a fentebb már említett 1482. év július 17-én, Pozsonyban kelt parancslevelével őt azon fontos küldetéssel bízta meg, hogy miután a semseiek, Kassa város emberei ellen többrendbeli erőszakoskodást követtek el, egy csapattal vonuljon ki Semsére és ottan a Semseyek birtokait mindaddig megszállva és lefoglalva tartsa, míg kárpótlást nem fizetnek s a kassaiaktól elrablott leveleket vissza nem adják.¹⁰³

Beatrix királyné 1492 május 19-én és szeptember 10-én Esztergomban, kelt okleveleiben mint hívét említi, aki az 1486—91. évek számadásai szerint 441.66, majd utóbb egy alkalommal 1000 ducátot kapott.¹⁰⁴

De nemcsak őt, hanem rokonait is pártfogolja a királyné, ami kitűnik 1492 november 3-áról, Esztergomból kelt leveléből, melyet Francesco Gonzaga mantuai örgrófhhoz intézett, melyben udvari emberének Monellinek egy rokonát ajánlja szolgálatába.¹⁰⁵

Midőn pedig 1493 április 3-án, Esztergomban kelt oklevelével a técsői pálos barátoknak sőt adományoz, erről Monellit, mint mármarosai sókamaragrófot külön értesíti.¹⁰⁶

Még ugyanazon év május 20-án Andrea Carafa nápolyi követ egy Esztergomban kelt nyugtáján említettett, mint gondnok.¹⁰⁷

Hogy azonban mennyire kegyelte őt a királyné, kitűnik

¹⁰² Kassa város titkos levéltára. 726. sz.

¹⁰³ *Teleki* i. m. XII. k. 221. l. *Bró Jeszenák-család levéltára* a M. N. Múzeumban. *Berzeviczy A.* Beatrix királyné. 389—91. l. *Wenzel G.* i. m. 66. l. *Szerző* i. m. II. k. 78. l.

¹⁰⁴ *Berzeviczy A.* Aragoniai Beatrix magyar királyné életére vonatkozó okiratok. 1914. 241., 257., 259. l.

¹⁰⁵ *U. a.* 266. l.

¹⁰⁶ *U. o.* 284. l. és *Orsz. Levéltár.* Dipl. Osz. 19.999. sz.

¹⁰⁷ *Selmecbánya v. ltr.* I. 43. sz.

abból is, hogy elhúnyta után a Boldogságos Szűz Máriáról nevezett budavári székesegyházban temettette el, hol a neki testvére által emeltetett sírkő, a Mátyás-templom restaurálási munkálatai közben megtaláltatván, 1876-ban a Magyar Nemzeti Múzeumba szállíttatott, hol jelenleg is őriztetik.¹⁰⁸

Ezen síremlék vizsgálatánál azután a királynéi kegy újabb bizonyítékaira találunk, — nevezetesen bár eddigelé Monelli Bernát nemesi levelét nem ismerjük —, de a sírkövére vésett címeréből meg kell állapítanunk, hogy bizonyára Beatrix királyné kérésére azt, még pedig igen kitüntető formában, neki Mátyás király adományozta. Kitüntetőnek mondom, mert a négyelt pajzs jobb első mezejében a faágon ülő s csőrében köves gyűrűt tartó Hunyadi, tehát a király saját címerét látjuk — amire Mátyásnál ezenkívül még csak két esetben van példánk —, akkor is olaszoknak adott armálisokban.

Az első 1478 május 27-én Budán kelt, Petrus Gentile Senilis de Montefalco és fivére, Mariottus részére, a címerben ugyancsak a szájában gyűrűt tartó holló látható, melyre nézve a leírásban maga a király mondja, hogy: „*nostris pater-nis armis*“, vagyis *a mi atyai őszünktől származott címerünk-ből*. A címerben még két „zarándok fése“ nevű aranykagyló s egy zöld pólyában három vörös rózsza is van, amely címerképek ugyancsak a leíró szöveg szerint *Veronai Rangoni Gábor* egri érsek címeréből vannak véve, mint aki őket a nemességre a királynak előterjesztette.¹⁰⁹

Ha mármost tudjuk, hogy Petrus Gentile de Montefalco IV. Sixtus pápa rendkívüli külön követe volt, aki Veronai Gábor részére a bíbornoki kalapot hozta Rómából, testvére Mariottus jogtudor pedig Mátyás király követe gyanánt működött a pápai udvarnál, — akkor megérthetjük a király saját családi címere adományozásának nagyjelentőségű s feltűnő kitüntető formáját; — de egyszersmind el lehet képzel-nünk, hogy az ifjú Monelli Bernát mily nagy érdemeket szerezhetett Beatrix királyné mellett, — hogy ugyanebben a nagy kitüntetésben kellett őt is részesíteni.

A második ilyen címerkitüntetés 1489 július 22-én szintén Budán kelt, melyben a Segniben lakozott De Ponte Antal fiainak, továbbá Castellioni és Mediolanói Bertalan, valamint Biadrechych Antal részére a magyar, továbbá a segni és zágrábi városi nemességet és címet adományoz.

¹⁰⁸ *Magy. Nemz. Múzeum. Régiségtári Napló* 1876. 314. sz.

¹⁰⁹ *Aldásy Antal. Magyar címeres emlékek* 1926. III. k. 54. l. és u. a. *A Magy. Nemz. Múz. Címeres levelei* 2 k. 1 f. 1923. 55. l.

A címerkép vörös mezőben jobbra forduló aranykoronás ezüst oroszlánt ábrázol, kinyújtott mellső jobblábában aranyvázat tartva. Mellén kék pajzsban Mátyás hollós címere.¹¹⁰

Mátyás, mint látjuk a fentiekből is, híven teljesítette Beatrixnek az olaszok támogatására vonatkozó kéréseit, noha e miatt nem egyszer általános volt a magyar urak között az elégedetlenség. Az olasz renaissance-műveltség hatását pedig, melyet mindezért nyertünk, alig egy emberöltő múltán nagyrészt megsemmisítette, vagy legalább is hosszú időkre megbénította a török.

Monelli Bernát, a diósgyőri vár egykori gondnokának, vagy biztosának fentebb említett siremléke leírását a következőkben adjuk:

A hosszúkás, négyszegletű, vörös márványból faragott és vésett sírkő magassága 1 m 88 cm, szélessége 1 m 03 cm és vastagsága 17-05 cm. Magát a címertáblát széles, négyszegletű keret fogja körül, melyből mélyített alapon akanthus-level ágak vannak kifaragva, négy sarkában egy-egy heraldikai rózsával, melyekből azonban a felső jobbsarok letörtött.

A középső rész bemélyített alapjából van domborúan kifaragva az elhunyt nemesi címere, s a pajzsak mintegy alapjául szolgálva, egy római feliratos, kétfülű négyszögletű tábla, amely azonban alul szintén csücskösen végződik.

A csücsköstalpú tárcsapajzs négy mezőre oszlik. A jobb-oldali első mezőben van domborúan kifaragva a két leveles faágon ülő s csőrében kövesfejú gyűrűt tartó hollós Hunyadi címerkép, a második mezőben látjuk a zarándok fése-kagylót, mint a fentebbiekből tudjuk, a Veronai Rangoni Gábor egri érsek, bíbornok egyik címerképét. A harmadik mezőben száránál fogva szalaggal összekötött pálma- és babérág áll, míg a negyedik mezőben két baloldali széttolt pólya között egy harántpólyán három rózsza látható. Miután pedig ez a címeralak a Petrus Gentile Senilis de Montefalco címerében is előfordul, nem lehetetlen, hogy Monelli valami alapon ezt innen, vagy éppen talán ezt is az egri érsek címeréből kapta.

A pajzs fölött jobbra fordult, zárt csőrűsisak áll, melynek takarója az olasz renaissance címerábrázolási gyakorlat szerint, teljesen a heraldikai szabályok ellenére többé egyáltalán nem takarószövet, hanem csak a címerpajzs körüli kétoldali teret kitöltő, négyszeres fordulással kifaragott akanthus-level díszítmény. A sisakon korona helyett tekereset, vagy turbánt látunk, amelyből nő ki a sisakoromdíz.

A sisak formájából és a rajta lévő tekeresből látjuk, hogy a címerszerző Monelli polgári származású volt. A sisakorom-

¹¹⁰ U. a. . . . 58. l.

dísz egy szemben álló s a tekercsből csípőn felül kinövő női alak, amelynek ruhája derékba szabott kurta derék, alul karélyos szegélyezéssel, míg a szoknya ráncai már a tekercsben tűnnek el. A derék a nyaknál mérsékelten kivágott, s a kétoldalt széttárt karjain, a feszesre szabott ujjak a kor divatja szerint fent fel vannak hasítva és összefűzve, hogy az alsó ruha szövete kilássék. Fején a kétoldalt leomló haj stilizált levélornamentika. Két kezében a címerpajzs harmadik mezejében ábrázolt pálma- és babérágot tartja magasra, melyekre feje fölött mondatszalg van csavarodva, amelybe a következő jelmondat van bevésve: CVM · PACÉ · VIRTVS · FLORET · VBI · QVE ·

A női alak arca, két melle és két keze erőszakkal le vannak tördelve.

A címer alatti táblán a következő fölíratot találjuk bevésve:

„BERNARDIO : MONELIO : CREME . (.) : PALA : COMITI : IN :
QVO : SPES : PAVL (: VS :) : MONELI (: VS :) : MIRAE : FR : PIETA :
OCVLIS : HAVD : SICCIS : BVSTV (: M :) MISERABILE :

POSVIT : 1896

VIX (: IT :) : ANN : XXXVIII : MES : X : DIEB : VIII : AB : REGI-
NA : BEATRICE : ARAGOIA : CVI : AD : EXTREMV (: M :) :
VSQ (: VE :) : SPIRITV (: M :) : FIDELITER : INSERVIVIT :
AD : CUIVS : CVQ : MAGISTRATVS : FASTIGIA :
GRADATIM : EVECTUS :

· H · S · H ·

· N · S · “

Vagyis magyarul: „Cremai Monelli Bernát palotagrófnak Pál testvére könnyes szemmel emelte 1496-ban ezt a szomorú sírkövet. Élt 39 évet, 10 hónapot és 8 napot. Aragoniai Beatrix királyné, kinek utolsó lehetéig hűségesen szolgált, fokozatosan különböző tisztségekre emelte.”¹¹¹

Mint előző királyaink és királynéink, úgy Mátyás és Beatrix is kegyelettel támogatták a diósgyőri pálosokat. Így tudjuk, hogy 1471-ben a diósgyőri vár erdeiben szabad makoltatást engedélyezett részükre.¹¹² 1460-ban pedig Csaba faluban egy nyolc épületet magábfoglaló s malmuk mellett fekvő nemesi telket adományozott nekik,¹¹³ majd 1478-ban

¹¹¹ *Berzeviczy A.* Beatrix királyné 391. lapján képe kiadva.

¹¹² *Benger Chronot.* V. Fej. XXXIII. sz. *Rupp Jakab.* Magyarország. helyrajzi tört. 1872. II. k. 55. l.

¹¹³ *Orsz. Levélár.* D. O. 15.489.

december 6-án Diósgyőrben kelt oklevelével harkányi birtokukat, valamint Miskolcon és Csabán fekvő malomtelküket mindenféle adó alól felmenti.¹¹⁴ Beatrix királyné pedig 1487 május 12-én, Lichtenwörthből kelt rendeletével a mármarosai kamaránál alamizsnaképen sőt deputál nekik, annak szabad elszállítását is biztosítván.¹¹⁵

Úgyhogy a diósgyőri pálosok birtokai a XVI. század közepén a következők voltak: Egy nemesi kúria Csabán, egy népes jobbágytelekkel, ugyane kúriához tartozó 12 köblös szántóföld, ugyanitt egy ötkerekű s ezzel szemben egy kölestörő-malom vagy kárló a Hejő vizén, ugyanitt egy szőlő, Miskolc városában az Alsó Piac-utcán egy ház és a Szinva-folyón kétkerekű malom, a Szent-György-hegyen egy szőlő; ezekenkívül Diósgyőrről kétkerekű malom, ugyanitt a Barátok hegye nevű szőlő és egy rét a Renyő-dűlőn és végül a harkányi birtok.¹¹⁶

Mátyást illetőleg bizonyára kétségtelen, hogy ő, aki a tudományokat és művészeteket oly mindenekfelett nagyra becsülte s azokban maga is járatos volt, nemcsak javadalmakkal halmozta el a diósgyőri völgy szerzeteseit, mély vallásossága által indítatva nemcsak bizonyára fényes kegyszerekkel látta el a várbeli fényes kápolnát, melynek rendszerint préposti vagy püspöki rangban és állásban lévő udvari káplánja volt, hanem ezenfelül pihenőóráiban maga köré gyűjtve mindeme papi rendű férfiút, velük a kor tudományos és művészi kérdéseiről társalkodott és vitatkozott. Innen van, hogy a zárdák magasabb állásaiban s a közeli vidék papi és plébánosi stallumaiban akkor ritka magasműveltségű férfiakat látnunk. Így gyakori közöttük a „Literatus“ előnevű, aminőt 1453-ban a közeli Miskolcon találunk említve, amikor ugyanott Bálint plébános tudor és Mihály, az iskola rektora koszorúzott doktor volt.¹¹⁷

Arra a köztudomású tényre, hogy a középkorban az irodalom, a tudomány és művészet művelői csaknem kizárólag a szerzetesek és papok voltak, szintén van várunkkal kapcsolatban egy érdekes adatunk: ugyanis 1450 körül megüresedvén a tapolcai apátság, László diósgyőri plébános erre az állásra a királynál Miklós széplaki szerzetest ajánlatatja, aki előzőleg a szomszédos Tapolcán szerzeteskedett s akkor a *diósgyőri egyház számára Antiphonálét* írt.¹¹⁸

Mikor 1563 május 19-én a *diósgyőri várban* található

¹¹⁴ U. o. Táblai O. 4. 1441. és Szerző i. m. III. k. 115. l.

¹¹⁵ U. o. D. O. 19.269.

¹¹⁶ Acta eccl. Paulini. Arend. No. 7.

¹¹⁷ Orsz. Levélár. D. O. 14.674.

¹¹⁸ U. o. 34.973.

tárgyakat a királyi biztosok összeírják, a *vár templomában* találnak a többek közt 5 dalmatikát, 8 casulát s egy aranyozott kelyhen kívül még négy könyvet is, amelyek a következők: *Missale Heremitarum*, *Missale Romanum*, *Liber Sententiarum* és *Vetus Missale ex pergameno*.¹¹⁹ Tehát ez utóbbi egy régi pergamen misekönyv, mindenesetre miniatűrökkel és iniciálékkal díszített kézirat, lehet, hogy éppen Miklós mester fentebb említett Antiphonáléja. De mik lehettek akkor e vártemplom kincstárában az Anjouk és Hunyadiak korában.

De szerzeteseink ezen korban nemcsak mély vallásosságuk, iskoláik, művészetük és díszes és monumentális templomaik építésével járultak hozzá kultúránk emeléséhez, de virágzásra emelték az egész vidéket, ahol megtelepedtek. Nagygör gyümölcsös-, dióskertjeivel — Diósgyőrré lett, míg körötte a vidéken szintén dús gyümölcsösök, szilvás- és meggyeskertek terültek el; így Visnyón, amely tótul meggyet jelent és Szilváson. Ismeretes, hogy másfelé is éppen a szerzetesek által terjedtek el Európaszerte a legtöbb gyümölcs- és hasznos növény- és állatfajok, melyeket idegen országokból és vidékekről hoztak, hogy azokat meghonosítsák. A szentléleki zárda körül a vadrengetegben nagykiterjedésű gyönyörű kert és halastó volt, melynek elvadult gyümölcsfái, díszbokrai s ritka virágai itt-ott még ma, századok mulva is föllelhetők a romokat környező vad bozótosban.

Ulászló, szemben a diósgyőri uradalomhoz tartozó városok függetlenségi törekvéseivel, igyekszik magának a várnak érdekeit megvédeni s éppen azért 1495 augusztus 12-én Budán kelt rendeletével megerősíti ugyan Mátyás királynak a miskolci jövevényeket minden adófizetéstől felmentő privilegialis levelét, de azon feltétellel, hogy a diósgyőri várhoz 12 munkást tartoznak adni.¹²⁰

Ulászló 1502-ben Candelai Anna francia hercegnőt nőül vevén, a régi tradícióhoz híven, Diósgyőr várát és uradalmát ő is Anna királyné birtokába bocsájtotta át, aki már a következő 1503. évben február 11-én a miskolciaknak egyszerre három, február 12-én és május 23-án pedig másik két régi királyi privilegiumát erősíti meg. Ugyanezen a napon pedig külön rendeletben utasítja várnagyát, *Moré Eleket*, hogy a borkilenced fizetésénél és kivetésénél az íródeákok a miskolciaktól külön íráspénzt ne követeljenek. 1504 május 13-áról és 1505 szeptember 24-éről pedig újabb kegyleveleket bocsájt ki a miskolciak részére.¹²¹

¹¹⁹ Urb. et conser. fasc. 87. Nr. 68.

¹²⁰ Eredeti Miskolc v. levélt. ban.

¹²¹ Szerző i. m. III. k. 132–145. l.

II. Lajos is állandóan gondot viselt várunkra és uradalma. Már 1516 május 18-án és augusztus 5-én Budán kelt parancsleveleivel meghagyja diósgyőri várnagyának, Colowrathi *Kosaczky János*nak, hogy a miskolciak bíraskodási ügyeibe ne avatkozzék, miután ebben a tekintetben azok régiebb királyi privilegiumok alapján függetlenek.¹²² 1519 június 16-án Budán kelt privilegiális levelével pedig Miskolc városának pallosjogot adományoz.¹²³ 1520-ban kedvenc diósgyőri várának várnagyául és Borsod vármegye főispánjává Japriczai Horváth Gergelyt nevezi ki.¹²⁴

Végül ő is úgy emlékszik meg a diósgyőri várról és uradalmáról, mint amely a királyné koronáját illeti s Budán az egybegyűlt rendek beleegyezésével 1522 február 2-án kelt ünnepélyes oklevelével azt nejének, Mária királynénak, hitbér gyanánt adományozza.¹²⁵

A Mohácsnál elesett szerencsétlen ifjú király úgy látszik édesanyjától öröklé a diósgyőri regényes vidék szeretetét, hogy kegyeivel oly gyakran fordul felé. A diósgyőri boldog ifjúkori emlékek nyilatkoznak meg a későbbi uralkodói súlyos gondok között az idevonatkozó királyi oklevelekben. Szinte költői szépen szólal meg e hang abban az armálisban, melyben 1521 december hó 4-én, Budán kelt oklevelével *Kormossy Tamás diósgyőri alvárnagynak* és jegyesének, Apolloniának, Szakmáry György pécsi püspöknek a diósgyőri vár kormányzójának közbenjártára és tekintettel nevezettnek Diósgyőr vára körül szerzett érdemeire „Miskolci“ előnévvel nemességet és címet adományoz s Miskolc városában a tapolcai apátság házának szomszédságában fekvő házát örök időkre minden teher alól felmenti.¹²⁶

„Üdvözlétünket és királyi kegyünket jelentjük néked, Kormossy Tamás, diósgyőri várunk alvárnagyának és jegyesednek, Apolloniának.“ Így kezdi a király. Majd azt mondja a többek között: „A kormányzás nehéz gondjai között sokkal jobban esik nekünk, ha nem királyi hatalmunk iránti félelemtől, hanem szeretettől és hűségtől környezve kormányozhatunk.“

A címerkép egyenesen álló, távlatilag színezett pajzsban

¹²² U. o. 157—160. l.

¹²³ Eredeti Miskolc v. ltr.

¹²⁴ Proc. Tab. 4824.

¹²⁵ Orsz. Ltár. D. O. 25.016. *Wenzel G.* i. m. 77 l. Tört.-Tár 1861. 89. l. *Pray. Annales.* 4. 62. és *Ortvay Tivadar.* Mária királyné. 1914. 60. l. *Szerző* i. m. III. 173. l.

¹²⁶ *Aldássy Antal.* Címeres levelek. 1923. 2. k. 1. f. 89. l. és *Címertan.* 1923. V. Tábla. 13. *Csoma József.* A magyar heraldika korszakai 91. l. *Szerző* i. m. III. k. 171. l.

természetes színű, mohával lepett kősziklán álló, kiterjesztett szárnyú, arannyal fegyverzett, jobbra forduló természetes színű barna sast ábrázol, csőrében borostyánkoszorút tartva. A pajzsot két borostyánágból alkotott koszorú veszi körül, amelyre a pajzs kék szalaggal van felfüggesztve.¹²⁷

A királyi kegy sugara azonban hasztalan érte az érdemes házaspárt, mert mint 14 év múlva, vagyis 1535 december hó

3. kép. Kormossy Tamás diósgyőri alvárnagy címere 1521-ből.

13-án, Ferdinándnak Bécsben kelt parancsleveléből értesülünk, Kormossy Tamás, a szerencsétlen Lajos király kedvenc várnagya és megnemesített felesége, gyermektelenül elhaltak s miskolci házuk magvaszakadás címén Pempflinger Sebestyén, Borsod vármegye főispánjának adatott át, melyet ez azután Eperjessy Kristófnak adott el.¹²⁸

Az 1514-i országgyűlés 2. és 3. törvénycikkei alapján Diósgyőr mint koronai uradalom szerveztetik, de már 1515-ben bajnai Bóth Endre s utána özvegye bírja az uradalmat s így a várat és Miskolc városát is zálog címén. Lajos király azonban 1519-ben kiváltotta s mint láttuk, feleségének adományozta.

Mikor a mohácsi szerencsétlen csata után Mária királynénak el kellett 1526-ban hagyni az országot, kedvenc várát, Diósgyőrt Pempflinger Sebestyénre bízta. A hű főúr, aki

¹²⁷ Szerző i. m. II. k. 99. l. Siebmacher. Wappenbuch. K betű.

¹²⁸ Orsz. Lev. Liber Régius. I. 247. l.

Borsod vármegye főispánja is volt, mintegy évtizedig volt a királyné birtokainak gondviselője.

Mária királyné egykori kedvenc udvari hölgyének, Pempflinger Orsolyának férje volt Diósgyőr későbbi egyik várnagya. Ferdinánd hitvesét, Ulászló leányát, Annát, születése óta Pempflinger Orsolya dajkálta és segedelmével az egész Pempflinger-nemzetség előkelő, nagyobbára udvari hivatalba jutott. Maga Orsolya Kallnitzer Lénárthoz menvén férjhez, ez általa 1527-ben diósgyőri várnaggyá lett.¹²⁹

Mária királyné az országból való kiköltözködése után is fenntartotta Diósgyőrhöz igényét, s még az 1540-es években is megújította ebbeli követeléseit. Azonban hiába emelt óvást bátyjánál, I. Ferdinánd királynál az uradalom eladományozása ellen, nem adta azt neki többé vissza.

Oláh Miklós, aki a királynénak titkára volt, 1533 május 2-án írja, hogy Mária királyné sokszor vágyik ide vissza s azt mondta, hogy „valamennyi ország közt, melyekben megfordult, Magyarország az, melyben legszívesebben tartózkodnék”.¹³⁰ De ezt nem érte meg többé s 1558 október 17-én Cigaleben 57 éves korában hűnyt el.

Diósgyőr Mátyás halála után végleg megszűnt királyi lak lenni. Mint királynéi birtok, mint láttuk, azután még Beatrixet, Annát és Máriát számolja birtokosai közé. De bár mindannyian kiválóan érdeklődtek és támogatták s ha kellett védelmezték várunk ügyeit, habár Mária királynéről tudjuk, hogy némely részeiben restauráltatta is azt, — mégis jelenlegi adataink szerint nincs biztos okleveles adatunk arról, hogy egyikük is személyesen megfordult volna itten.

De mégis úgy kellett annak lenni; — hiszen Mátyás hosszú éveken át járt ide. Lehetetlen, hogy Beatrix a szép vidéket s a fényes berendezésű palotákat meg ne tekintette volna vele s azután legkedvencebb udvari emberét, Monellit nem tette volna gondnokává e várnak, — ha ő maga sohasem jött volna ide. Máriát kedélyvilága, majd gyásza kellett, hogy ide vonzza s a szerencsétlen II. Lajos is bizonyára diósgyőri gyermekkori emlékeinek hatása alatt állott, midőn ottani alvárnagyát és menyasszonyát a királyi hatalom helyett a szeretetre hivatkozva ajándékozza meg a szabadröptű, bátor és hűséges sólymot ábrázoló nemesi címerrel.

¹²⁹ *Jászay*. A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után. 525. l.

¹³⁰ *Oláh Miklós* levelezése. 361. lap és *Ortvay Tivadar*. Mária királyné. 443. l.

V. FEJEZET.

Diósgyőr és uradalma a XVI. században. Szapolyai János és I. Ferdinánd ellenkirályok alatt magánosok kezére jut. Gyarmati Balassa Zsigmond és neje Fánchy Borbála hallatlan erőszakoskodásai a jobbágyság és különösen Miskolc városa felett. 1593-ban visszaszáll I. Ferdinandra. Az uradalom ekkori tartozékai és jövedelmei. Ugyanezen évben 63 ezer forintért Perényi Gábor nyeri zálogba, majd ennek nejére Ország Ilonára s utóbb ennek rokonaira, Török Ferencre, a Homonnaiak, a Bedegi Nyáriakra s végül a Hallerkői báró, majd gróf Haller-családra száll. Háborús mozgalmak 1596-tól a Rákóczi-felkelésig. A várunk megerősítésére és fönntartására vonatkozó számos országgyűlési végzés és törvénycikk. Haller Sámuel főkapitány 1636-ban. Ennek esküje. Várunk végleges pusztulása 1673-ban, a kuruc és labanc harcok közepette. Perek a Haller-család és a kincstár között. Mária Terézia 1755-ben gróf Grassalkovich Antalnak adja zálogba. A diósgyőri és szentléleki páloszárdák pusztulása.

A XVI. században a diósgyőri vár és uradalom magánosok kezére jut, akik abból mentől több hasznót igyekeztvén húzni, egyrészt magát a várat teljesen elhanyagolták, s rombadőlni engedték, másrészt pedig annak tartozékait a szomszédos városokat és községeket minden módon sanyargatták.

A régi oltalmazó, a királyi vár, hova a jobbágy mindig elmehetett igazságot és védelmet kérni, — mostan mostohává lett.

Borsod vármegye monographiája I. kötetének megírója sajátságos és semmiképen nem indokolható véleménnyel van Diósgyőr várának ezenkori szerepéről, azt mondván: „hogyanak végvárkori szereplése *Borsod vármegyére nézve inkább csak közvetett módon bírt jelentőséggel* a két másik, sokkal fontosabb végvárnak: *Ónodnak és Szendrőnek, mintegy elővédül szolgálva* az egri törökkel szemben.”¹³¹

Diósgyőr először is, nemcsak a XVI—XVII. századokban, hanem már a középkorban is végvár volt stratégiai helyzeténél fogva, dacára, hogy jóformán a vármegye közepén feküdt. Hogy lehet összehasonlítani e két kis jelentéktelen erődöt Diósgyőrrel, mely már a XIII. században az akkori francia erődítési rendszer szerint s az akkori haditechnika szempontjából, erős kővár volt, királyi udvartartások befogadására alkalmas fényes épületekkel, amely négy század királyainak volt tartózkodási helye, amely nemcsak az ország egyik legszebb vára, hanem politikai szereplésénél fogva egész Európában ismert királyi vár volt, amelyre minden borsodi történetírónak hálával kell gondolnia, mert hiszen a vármegye központjának ez

¹³¹ *Borovszky Samu.* Borsod vármegye Tört. I. k. 319. l.

vetette meg úgy gazdasági, mint kulturális felvirágozása alapjait.

Szapolyai János király Pempflinger Sebestyéntől, akire Mária királyné bízta volt, 1536 táján elfoglalta várunkat, melyet Gyarmati Balassa Zsigmondnak adományozott, kinevezvén őt egyszersmind Borsod vármegye főispánjává is, amely hivatal rendszerint együtt járt a diósgyőri várnagysággal, vagy kapitánysággal. János király halála után, I. Ferdinánd király alatt, hűtlenségi perbe fogta a királyi ügyek igazgatója Balassát, aki midőn Ferdinánd hűségére tért át s utóbb neki a hűségi esküt is letette, Ferdinánd király Diósgyőr várát 1540-ben minden tartozékával, haszonvételével és minden jogszolgáltatással, mely régi idő óta ezzel vele járt, neki és feleségének, Fánchy Borbálának s örököseinek inscriptióképen 20.000 jó és igaz súlyú magyar arany forintért átírta és átadta.¹³²

Balassa Zsigmond és halála után neje a várhoz tartozó uradalmak s különösen a közvetlen szomszédban fekvő Miskolc város felett hallatlan erőszakoskodásokat követett el.

A régi kamarai levéltárban még ma is halomszámra megvannak 1550-ből Miskolc város minden rendű lakosainak s magának a tanácsnak is panaszos kérelmei ellenük. A szabók, csizmadiák, mészárosok és vargák céhenként, testületileg folyamodnak szabadságaik megsértése miatt és sürgetik követeléseik kiegyenlítését.¹³³

Jellemző az az eset, hogy mikor ugyancsak 1550-ben Miskolc város tanácsa újból panaszos követséget küld Bécsbe Balassáné ellen a királyhoz, amely küldöttségben Iszkora Márton és Tejfeles Gergely bírák is részt vettek. Míg ezek oda jártak, Balassáné Sándor Benedek hadnagya által feldulatta és elpusztította Miskolcon mindenüket.¹³⁴

De még ezzel sem elégedtt meg, hanem amint visszatértek elhatározta, hogy a bírót, Iszkorát, ártalmatlanná teszi. Kora hajnalban megjelent tehát vitézeivel Miskolcon s a mítsem gyanító bírót lefogatván, szekérre vettette s kíséretével együtt lóhalálában vágatott Diósgyőrré. Miskolc népe azonban észbekapva, fegyvert ragadott s Fánchy Borbála serege után vettette magát. Véres harcra került a sor s Fánchy Borbála csak nagy nehezen juthatott be várába s miután a miskolciak minden utat elálltak s a várat erősen fenyegették: Borbála

¹³² Orsz. Levélár. Neo. Reg. Act. Fasc. 266. N. 1. *Liber Regius*. Sec. I. k. 292. 1. *Fényes Elek*. Magyarország. Geogr. Szótára. III. k. 100. lap.

¹³³ Orsz. Levélár. Neo Reg. Act. Fasc. 723. No. 38.

¹³⁴ U. o. No. 40.

asszony kénytelen volt a rab bírót szabadon bocsátani. De mégis tartott a miskolciak bosszújától, miért is sürgős levélben kérte a nádorispánt, hogy ha a miskolciak megölnék őt, vére díját vegye meg rajtok, hogy az unokáik is megemlegessék.¹³⁵

Balassa Zsigmond, hogy jövedelemeit növelje, elfoglalta a pálosok diósgyőri és szentléleki klastromait és földig romboltatta azokat, egyúttal elvette tőlük Harsány falujokat, csabai, diósgyőri és miskolci malmaikat, szőleiket, földjeiket és Inke nevű pusztájukat, szóval előző nagy királyainktól nyert összes adományait és javaikat.¹³⁶

Felesége, Fánchy Borbála azonban haláláig buzgó katolikus maradt s a miskolciakat éppen lutheránusságuk miatt üldözte.¹³⁷

1560-ban újra könyörögnek Miskolc város bírái és esküdtjei a királynak, hogy immár csaknem teljes rabszolgaságukból szabadítaná meg őket. Sérelmeiket tíz pontban sorolják fel: Hogy éjjeli őrszolgálatot a diósgyőri várban nem tartoznának teljesíteni, hogy hordók készítése nem kötelességük, valamint gabonát aratni, örölni nem tartoznának, sem szénát gyűjteni, hogy csak 12 emberrel s csak nappal szolgáltak eddig a várban, továbbá, hogy kocsival egyáltalán nem tartoztak szolgálni, valamint szőlőt kapálni sem, erdőkön fát vágni, drabantot adni, s végül vadászatokon hajtók gyanánt szolgálni, mely utóbbiakra is Balassa Zsigmond kényszeríté őket.¹³⁸

1561-ben Fánchy Borbála késznek nyilatkozott Diósgyőrt a király birtokába visszabocsátani, ha a férje által fizetett zálogdíj felét unokáiknak visszafizetik, s őt magát életfogytig a vár és uradalom birtokában meghagyják. Ily alapon az egyezség létre is jött s a királyi kamara a tízezer forintot vissza is fizette.

Balassáné azonban ezután is sanyargatta Miskolcot, miért is Ferdinándtól parancsot eszközöltek ki ellene, hogy ne erőszakoskodjon katonái által. Azonban Balassáné is utána járt az ügynek az udvarnál, minek az a furesa eredménye lett, hogy ugyanazon év okt. 18-án Miksa Bécsből szintén parancslevelet ad ki, amelyben utasítja a várost, hogy miután Balassáné ártatlanságát bebizonyította, neki mint földesasszonyuk-

¹³⁵ Orsz. Levél. Nádasdy-levelezések 1561 okt. 28. Takáts Sándor. Régi idők, régi emberek. 1922. 216. l.

¹³⁶ Orsz. Levél. Acta eccl. Paulini Diósgyőr. Fasc. 1. No. 17. Borovszky i. m. 163. l.

¹³⁷ Orsz. Levél. Acta Neo. Reg. 723. No. 41.

¹³⁸ U. o. 723. No. 52. és Szerző i. m. III. k. 219. l. és 215. l.

nak továbbra is engedelmeskedjenek és hűségesen szolgálnak.¹³⁹

Ugyancsak ezekre a szomorú állapotokra vetnek világot a kamarai levéltár 1563. évbeli panasziratai¹⁴⁰ és Ferdinánd királynak ugyanezen év dec. 14-én kelt parancslevele, melyben Fánchy Jánosnak és Gergelynek meghagyja, hogy a nővérük Fánchy Borbála által a miskolciaktól hatalmaskodással elvett 68 akó bor árát azonnal adják vissza.¹⁴¹

S hogy általában milyen kétségbeejtők voltak ezek a viszonyok, megvilágítják a város előljáróságának ezen időben a királyi kamarához intézett egyik folyamadásának következő szavai: „És mindezeknek felette az elmúlt esztendőben minemő nyomorúságokat és számtalan károkat, törvénytelen, méltatlan hatalmasul az Nagyságos asszony Fánchy Borbála rajtonk mívelt és kétszázhuszonöt fél akó bort, ezer forintnál többet vött rajtunk és sok gyötrelmeket, ki miatt az szegény város teljességgel elfogyatkozott és teljességgel elfogyatkoztonk.”¹⁴²

Végre azután özv. Balassa Zsigmondné, Fánchy Borbála 1563 febr. 5-én elhalálozván, a diósgyőri uradalmat végrendeletileg I. Ferdinánd királynak hagyományozta, elengedvén a rajta levő pénzt is. Ez évi május hó 19-én a király biztosai, Thurzó Ferenc, Csömöri Zay Ferenc és Pesty Ferenc át is vették az uradalmat s pontosan lajstromba foglalták tartozékait és jövedelmeit.

Ebből kitűnik, hogy a XVI. század második felének pénzszűk világában, mily nagy pénzügyi értéket jelentettek várunk és uradalmának jövedelme, amelyekért a magánosok és a kincstár oly kitartó harcot folytattak.

E szerint várunkhoz tartoztak: Diósgyőr város, 109 jobbágytelek és 8 zsellér, Kápolna, 25 telek, Radistván 14 egész jobbágytelek, 13 elpusztult, Bábonny, 13 egész és 2 féltelek, 12 zsellér, Parasznya, fél jobbágytelek, 11 zsellér, 6 elpusztult, Csaba, egész jobbágytelek 9, zsellér 4, Kisgyőr, 12 egész jobbágytelek, 12 fél jobbágytelek, 13 zsellér, 3 pusztta, Petri egész telek, 4 féltelek, 9 zsellér, Varbó 22 egész jobbágytelek, 20 féltelek, 3 zsellér, 4 elpusztult, Miskolc város, 244 jobbágytelek, 21 elpusztult, 75 zsellér, Muhi város, 80 egész jobbágytelek, 49 féltelek, 20 pusztta, Mezőkövesd város, 92 egész jobbágytelek, 36 zsellér, 16 elpusztult, Keresztes város, 79 egész jobbágytelek, 27 zsellér.

¹³⁹ U. o. 223. l. Eredetije Miskolc város levélt.-ban. U. o. 227., 229. l.

¹⁴⁰ Orsz. Levélt. Neo Reg. Acta. Fasc. 70. No. 32. Fasc. 266. No. 4. és Fasc. 723. No. 46.

¹⁴¹ Szerző i. m. II. k. 126—127. l. és III. k. 242. l.

¹⁴² U. o. III. k. 252. l.

Miskolcon az Óvárosban a jobbágytelkeken kívül 17 nemesi kúria állott, az Újvárosban pedig 4. A Mindszent-utca, mely az ispotályhoz tartozott 22 zsellér házat, a Papszer, Tót- és Piac-utca 53 zsellér házat számlált s ezek mind az egyháznak és a lelkésznek szolgáltak. Ugyanitt az uradalomnak volt 5 szőlője és egy kaszáló rétje. A lakosok mind gabonájuk, mind boruk után kilencedet fizettek. Az óváros Szent György napkor fizetett 6 denár híján 7 frtot, egy denár értékű sajtot ad 7 darabot, tojást 52-öt, Szent Mihály-napkor szintén 7 forintot; Karácsonykor tartozik adni 4 ökröt és 4 sertést, vagy pedig 16 frtot. Árpát vagy zabot 52 köblöt, kenyeret 52-öt, tyúkot 27-et. Gertyaszentelőkor 6 denár híján 7 frtot. Az újváros fizet Szt. György napkor 14 frt. 50 denárt, Szt. Mihálykor ugyanannyit. Gyertyaszentelőkor ad 1 ökröt, 2 sertést és egy hordó sört 50 köből tartalommal, melyekért a tisztek eddig kaptak 8 frtot. Ezenkívül tartoznak Diósgyőrbe 14 házanként egy fuvar fát szállítani.

Muhi város lakosai régente tartoztak a király szükségére Diósgyőrből Budára bort fuvarozni. Nekik kellett a vár építésére is fát fuvarozni valahányszor a szükség úgy kívánta. Ők gondoskodtak a vár számára halakról is, melyeknek az árát a hídvám jövedelméből fedezték. A Hejő vizén volt itt malom, három kővel, mely valamikor az oltárigazgatóé volt, de amióta ez az állás megszűnt, a városiak foglalták azt le. Azonban Balassa ezt a malmot elvette tőlük s a várhoz esatolta. A malmom szombatnapi jövedelmét Mohi város plébánosa kapta, a többi napokon a jövedelem a váré volt.¹⁴³

Maga a vár, dacára az előzményeknek, Fánchy Borbála halála után, már 1563-ban a hozzátartozó uradalommal együtt, rokonának, Fánchy Jánosnak, Török Bálintnak és Vas Istvánnak adatott át. Az összes érdekeltek azonban siettek minden irányban óvást emelni ez ellen a családi uralom ellen. Felfolyamodások mentek a Felsőséghez és a királyi kamarához egyrészt a megye, másrészt a városok részéről, hogy a vár és tartozékai a Felsőség és a vármegye hatósága alá visszahelyeztessenek, s az uradalom városainak régi szabadságai fenntartassanak és megóvassanak.¹⁴⁴

A kiküldött királyi biztosok a várat ugyan visszakebelezték, de az nem sokáig volt a királyi kamara kezelése alatt, mert úgy látszik, hogy a fentebbi kérelmek teljes mellőzésével Miksa király már 1564 nov. 9-én Bécsben kelt elhatározásá-

¹⁴³ Szerző i. m. II. k. 128. l. és III. k. 232. l. Közölte *Borovszky* is i. m. 163. l.

¹⁴⁴ *Orsz. Levélár.* Neo Reg. Acta. Fasc. 305. No. 6., 266., 9. és 10., 420., 38., 722., 33. 723., 5., 917., 18. és 1718. 2. sz. és *Rupp Jakab.* Magyar orsz. h. t. 1872. II. k. 55. l.

val várunkat és uradalmát részben zálog, részben pedig királyi adomány címén 63 ezer magyar forintért Perényi Gábornak adományozza, aki már ugyanazon év december 15-én Füüzér várában kelt végrendeletében viszont „szerelmes feleségének“, *Országh Ilonának* hagyományozza. Így tehát Perényinek 1567-ben bekövetkezett halála után ő reá szállott, mint hogy pedig neki gyermekei nem maradtak, királyi engedéllyel végrendeletében hugának, Borbálának, Enyingi Török Ferencnek hagyta az uradalmat.¹⁴⁵

Török Ferenc Hunyad vármegye örökös főispánja s a dunántúli hadak főkapitánya, a híres törökverő hős Török Bálint fia volt. Ez 1569 aug. 20-án Pozsonyban reverzálist ad a 63 ezer forintról, illetőleg, hogy a várat mint erődöt köteles fenntartani s régi szabadságában és a király iránti hűségében megtartani.¹⁴⁶

Törökéket 1570-ben iktatta be az uradalom birtokába az esztergomi székeskáptalan. Diósgyőrről ez alkalommal jelen vannak a miskolci bírák és esküdtek, valamint Keresztes, Mezőkövesd és Mohi városok előljárói. Ez alkalommal Daróczy György, Terebes várának provisor a Homonnay-család megbízásából ellentmond az iktatásnak mondván: „Kegyelmetek előtt, az mi urunk Homonnay Ferencz, mind az ő gyermekeivel egyetembe, Homonnay Györgyvel és Homonnay Fruzsínával az néhai Priny Örszébet asszonytól nemzettekkel egyetemben ellene mond az Török Ferencz uram Győrbe való iktatásának annyiban, amennyiben ő nekie mind az ő gyermekeivel egyetemben része vagyon Győr várába, minden hozzá tartozandóban.“¹⁴⁷

Törökék azonban ennek dacára birtokba vették az uradalmat.

Utóbb Országh Borbála, Geszthy Ferenchez megy nőül, ki 1581 táján testvérét Jánost veszi maga mellé a vár kapitányává. Maga, Ferenc vitéz ember volt s a fenti évben az egri hadnagyok az ő támogatásával arattak győzelmet Náduadvárnál a szolnoki basán, hol a kétezer főből álló rabló törökhadat felében levágták, felében elfogták. 1588 október 8-án Rákóczi Zsigmond egri várnagy vitézeivel küzdöttek ismét együtt a diósgyőri vár vitézei is, midőn Szikszónál a négy-

¹⁴⁵ Szerző i. m. II. k. 130. l. *Orsz. Levélár.* Neo Reg. Acta. Fasc. 996. No. 14. *Radvánszky Béla* báró. Magyar családi élet és háztartás a XVI. és XVII. században. 1879. III. k. 101—2. l.

¹⁴⁶ *Miskolc város Levéltárában és Orsz. Levélár.* N. R. A. F. 917. No. 12.

¹⁴⁷ *U. o.* F. 305. No. 6.

szerte nagyobb török hadat legyőzték. A vitézek nagy zsákmánnyal és török fejekkel tértek vissza Diósgyőrbe.¹⁴⁸

Török Ferencnek két leánya maradt; az egyiket, Zsuzsannát, Bedegi Nyáry Pál, a másikat, Eufruzinát pedig Homonnai István vette feleségül. Török halála után ezek örökölték a diósgyőri uradalmat, de csak Nyáry Pálnak maradtak gyermekei. Három fia volt: Miklós, Pál és Zsigmond s egy leánya, Borbála. Ez előbb Varkocs Györgynek, majd özvegységre jutván, Haller Györgynek lett a felesége. Ekként jutott a diósgyőri uradalom a Bedegi Nyáryak s általuk részben a Hallerkői Haller-család kezére. A Nyáry-család mintegy fél századig volt az uradalom birtokosa s szinte már örökjogot formált hozzá.

Különben ők is nemcsak sanyargatják jobbágyaikat és az egész környéket, mi miatt különösen 1595-ben sok ellenük a panasz, feljelentés úgy a királyi kamaránál, mint a megyénél, de ezenfelül az uradalomból értékes részeket eladnak vagy elzálogosítanak. Így 1609 óta 1670-ig a Nyáryak csupán Miskolcon 83 telket inscribáltak, a Hallerek ugyanazon idő alatt, ugyanezen városban 66 ingatlant zálogosítottak el.¹⁴⁹

A mezőkeresztesi szerencsétlen ütközet után, 1596 október 26-án, midőn e szomorú vereség egy csapásra a török hatalma alá juttatta egész Borsod vármegyét, egyelőre mindössze három erőd: Diósgyőr, Ónod és Szendrő maradtak meg. A menekülő keresztény seregből Diósgyőrbe futott Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem, Kornis Gáspár és Huszár Péter kapitányai társaságában s ott töltötte az éjszakát. Ide menekült Báthory István, Thurzó György, Czobor Mihály és Nyáry Pál is.¹⁵⁰

A Csincse-patak melletti ütközet után megfutamodó császári hadak alig hagyják el Miskolcot, midőn az üldöző törökök nyomban utána érkeznek oda s az elszalasztott ellenség helyett ezt a várost és Diósgyőr városát dúlják fel, miután már előbb Mohi városát is teljesen fölégették.¹⁵¹

Némely adatok szerint ez alkalommal a törökök menekülő csapatainkon és a lakosokon a legnagyobb mészárlást a Kőmála-hegyen túl Kisgyőr határában fekvő „Kék mezőn” vitték véghez. A tömérdek elesett magyar, ott a helyszínén temettetett el és sírdombjaik állítólag máig is láthatók.¹⁵²

¹⁴⁸ Brósz Károly. A diósgyőri vár történetéből. A miskolci polg. iskola Értesítőjében 1894. és *Századok* 1871. 104—130. l.

¹⁴⁹ *Orsz. Levél. Proc. Tab.* 1297.

¹⁵⁰ Hadtört. Közl. 1892. 28. és 256. l. Magyar Hadi Krónika. II. 132. lap.

¹⁵¹ Szerző. A régi Muhi város romjai között eszközölt ásátások. „Miskolc”, 1879. 39—41. szám.

¹⁵² Zombory Gusztáv. „Miskolc.” *Vasárnapi Ujság.* 1862. 483—86. l. és *Fényes E.* i. m. I. k. 263. l.

Amikor a Műemlékek Orsz. Bizottsága megbízásából Borsod vármegye műemlékeinek fölvétele és összeírása céljából bejártam a vármegyét, a fenti kérdés tisztázása céljából felkerestem a Kisgyőri Kékmezőt is.

És ez az eset ismét igazolta azt, hogy a történetírásnak mily fontos segédtudománya a régészet, mely hivatva van egyrészt igazolni a történetírás által feljegyzett eseményeket, másrészt megigazítani vagy meg is cáfolni azokat, ha a tényeknek meg nem felelnek.

Ugyanis a Kékmezőn számos feltűnő sírdombot találván, azokat közmunkával megásattam s akkor kitűnt, hogy az egész egy őskori hamvedertemető. Minden egyes sírdombban, mely egy-egy család temetkezése lehetett, bronzkori díszítésű urnák és cserépedények voltak égetett hamú s apró szenesedett csontdarabkákkal s itt-ott apró bronztárgyakkal, mint sodronvgyűrű, gombos fejű nagy tűk és fibula darabok; szakasztott olyan leletek, mint a muhi pusztai urnatemetőben.¹⁵³

A sírdombok legnagyobb részét már kincskeresők többszörösen feldúlták. Emberi contrváznak, tehát újabbkori sírleletnek az egész Kékmezőn semmi nyoma, tehát megállapítható, hogy ottan egy 1596-ban állítólag lefolyt mészárlásnak, némely történelmi feljegyzésekben említett áldozatai eltemetve nincsenek.

Különben pedig egy reménysége és mentsége lehetne még a vármegye húsongó nemességének, kik utóbb az egri török közelsége miatt a megye székhelyét is kénytelenek Miskolcra Szendrőbe, majd Aszalóra áttenni — és ez a diósgyőri vár volna. Azonban mint egykorú tanuvallomásból értesülünk, a várunkat őrző katonaság létszáma mindössze a porkolábon, pattantyúson és tömlőcarton kívül 30 gyalogosból és 20 lovasból állott, de a lovasok száma Eger bevétele után, mikor a vár jószágai elpusztultak, még kevesebbre apadt.¹⁵⁴

Innen van azután, hogy a következő évben 1597 június 17-én, Diós Győr Földesura „Homonnay István uram ő Nagysága képeben Bornemissza András protestál a nemes vármegye színe előtt, hogy Diós Győr vára, mely vár Nyáry Pál uramnál és Török István uramnál közös, igen végház és erőtlen. Sem gyalog, sem lovas annyi, ki abban egy végházban elégséges volna és ők nem is tarthatnak annyi lovas, gyalogot, ki az végház oltalmazására és vigyázására elég lehetne, mert annak az várnak az mi jószágá volt, úgymint Miskolcz, Körösztös, Kövesd és egyéb faluk, mind elpusztult, az kik éléssel és egyéb segítséggel táplálták az diósgyőri vitézeket.

¹⁵³ Szerző. Borsod megye őstelepei. 1884. 24. l.

¹⁵⁴ Orsz. Levél. N. R. A. Fasc. 267. No. 36.

Találta meg generális uramat jámbor szolgálja, Homonnay István uram, hogy generális uram adjon Ő felsége nevével Diós Győrbe segítséget, népet és certificálna az végháznak pusztaságáról és vitézeknek kevés voltáról.

Nem hogy adott volna segítséget, sőt azt izente, hogy ha vagyon várok, oltalmazták: ahol nem elégségesek reá, adják ő Fölségének, én ő Fölsége nevével megoltalmazom. Azért én protestálok, hogy ha az végháznak történik valami veszedelme, avagy elvesztése, én oka nem vagyok semminek, mert debito tempore certificáltam, küldj népet az végháznak pusztasága és kevés népe voltáról. Mely protestációról levelet is vett ő Nagysága.¹⁵⁵

A földesurak ezen felfolyamodásának mégis meglett az az eredménye, hogy az 1602. évi 14. t.-c. 4. §-a Borsod és Torna vármegyét kötelezte a vár kijavítására. Hasonló értelem-ben rendelkezik az 1604. évi 8. t.-c. 5. és az 1608. évi 15. t.-c. 28. §-a.¹⁵⁶

Az országgyűlés fenti végzéseire támaszkodva 1607-ben Homonnai Bálint, Török István és Nyáry Pál tilalmazták Borsod vármegyét, hogy az ingyenmunkát más helyre, mint Diósgyőrrre ne fordítsa.¹⁵⁷

A vármegye 1609 május 13-án hozza a vár fenntartására vonatkozó első statutumot, mely szerint a vár kerítésére minden egyes kaput négy szál palánkfa és egy szekér vessző, valamint két gyalogmunkás adására kötelezi. A palánkfa hosszának negyedfélőlnök kell lenni.¹⁵⁸

Már előzőleg, 1607 június 6-án elrendelte a vármegye közgyűlése, hogy a diósgyőri főurak, mint a többi nemesek, minden egyes füstje után egy-egy kocsi és két palánkfa, minden két füsttől egy kocsi vessző s minden egyes füsttől egy heti időtartamra egy gyalog munkás állíttassék,¹⁵⁹ 1611-ben pedig kimondatik, hogy miután Diósgyőr építésre szoruló véghely, azt tenni saját javaiból, vagyis jövedelmeiből tartozik.¹⁶⁰

Bánffy Judit, Bedeghi Nyáry Miklós özvegye, valamint Nyáry Mária és Krisztina, a diósgyőri uradalom egyes részeit örökség címén bírván, még 1613-ban is a diósgyőri várban laktak.¹⁶¹

¹⁵⁵ *Borsod megye lvt. Prot. III. 540. l. Podhraczký I. Tört.-Tár. 1860. 258. l. Szerző. Megyei élet stb. Századok. 1883.*

¹⁵⁶ *Borovszky S. i. m. I. k. 315—319. l. Kandra K. i. m. 37. l.*

¹⁵⁷ *Prot. III. 723. l.*

¹⁵⁸ *U. o. III. 722. l.*

¹⁵⁹ *Prot. III. 729.*

¹⁶⁰ *U. o. IV. 3.*

¹⁶¹ *Szücs Sámuel. Miskolci okmányok. Borsodmegyei lapok. 1886. 15. szám.*

Az országbíró Kassán 1616 május 17-én kelt levelében várának helyreállítására és restaurálására utasította a vármegyét, minthogy pedig ugyanakkor Szabó János, enyingi Török István diósgyőri prefectusa is segílyt kért, május 18-án elhatározta a közgyűlés, hogy 100 palánkfát, 25 kocsi vesszőt és 25 gyalog munkást ad Diósgyőrnek. Az 1617 február 28-án Aszalón tartott közgyűlés pedig várunk építésére Lapos János járásának felét utasította, minden portától 6 darab palánkra alkalmas fát, két szekér vesszőt és két gyalog embert rendelvén ki egész hétre.

Az 1618. évi 53. t.-c. a vár védelmét országos érdeknek jelentette ki s állami őrseggel való ellátását határozta el, kimondván, hogy az őrseg magyar legyen.

Nyáry Miklós és Haller György folyamodására 1619 január 9-én és 1621 május 12-én ingyenes munkára újból a fél járást rendeli ki a fentebbi módon. 1624 november 8-án az Aszalón tartott congregatió rendeli a vármegye, hogy várának további építésére a Lapos János és Szirmay Mihály szolgabírák járásainak ingyen munkája fordíttassék; minden porta három palánkfát tartozván adni Pálfalusi István járásából pedig minden porta egy gyalogost állítson. 1629-ben a Jászy Márton járásából, minden portától 4 palánknak alkalmas fa, két kocsi vessző és két gyalog munkás deputáltatik. Majd az 1630 augusztus 6-án Boldván tartott congregatióból várunk építésére a pozsonyi országgyűlés legújabb végzése értelmében minden négy porta után egy kocsi és négy gyalog munkás küldetik, akik oda 4 gerendát és két kocsi vesszőt szállítanak.

Miután azonban a várfalak és a palánk még 1631-ben sincsenek készen, a vármegye minden egyes portától újabban 2 kocsit, 4 gyalogot, 6 gerendát és 2 kocsi vesszőt rendel. Ugyanezen évi május 27-én az Ónodon tartott gyűlés, miután várunk kijavítása igen sürgős, minden 4 portától egy kocsit s minden portától egy munkást rendel ki, akik tartoznak 12 napig egyfolytában dolgozni. Felügyeletükre kiküldetnek Rácz Ábrahám és Hereg István. December 29-én pedig határozza a vármegye, hogy az ő Felsége főkapitányától Kassáról a diósgyőri végvárba küldött katonaság részére egyenként 3 kenyér s kapunként 7 kocsi fa küldendő egy hétre a Jászy János járásából. 1632-ben, 1633-ban és 1647-ben megújítja a vármegye ezen határozatát. Az 1635. évi 92. t.-c. pedig a vármegye 3 járását rendeli ki oda ingyenmunkára.¹⁶²

Bedeghi Nyáry István Szabolcs vármegye főispánja, aki

¹⁶² *Prot. Borsod vm. lt.* III. 729. IV. 3., 277., 307., 401., 226., 575., 873., V. 10., 23., 54., 84.

a diósgyőri uradalom birtokában szintén részes volt, 1634 május 30-án zálogba adja egy Miskolcz város határában levő pusztáját Padáni Mihály diósgyőri ref. prédikátornak. Az okmányt Haller Sámuel is aláírja.¹⁶³

Ugyanezen évben Nyáry Borbála, Haller György özvegye szintén Miskolczon fekvő házát adja el Szabó Mihálynak, úgy azonban, hogy ez és maradéki őt és a Nyáryak minden maradékát szolgálni tartoznak. Az illető ingóságot „Miskolcz városomban“ fekvő házannak mondja Nyáry Borbála.¹⁶⁴ Ennek a városnak a Diósgyőr felé eső részén egy tekintélyes területet a Nyáry-család nemesi előnevéről már 1640-ben s ma is „Bedegh-völgynek“ hívnak.¹⁶⁵

Az 1638. évi I. t.-c. a sérelmek 59. pontjában elmondja, hogy Diósgyőr vára nincsen védhető állapotban, miért is miután elfoglalása esetén a török szabadon pusztíthatná a Felvidéket, kívánatos, hogy a tulajdonos vagy építtesse fel, vagy ha ez nem lehetséges, a király romboltassa le. Ennek folytán a 12. t.-c. elrendeli az újból való felépítést.¹⁶⁶

Haller Györgynek és Nyáry Borbálának fia Sámuel 1636 aug. 12-én mint Diósgyőr főkapitánya a következő esküt teszi, illetőleg reversálist állít ki magáról:

„Én Hallerkői Haller Sámuel, urunk ő Fölsége diósgyőri főkapitánya esküszöm az élő, mindenható Istenre, ki atya, fiú, szentlélek, teljes szentháromság, egy bizony örök Isten, hogy én renuntiálván és teljességesen ellene mondván az előbbeni hitemnek, reversális levelemnek és mindennemű kötelességemnek, a melyet az szegény meghalt Erdély fejedelemmek Gabrielnak és fejedelem asszonyunk ő Fölségének attam volt és tartoztam, az én reám bízott diósgyőri végházának főkapitányság tisztemben, az fölséges második Ferdinánd császár és Magyarország koronás király urunknak, ő fölségének hív s igaz és előttem ez fölső magyar országban levő fölsége generálisának engedelmes leszek, ezt az diósgyőri végházat s várat minden benne levő hadakozó szerszámmal és egyéb munitiókkal s marhákkal egyetemben fejem fön állottáig, tehetségem és erőm szerint híven, igazán és tökéletesen megtartom. Császár és magyarországi király urunk ő fölsége jóakaróinak jó akarója, ellenségeinek ellensége leszek és ha mi ártalmas dolgokat ő fölsége és az végháza ellen hallok s értek, ő fölségétől, generális uramtól el nem titkolom, hanem jó idején tudtára adom és megjelentem, sőt tehetségem sze-

¹⁶³ *Miskolcz város* levéltárában. Szerző i. m. II. k. 225. l.

¹⁶⁴ *U. o.* 226. l.

¹⁶⁵ *Orsz. Levél.* N. R. A. F. 917. No. 15.

¹⁶⁶ *Századok.* 1885. 404. l. és *Acsádi Ignác.* Végváraink költéségei. Hadtört. Közl. 1888. 256. l.

rint ellene állani igyekezem. Ennek megtartására kötöm hitemet, tisztességemet és életemet. Mindezekre az igaz Isten engemet úgy segítjen.”¹⁶⁷

4. kép. I. Hallerkői Haller Sámuel Diósgyőr főkapitánya, 1643-ban.

Különben pedig ő maga szomorú véget ért, mert az egri törökök egyik portyázó csapata reá bukkant kisdied csapataira, s őt hatodmagával lekasztolták. Fiatalon 30 éves korá-

¹⁶⁷ *Országos Levéltár. Limbus Militaria 1673 Szerző. Váraink rendszere és felszerelése a XVI. és XVII. században. Hadtört. Közl. 1888. 94. l.*

ban veszett így el 1643-ban. Nemcsak az erdélyi fejedelem, Rákóczy sajnálkozott rajta, hogy oly gonoszul, nem is csatán, török kéztől kellett vesznie, de még maga a nagyvezír is, midőn az erdélyi követ jelentést tett a portán megöletéséről, elmondván azt is, hogy a jó emlékű Bocskay fejedelem mily közeli rokona volt. Felesége Károlyi Mihálynak a leánya Éva, kitől egyetlen fia maradt, György, kinek Bethlen Éva volt a felesége.¹⁶⁸

Hogy ebben az időben a diósgyőri várnagyok az igazgatszolgáltatásba is mennyire befolytak az uradalomhoz tartozó Miskolcz város ügyeibe, látjuk a nevezett város jegyzőkönyvének 1643. évi szeptember 29-i bejegyzéséből, amelyből kitűnik, hogy a győri főkapitány egy halálra ítélt bűnösnek megkegyelmezett, mire azután ez a kor szokása szerint a jövőre nézve reversálist ad magáról a következőképen: „Én Máthé Istvánné, Herczeg Zsuzsanna, adom tudására az kiknek illik, hogy én az minemű vétekben estem volt ennek előtte, úgymint, ki az mezőn laktam az pajkos legényekkel, mely gonoszságomért halál volt volna fejemen, de Haller Sámuel uram ő Nagysága intercessiójára az böcsületes tanács megengedett ilyen formán: Hogy ha ennek utánna valami gonosz életre adnám magamat és megbizonyosodnék, minden kedvezés nélkül megölettessem.“

Várunk javíthatása, foltozgatása pedig csaknem az egész századon át tart. 1641-ben lerombolt palánkjainak újraépítésére Rogácsi Mihály járásából 2 szekér és 15 gyalog munkás rendeltetett egy heti munkára.

Habár Diósgyőr vára most már hadászati tekintetben alig volt számbavehető s leginkább a török kalandozások megfigyelésére s némi ellenőrzésére felállított őrállomásnak tekinthető, mégis részt vett a szerencsétlen, annyi ellenségtől marcangolt haza szabadságküzdelseiben is.

Így, mikor Kassa város 1644 március 14-én Rákóczy György hadainak meghódolt, annak hírére Diósgyőr is kitűzte Rákóczy zászlaját s még 1648 elején Egri István hadnagy, Porcs János zászlótartó s Dobos János várdobos alatt 60 gyalogos és Keresztes András kapitány alatt 100 lovas vitéze volt itten a fejedelemnek, akik közül a gyalogosok 134 forint s a lovasok 456 ft hópénzt kaptak.¹⁶⁹ Ez év végén azonban már visszakerült a császáriak kezére.

¹⁶⁸ Szilágyi S. I. Rákóczy György keleti összeköttetései. 729. l. és Turul: A Haller családi codex. 1886. év. 63. és 116. l.

¹⁶⁹ Orsz. Levélár. Militaria Limbus. Szerző i. m. III. k. 297—300. l. Borovszky Samu i. m. I. k. 317—8. l. Prot. Borsod vm. lt. VI. 173., 422., 435., 607., III. 3., 386., VII. 229., 528. Fényes E. Geogr. Szótára. I. 264. l.

1645-ben Keresztes András, aki fentebb említettett, még mint alkapitány kérelmére a diósgyőri vár hídjának kijavítására 10 gerenda, 50 palánkfa deputáltatik, 1646-ban pedig a vár erősítésre 25 munkást rendelt a vármegye egy egész hétre, Elek István járásából. Ezután pár napra, a közmunka helyébe, minden portától 8 darab fát szavaz meg a vármegye Kun István, Elek István és Bíró Pál járásából, 1648-ban pedig, ugyancsak Keresztes kapitány kérésére, mind a négy járás ingyenmunkáját a várhoz rendeli a vármegye.

Az 1649. évi 86. t.-c. Usongrád vármegyét kötelezte a vár építésére. De azért Wesselényi Ferenc 1650 március 22-én az alispánra parancsol reá, hogy Diósgyőr romlott gátját és árkat rögtön csináltassa meg s ugyancsak az ő parancsára, 1654-ben, a várárok kitisztítására mind a négy járásból 100 gyalog rendeltetett egy hétre.

Az 1655. évi 3. t.-c. az itt állomásozó lovasság számát 150, a gyalogságét 250 főben állapítja meg. Parancsnokuk Papp János főkapitány volt, kinek megkeresésére 50 darab épületfát deputált a vármegye a vár erősítésére.

Az 1659. évi 20 t.-c. a diósgyőri főkapitány elleni kihágást 500 frttal rendeli megbüntetendőnek.¹⁷⁰

Az éppoly hazafias, mint vallásos lelkületű Lorántfi Zsuzsánna fejedelemsasszony 1659-ben kelt végrendeletében várunk restaurálására 10.000 forintot hagyott, a vár építését azonban így is folyton sürgetni kellett. Ugyhogy a vármegye ez évi május 28-án tartott gyűléséből „a szegénységnek szemlátomást való fogyása, sok felé való szakadása és a rajta levő inségnek nevedése miatt“ akként intézkedik, hogy ennekutána minden porta a várfalból 16 szál karóra valót építeni, azt meghordani, felállítani, megfonni és megtapasztani tartozik. A kapu kijavítását Felső-Tárkány, Geszt és Daróc falvak kötelességévé tette.

Hogy a vár helyzete és állapota mennyire tarthatatlan volt, kitűnik abból, hogy az *őrség 1661 okt. 4-én értesítette a vármegyét, hogyha a várat rövidesen nem hozatja védhető állapotba, kénytelenek lesznek megszökni.*¹⁷¹

1665-ben pedig aziránt folyamodott, hogy engedje meg a vármegye, *hogy megadhassa magát a töröknek s inkább fizessen bizonyos adót, semhogy a legnagyobb bizonytalanságnak legyen kitéve.*¹⁷²

Megpróbálnak 1662-ben német katonaságot elhelyezni a

¹⁷⁰ Kandra K. i. m. 37. l.

¹⁷¹ Borsod vm. lt. III. 3., 392. és Prot. VII. 634.

¹⁷² U. o. II. 1., 114.

várban. Parancsnokuk gróf Herberstein volt, aki azokat a lakosokat, akik parancsainak nem engedelmeskedtek, lecsukatta a vár kazamatáiba s csak nagy váltságdíj mellett bocsátotta szabadon. Úgyhogy a vármegye ezen kegyetlenkedés ellen kénytelen volt Petheő Zsigmond felsőmagyarországi parancsnokhoz fordulni oltalomért.

A kapu azonban még 1663-ban sem volt készen, úgyhogy az őrség okt. 11-én a már három év előtt megkezdett munka befejezését sürgette. E részben a főkapitány jelenti 1665-ben, hogy: „minemű puszta és romlott állapotban vagyon mind a vár, mind a város és keservesen panaszkodik, mind egy s mind más állapotokkal.”¹⁷³

Lassanként mégis csak elkészültek a falakkal, úgyhogy 1669-ben már egy templom építésére is gondolhattak s felkérték a vármegyét, hogy a földesúrnál, Haller Sámuelnél pártfogolja ezt a kérésüket.

De a vár sorsa immár nem sokára végleg eldőlt. Diósgyőrben ekkor német és magyar őrség volt. 1673 május havában a bujdosó kurucok a magyarokat felbújtván, ezek a német őrséget kiverték a várból, de ezzel nem elégedve meg, utánuk mentek s a Diósgyőr és Miskolc között elterülő Bodó völgyön megtámadták s egy szálíg leölték őket, úgyhogy csak egy öreg német maradt meg, aki Kassára sietett jelentést tenni. Erre Telekesi kassai kapitány 1500 emberrel Diósgyőr ellen vonult. Midőn a vár egyik kapuja s a felvonóhíd már az ostromlók kezében volt, az őrség szabadlábba helyezte Korláth főkapitányt, 7 világi papot és egy jezsuitát, kiket eddig bilincsekben fogva tartottak s akikhez mostan véginségükben segítségért folyamodtak. A jezsuita kitűzte a fehér lobogót s kegyelmet kértek, amit a császáriak csak azon feltétel alatt ígértek, ha a főpártosok bűnhődnek. Mire az őrség átadta a várat. 15 volt császári katona halált szenvedett, a többieket Tokaj várába fogságra vetették s 170 pórt szabadonbocsátottak. Ez alkalommal a vár is leégett, mely minden díszétől megfosztatott s a vártemplom nagyharangja is Kassára hurcoltatott.¹⁷⁴

A bujdosó kurucok dúlták és égették fel 1679-ben magát Diósgyőr városát is, úgyhogy lakosai kénytelenek voltak Miskolczon menedéket keresni s csak évek múlva tértek vissza, hogy leégett házaikat újból felépítsék.

¹⁷³ *Századok*. 1872. évf. 697. l. *Szilágyi S.* A két Rákóczi György lev. 598. *Borovszky S.* i. m. *Prot.* VII. 486., 498. *U. o.* VII. 677., 696., III. 3., 399. *Prot.* VIII. 2., 5., 361.

¹⁷⁴ *Szalay*. Magyarország Tört. V. k. 158. l. *Kandra K.* i. m. 37. l. *Borsod ym.* *Prot.* VI. 540. *Borovszky* i. m. 167. l. és *Prot.* IX. 608. *Takáts Sándor*. A magyar gyalogság megalakulása. 1908. 203., 296., 297., 303. l.

A diósgyőri vár haderejének XVI. és XVII. századi létszámát és fizetését illetőleg a bécsi közös Pénzügyi és hadi levéltárban a következő adatokat találjuk: 1597-ben Homonnay István várkapitánysága alatt 100 huszár, 100 magyar darabont és 120 német gyalog, akiknek havi zsoldja 2070 frt; egész évre pedig 24840 frt.

1652-ben 102 huszár 401 frt, 100 hajdú 240 frt, 2 tűzmester 11 frt 12 kr., 3 rendkívüli alkalmazott 29 frt.

1660-ban 12 veteránus huszár, 88 újonnan verbuvált huszár, a főkapitány (a vicekapitányi állás üres) és a ductor alatt. A gyalogos ductor, a zászlótartó, dobos és 9 tizedes alatt 87 gyalogos. Van porkoláb és tömlőztartó.

1667-ben 50 huszár és 50 hajdú 150 frt havi zsolddal.

Visszatérve várunk és uradalmának birtokosaihoz látuk, hogy az I. Haller Sámuel egyetlen fiának, Györgynek kiskorúsága idején Lónyay Zsigmond volt 1647-ben a gyámja. Valószínűleg a Haller-családdal való rokonság révén formáltak jogot ezután a diósgyőri uradalomhoz Lónyay Zsigmond és feleségétől Varkocs Margittól származott leányai, Zsuzsanna Boeckay Istvánné, Anna, Weselényi Istvánné és Margit Telegdy Istvánné.

Ugyanebben az időben az öreg Rákóczi György fejedelem megvette a Nyáriak részét, amelyet több évig bírt is. Udvari embere volt neki Csernelházi Chernel György, kinek részben szolgálatai jutalmául is, az uradalom tizedrészét néhány ezer forinton átengedte, többi részét pedig ezen jószágának megúnván azért, mivel mind el volt anticipate a Nyáryaktól vesztegetve, a Nyáry familiának visszaengedte. Chernel György után a diósgyőri tizedrészt Pál és Bálint fiai örökölték. Minthogy pedig ezek e birtoknak az egri török miatt hasznát nem vehették, Bálint a maga részét 1000 tallérért Jászy Jánosnak, Pál pedig a magáét 2000 tallérért idősebb Szepessy Pálnak zálogosította el.

Hogy Hallerék a XVII. század második felében is birtokában voltak várunknak s a saját rész jószáguknak, kitűnik abból, hogy Haller György, mint Disógyőr várának egyik örökös ura tiltakozik 1670-ben az ellen, hogy Suskovics János diósgyőri kapitány lovainak hulladékát a várudvar közepére hordatja.¹⁷⁵ Ennek a Györgynek fia volt II. Haller Sámuel, akivel Bornemissza János, Dóry István és Lónyay Zsigmond perelnek s aki erős kézzel kezdi összeszedni az uradalom szétforgácsolt birtokait.¹⁷⁶

¹⁷⁵ *Borsod vm. lt.* Be nem jegyzett iratok. II. 714.

¹⁷⁶ *Szerző i. m.* II. k. 223. l. *Orsz. Levélt.* N. R. A. F. 712. No. 38., 668. No. 54., 879. No. 13.

Maga báró Haller Sámuel, mint kapitány Diósgyőr várában lakott s 1702-ben felhívta a vármegyét bizonyítási eljárásra az ő birtokrészeire nézve. Ez azonban nem járt sikerrel, mert a Miskolczon kihallgatott tanuk, különösen Szerecsény András nem igazolták őt, sőt vallották, hogy fizettek ugyan neki szőlőhegyektől évente 20 hordó bor dézsmát, de a városban levő mézsárszéke házhelyét erőszakkal foglalta el, szintúgy az áldozónapi vásár jogát is. Ez a pör egyelőre egyezséggel fejeződött be.¹⁷⁷

A királyi kinestár pedig a diósgyőri uradalom egyrészét a Haller-családtól visszaváltotta és 1703-ban 15 évre zálogjoggal gróf Erdődy (Gábor egri püspöknek és gróf Buttlernak adta át.¹⁷⁸

A Rákóczi-fölkelés idejében megkísérlette ugyan Haller Sámuel, hogy az uradalmat visszaszerezze s e végből a fejedelemből folyamodást adott be. De célját ezúttal sem érte el.¹⁷⁹

E mellett a forradalom alatt családja is a legnagyobb veszedelembé jutott. Ugyanis 1704 január 14-én a fejedelem Miskolcra tévén át főhadiszállását, hadai a közelben levő Diósgyőr várát csakhamar megszállották. Mint Borsod vármegye jegyzőkönyveiből értesülünk, itt időzött éppen akkor Haller Sámuelné, gróf Barkóczy Julianna, férje nem volt otthon, Kassára utazott, mikor a kurucok körülvették a várat, A csekélyszámú őrséget hamarosan lefegyverezték s mindenmű ingó javakból prédát ütöttek. A vár úrnőjének alig maradt annyi ideje, hogy hamarosan parasztruhába öltözzék s így osonjon ki a várból, de így is már annyira körül volt véve, hogy ha elindul, biztos vesztébe rohant volna. Nem volt gondolkozni való ideje, még néhány pillanat és fogságba esik. Hirtelen a falak alatt lévő s vízzel telt árokba vetette magát, hol orrát és száját a vízből kidugván, addig maradt, „míg a kurucok onnét el nem tágtak“, Horváth István, a Haller-fiúk nevelője szintén csak úgy menekült meg tanítványaival, hogy ő is parasztruhát öltött s „éjtszakának idején kétökrű jobbágyszekéren lopva úgy ment Gyöngyösrre, a barátok klastromába“.¹⁸⁰

A Hallerek birtokpére ezután csak III. Károly alatt, 1715-ben került tárgyalás alá, amelynek eredménye gyanánt az ez évi 104. t.-c. a következőleg intézkedik: „Ő Felsége hozzájárulásával az határozottatott: hogy a diósgyőri vár és

¹⁷⁷ *Miskolci Ref. egyház levéltára. Orsz. Lev. Contr. et Transac. VII. k. 20. és Szerző i. m. III. k. 399., 404. l.*

¹⁷⁸ *Rupp I. i. m. II. k. 55. l.*

¹⁷⁹ *Borovszky i. m. 167. l.*

¹⁸⁰ *Borsod vármegye jegyzőkönyvei. XVI. 565.*

fekvő jószágok birtokát, amelyeket különben a kir. fiscus a Haller család kezéből bíróilag vett át, mindkét részről helyezték vissza abba az állapotba, melyben a legközelebb lecsillapított mozgalmak előtt volt s ugyanezt az ügyet törvényesen s érdemileg újból vizsgálják meg s a Haller özvegy bizonyítsa a bizonyítandókat. — Mely célra országgyűlési bírálkul Ő Felsége kinevezi: Koháry István és Erdődy Sándor grófokat, Tolvay Gábor bárót, Nagy István nádorispáni ítélőmestert és Okolicsányi Pált¹⁸¹

A Haller-familia azonban nem hagyta a jussát s 1737 május 14-én báró Haller Sámuel főstrázsamester, Miskolc város főbírájához fordul azon kérelemmel, hogy ezen perében őt a város levéltárában bőven található adatokkal és okmányokkal támogassák.¹⁸²

Midőn pedig Mária Terézia 1755 dec. 21-én Bécsben kelt oklevelével, 16 évre gróf Grassalkovich Antalnak elzalogosítja a diósgyőri uradalmat,¹⁸³ a Haller-család jogigényeinek érvényesíthetése ismét hosszú időre lehetetlenné válik. Amikor pedig utóbb az uradalom ismét visszaszáll a kamarára, külön prefektusok székelnek Diósgyőr városában s kezelik az uradalmat. A kamara hatáskörét ezután előbb a M. kir. Pénzügy, majd a Földművelésügyi minisztérium veszi át.

Borsod vármegye főispánjai, akik eleinte mindig a diósgyőri vár várnagyai is voltak, rendszeren a várban laktak is, egészen addig, amíg az lakható volt. A XVIII. század elejétől azonban a vármegyének Piac-utcai házába Miskolcra költöztek, mígnem ottan 1727-ben felépülvén az új vármegye-háza, abban nyertek lakást.

Várunkkal egyidejűleg hanyatlanak és pusztulnak el a pálos remete barátok zárdái és templomai, melyeket pedig előző nagy királyaink oly dúsan láttak el alapítványaikkal és adományaikkal.

1526-ban I. Ferdinánd zborói kapitánya, Serédi Gáspár, a Zápolyai Jánoshoz való szítás miatt a dédes-szentléleki zárdájukat felégeti és a szerzeteseket szétűzte, ugyanezt teszi velük 1540 táján Balassa Zsigmond, míg 1550-ben a török teljesen elpusztítja ezt a zárdát.¹⁸⁴ Működésükre 1524-ből van még okmányi adatunk, amikor Tamás volt ott a perjel. Tény az, hogy 1755-ben nevét már a rég elpusztult kolostorok jegyzékében találjuk.¹⁸⁵

¹⁸¹ Szerző i. m. II. k. 485. l.

¹⁸² U. o. 495. l. és III. k. 448. l.

¹⁸³ U. o. III. k. 461. l.

¹⁸⁴ Orsz. Levél. Acta eccl. Paulini Diósgyőr. Fasc. 1. No. 17.

¹⁸⁵ U. o. Acta Paul de Dédes. 1—3. cs. Rupp I. i. m. 1872. II. k.

Utóbb 1620-ban arról értesülünk okleveleinkből, hogy a feldúlt diósgyőri pálos kolostor földjeit Bethlen Gábor 1300 frtéért Rákóczi Györgynek adta el. Később a kolostor erdeje felett viszály keletkezett, melyből kifolyólag 1696-ban Lánczy Ferenc diósgyőri tiszttartó a közbirtokosság ellen pert indított.¹⁸⁶ Még 1628-ban bérbeadták győri szentléleki és miskolci birtokaikat Chernel Györgynek és Alaghy Menyhértnek.¹⁸⁷

1650-ben pedig Bedeghi Nyáry Zsigmond diósgyőri főkapitány és Rimay István ugyanottani tiszttartó az uradalomhoz tartozó néhány miskolci birtokrészeket ajándékozott a rendháznak, de amelyeket a barátok szintén siettek bérbeadni, mert hiszen zárdaépületük le volt romolva s így ők többé ide vissza nem térhettek s maguk nem gazdálkodhattak.¹⁸⁸

A diósgyőri elpusztított pálos zárdát azonban III. Károly király 1739-ben megegyeszer új életre keltette, újra szervezte és javadalmakkal látta el, minek emlékére a Felső-Győr szélén ma is meglévő zárdaépület északi oldalán befalazva lévő fölírat tartotta fenn.¹⁸⁹

Nemsokára azonban, 1782-ben, II. József császár által hazánkban az egész pálosrend eltöröltetvén, illetőleg feloszlattatván, a diósgyőri zárdát is hasonló sors érte. Minden ingatlan birtoka, templomi felszerelése és kegyzserei elárvereztettek s ezek értéke a vallásalap-pénztárába helyeztetett el.

A zárda épülete előtt óriási hársfa jelzi a helyet, hol hajdan a templom állott. Zárdájuk kertjének végén a szerzetesek számára 1766-ban öntött kis harang szól ma is a felsőgyőriekhez, míg a másikat a katolikus templomba vitték át, amelynek hangjai kísérték örök nyugalomra a 93 éves korában 1844-ben elhunyt *utolsó pálos szerzetest, Kristóffy Gáspárt*.¹⁹⁰

Ugyanezidőtájt hajdani fényes királyi várunk, mely annyi század viharát álta, lassankint végképen romokba hanyatlik. De a XVII. század közepéről ragyog vissza hozzáunk megegyeszer a neve s vitézei híre, mint a kialvó mécs utolsó lobbanása. Bornemissza János vicegenerális jelentése

¹⁸⁶ *U. o. és Orsz. Lev. Memorab. Conv. Acta.* 1. cs. 28. és 30.

¹⁸⁷ *U. o. Eccl. Fasc.* 51. No. 34.

¹⁸⁸ *Rupp I. i. m.* II. k. 82. l.

¹⁸⁹ *Podraczky József. Tört.-Tár.* VII. k. 260. és *Dr. Márki Sándor.* A borsodi Bükk-hegységben. A magyarorsz. Kárpát-egyesület évkönyve. 1882. 247. l.

¹⁹⁰ *Császár Elemér.* A pálosrend feloszlata. Századok. 1901. 413. lap.

szerint ugyanis 1650-ben a törökök váratlanul megtámadták a várat. A támadáskor a vár katonái éppen kint a szőlőkben szanaszét kapáltak, mikor egyszerre megszólalt a seregdob. Nagy Balázs emberei és Homonnai hajdui verejtékszakadva rohantak a városba és véres küzdelem után kiűzték a törököt. Azonban a Rákóczy László emberei küntmaradtak a szőlőkben és a cserjében várták meg a törökök kiűzését. Ezek — írja Bornemissza — inkább érdemlik a halált, mint az életet s mint megbélyegzett emberek, vitézi életet soha többé nem élhetnek. De bizonyára nem is akarnak, mert hiszen a győri asszonyok a leggyalázatosabb szidalmakkal illetván, az egész lakosság kacagása közben kiűzték őket a városból.¹⁹¹

Diósgyőr várának várnagyai, alvárnagyai, főkapitányai, kapitányai és várgondnokai. 1358—1704.

1. 1358-ban olnodi Zudar Péter mester, Bulch Domokos fia, előbb Sáros vármegye, utóbb Borsod vármegye főispánja és Diósgyőr várnagya.

2. 1383-ban Sáfár Miklós mester, az István fia, Borsod vármegye főispánja, Diósgyőr és Dédes várnagya.

3. 1387-ben Kaplai János.

4. 1388-ban Perényi Péter főpohárnokmester.

5. 1399 és 1401-ben Bebek Detre nádor.

6. 1411-ben Szécsi Pál, Borsod vármegye főispánja.

7. 1412 és 1416-ban Palóczy Máté, Borsod vármegye főispánja.

8. 1424-ben ugyanaz és Imre testvére.

9. 1427-ben Benedek Domokos.

10. 1435-ben Czeke Márton.

11. 1439-ben Szécsi János, Borsod vármegye főispánja.

12. 1440-ben Pelsőczy Imre várnagy, a székelők ispánja.

13. 1456 és 1457-ben Frangepán Duinó várnagy.

14. 1461 és 1462-ben Gay (Gáji) Gergely.

15. 1464 és 1467-ben Horváth Gergely név alatt ugyanő.

16. 1468 és 1469-ben Parlagi György.

17. 1470 és 1471-ben Nezigler János és Thurzó Márton.

18. 1472 és 1473-ban Zbugyai István.

19. 1477 és 1478-ban runyai Soldos András, Borsod vármegye főispánja.

20. 1482-ben Monelli Bernát, Diósgyőr, királynéi várgondnoka.

21. 1485-ben Bancha Gergely.

22. 1485-ben Papia (Paviai) Albert.

¹⁹¹ Takáts Sándor. A magyar katona sorsa. Budapesti Hírlap. 1903. 274. sz.

23. 1490-ben Chapi János, Borsod vármegye főispánja.
24. 1492-ben Kecske méti Patócsi Bertalan.
25. 1495-ben Viola Ferenc, diósgyőri várgondnok.
26. 1503-ban Mór é Elek, királynéi várnagy.
27. 1516, 1518 és 1519-ben Colowrathi Kosaczky János.
28. 1520-ban Japriczai Horváth Gergely, Borsod vármegye főispánja.
29. 1521-ben Kormossy Tamás, alvárnagy.
30. 1523-ban Pempflinger Lénárt, Borsod vármegye főispánja.
31. 1526 és 1533-ban Pempflinger Sebestyén királynéi várnagy.
32. 1527-ben Kallintzer Lénárt.
33. 1534-ben Neszmélyi Demjén alvárnagy.
34. 1537-ben Pempflinger Márk és Sebestyén.
35. 1540 és 1550-ben Gyarmati Balassa Zsigmond, Borsod vármegye főispánja.
36. 1564-ben Nagy Márton és Literáti Ferenc alvárnagyok.
37. 1570-ben Enyingi Török Ferenc.
38. 1581-ben Kiskohi Geszthy Ferenc és János.
39. 1597-ben Homonnay István.
40. 1636 és 1639-ben I. Haller Sámuel főkapitány.
41. 1648-ban Keresztes András kapitány.
42. 1650-ben Bedeghi Nyáry Zsigmond főkapitány.
43. 1655-ben Papp János főkapitány.
44. 1662-ben gróf Herberstein kapitány.
45. 1670-ben Suskovics János kapitány.
46. 1673-ban Korláth főkapitány.
47. 1702—4-ben Hallerkői Bárá II. Haller Sámuel kapitány.

VI. FEJEZET.

Diósgyőr várának hadi és építészeti műleírása. Síkföldi vízi vár. Építési korszakai. A tatárjárás után az Akos nemzetségbeli Erne bán megbízásából a bélapátfalvi ciszterciták építik fel újra a XIII. században. A vár legrégibb ismert alaprajzi és távlati felvételeit Sicha György Lukács császári hadi mérnök készítette 1662-ben. A külső és belső erődök leírása. A négy sarok tornyos forma a XIII. századbeli rochesteri angol „keep” várrendszertől ered. Ennek külföldi és hazai példái. A várpalota leírása, a lovagterem, a kápolna. A Nagy Lajos, Mátyás és II. Mária korabeli építkezések. A pálos zárdák kapcsolata a várhoz. Melith Péter jelentése a vár leromlott állapotáról a XVII. század elejéről. Utóbb rommá lesz, majd köveiből építik körülte a várost. Sztehló Ottó restaurálási tervei.

Diósgyőr várának több mint ezeréves történetéről beszámoltunk. Immár kegyelettel kell magának várunknak tisztességet tennünk.

omladékai felé fordulnunk, melyeknek mohlepte falait annyi század dicsőségének és szenvedéseinek emlékei övezik.

És sietnünk kell. Az idő, a természet örök törvénye, folyton ront és terem. Az égbenyúló sziklák leomlanak, hogy helyettük a vizek méhéből új világok emelkedjenek ki.

Pontosan ötven évvel ezelőtt festettem le a diósgyőri várat s ha ezt a képet összehasonlítom ma a vár még fennálló falaival, elszomorodva látom, hogy mi minden tűnt el azóta a félszázad óta e falakból s könnyen kiszámíthatom, hogy hiszen e romokból, észrevétlenül bár, de minden pillanathan egy-egy kő gördül alá s egy újabb félszázad múlva egész várunk a földdel léssen egyenlő.

Meg kell tehát örökíteniünk szóban és képen, hogy megmaradjanak annak emlékei, hiszen amit az emberi lélek és szív magába zár, a felett az enyészetnek sincsen hatalma, mert az „emlékezet“ örökkön él.

Várunk történetének bevezető fejezetéből — Anonymust idézve — már tudjuk, hogy Győr várat már mint erődöt találták honfoglaló őseink, amelyet Bors vezér nyervén hirtokul, sietett ez őskori földvárat újabb védelmi állapotba helyezni, bizonyára azon erődítési módszerek szerint, mint a hogy Borsod várat megépíté. Eközben várunk lassankint veszteni kezdett hajdani gyűrűformájából, amennyiben a szomszédos hegyoldalakra is kiterjedő körsáncai felhagyattak s inkább a vár belseje építettett ki, amennyiben az eddigi sátrakat egyszerű faházak, a földerődítményeket vesszővel font karók, gerendák, palánkok és fatornyok váltották fel. Ezután a XI—XIII. században a Bors-nemzetség virágzása korában eshetett meg a további lassú, talán százados átalakulás, melynek folyamán a belső sánc tornyos őrfalakat nyert, az egész szerkes egész alakult s az óriási faépítmények helyét szilárd kőalkotások váltották fel.

Várunk fő alapberendezése már bizonyára e korszakból származik, mert építészeti formái a kora középkor várstíljére vallanak. Főalakja négyszögű, sarkain őrtornyok s köröskörül kiszökő véderkélyek, illetőleg gyámköveken nyugvó gyilokjárdák, öldöklőfolyosók láthatók, melyekről esetleg a felszedett padlózat nyílásán át forróvízzel, szurokkal, kövekkel és nyilakkal árasztották el az ellenséget, amikor még a távolról ható tüzlőfegyverek nem akadályozhatták meg ebben a védőket.¹⁹²

Szakembereink, régészek, történészek és műépítészek sokat vitatkoztak afelett, hogy a tatárjárás előtt voltak-e kő-

¹⁹² *Henszlmann Imre.* Arch. Közl. VI. k. 120. l. *Czobor Béla.* Magyarország középkori várai. 1878. és *Kandra Kabos* i. m. 1879. 26. l.

ből épített váraink, vagy nem. Vannak, akik azt vitatják, hogy a kőépítéset nálunk nem régibb az 1173—1196. évek között uralkodott III. Béla koránál, míg mások azt mondják, hogy éppen a tatárjárás szolgáltatta az indító okot a kővárak építésére, amidőn keservesen kellett tapasztalnunk, hogy a gyepük és favárak nem nyújtottak védelmet s csak a néhány kőfallal kerített erőd és város kerülte el a tatárok pusztítását. És noha e kérdésnek egész kis irodalma van, mégsem tisztázódott az máig sem.

Részemről azt hiszem, hogy ilyen formában nem lehet felállítani a kérdést. Évek során át tanulmányoztam az ország várait, az a meggyőződése alakult ki, hogy mint általában a kultúrát nagy részben befolyásolják valamely vidék földrajzi viszonyai, úgy a váreépítési technika is akként alakult, hogy alföldünk vidékein, ahol messze járóföldön nem volt kő található, mint a történelem előtti őskorban, úgy még a XVII. századi végvárainknál is a külső vagy huszárvár, — amely azért neveztetett így, mert a lovaság ott volt elhelyezve, — nem kőfallal, hanem sövényvel bevont palánkok közé hányt földből készített falakkal volt bekerítve és a sövény sárral betapasztva. Az ilyen sík, vagy vízi várnak főerőssége volt az azt körülvevő folyó, vagy mocsár.

Ezzel szemben a Felvidéken, hol a magas hegység kőszikláiban gazdag, természetszerűleg már az őskorban a követ használták fel a várak erődítésénél, ez lévén a sziklavárak főanyaga. Itt tehát az Alföldet kőerődítményeikkel századokkal előzték meg. Természetesen kezdetben ezek még nem voltak alakított, faragott, profilírozott, négyszögletű kövekből szerkesztett műépítmények, hanem csak szabálytalan alakú, a kibányászás formájában hagyott kőtömbök, melyek mészhabarccsal voltak falakká alakítva.

Klasszikus példája ennek a honfoglalás korában épült zólyomi Pusztavár hatalmas kőerődítménye. (*Szerző Magyar Hadtört. Emlékek 1896. 96. l.*)

Már felsorolt történelmi adatainkból tudjuk, hogy mint a vallásosságnak, általános műveltségnek, úgy az építészetnek is első művelői és terjesztői a különböző szerzetesrendek voltak.

A Diósgyőr szomszédságában letelepedett szerzetesek közé tartoztak a *ciszterciták* is. Ezt a rendet 1098-ban Szent Bernát alapította *Citeauxban*, Franciaországban. Citeaux (Cistercium) volt a törzsház, ennek apátja az egész szerzetnek főapátja volt. A törzsházból Franciaországban 4 anyapátság keletkezett: Firmitas, Pontiniaecum, Claravallis és Morimundus.

Claravallisból (Clerveaux) származott folytatólag Trium Fontinus (Tres fontaines) Champagneban és ebből Acey, Burgundban; ebből pedig 1184. évben a *pilisszentkereszti apátság* Pest megyében, amelyből *Kilit* egri püspök, II. Endre híres aranybullájának írója, 1232-ben, nem messze Egertől, Borsod és Heves megyék határán, a béli nemesek által bírt Bél nevű helyen, a Bélkő hegycsúcsa alatt, a hármaskút forrásánál, Apátfalva és Monosbél mellett telepítette meg a szerzeteseket, amely telepítésből származott a *kunok bélháromkúti apátsága*, miként azt Pázmány Péter 1629-ben a régi monostorok névsorában „Trium Fontium de Beél Cumanorum“-nak nevezi.

Bélapátfalván a XIII. század első felében kezdték meg építeni templomukat e szerzet tagjai, az úgynevezett *átmeneti stílusban*, a román stílusnak alaprajzi elrendezésével, de felépítésében és egyes részleteiben már a gót stílusnak formáival, melyek itten határozottan francia jellegűek s úgy a tervezés, mint a kivitel tekintetében azon kornak Európaszerte legkiválóbb alkotásai közé tartoznak.¹⁹³

Várunk történetéből tudjuk, hogy IV. Béla király egy 1261-ben kelt oklevelében Győrt, mint várat nem sorolja fel, hanem csak mint „Nagy-Győr földjét“ említi, mely Borsod várához artozik. Ami azt bizonyítja, hogy a tatárok által elpusztított s még akkor sem épült fel.

Az Ákos nemzetségbeli Erne bán 1271-ben mint *Győr várának birtokosa* említtetik, amelyet 1262 és 70 között kétségtelenül Béla királytól nyert adományul. Ő maga és fia István nádor is állandóan Diósgyőrben laktak. Világos tehát, hogy a tatárok által elpusztított várunkat lakhatóvá kelvén tenni, azt még Erne bánnak újból fel kellett építtetnie s hogy azt milyen fejedelmi fénnel végeztette, kitűnik abból, hogy amidőn az ő halála után fia, István nádor, leányát Bavarin herceghez adja feleségül, a lakodalmat a diósgyőri várban tartják meg, amely ünnepségen nemcsak az ország összes főméltóságai, hanem külföldi fejedelmi vendégek is megjelentek.

Midőn pedig a kegyvesztett Ákos nemzetségtől Károly Róbert Diósgyőr várát 1319-ben elvevén, Dózsa nádornak adományozta, Győr várát *Újvárnak* mondja, újabb bizonyítékaul annak, hogy az Erne bán által még a XIII. században újjáépíttetett.

Tudjuk, hogy szerzeteseink a középkorban nemcsak templom, hanem profán és várépítéssel is foglalkoztak;

¹⁹³ *Ipolyi Arnold.* A kunok bélháromkúti, apátfalvi apátsága. Arch. Közl. VI. k. 1866.

Erne bán bizonyára látta a várától csak pár órányira épülő apátfalvi cisztercita templomot és annak nemes francia átmeneti stílusa annyira meghódította, hogy sietett annak mes-tereit a diósgyőri vár újjáépítéséhez is megnyerni.

Történelmi tényekkel szemben tehát nem állhat meg jeles műépítészünknek, *Möller István* tanárnak azon megállapítása, hogy „a külső várfalnak az építési kora nem előzhette meg István nádor idejét, a XIII. század végét“, hanem igenis az még atyjának, Erne bánnak idejében, a XIII. századnak nem a végén, hanem 70-es éveiben készült, valamint a felső, vagy belső várnak jelentékeny része sem a XIV. század második felében és utolsó negyedében épült, hanem Erne bán alatt még a XIII. században, majd befejeztetett István nádor alatt a XIV. század elején, amelyre azután Nagy Lajos és Mária királyné alatt (1343—1395 között) kiegészítő és reáépítkezések történtek.¹⁹⁴ Mikor Nagy Lajos tekintete lengyelországi politikája érdekében Diósgyőr felé fordul, ennek egyik főoka az volt, hogy várunk még a két Ákos nemzetségbeli bán által oly terjedelmű palotákkal és oly fényesen volt kiépítve, hogy az méltó és alkalmas volt egy királyi udvartartás befogadására.

Mielőtt pedig várunk hadi és műleírásához fognánk, meg kell ismerkednünk annak azon reánkmaradt legrégibb műszaki felvételeivel és látképeivel, melyek bennünket kalauzolni és támogatni fognak.

Mikor a már elhunyt *Kandra Kabos* hozzáfogott Diósgyőr váráról szóló első munkájának megírásához, mely Diósgyőrt mint erődöt tárgyalja s amely azután 1879-ben jelent meg, a diósgyőri koronauradalom prefektusától kikölesönözte a vár 1662. évben készült felvételeinek egy színezett képét, amelyet azzal a kéréssel hozott hozzám Miskolcra, hogy miután az eredetit rövidesen vissza kell adni, másoljam azt le az ő számára, lehető híven. Én ennek a kérésnek 1877-ben eleget is tettem, a másolatnak alájegyezvén a fenti évszámot és mint másolót, nevemet is. Magán az *eredeti képen évszám nem volt*, de a magyarázatul mellékelte iratok 1662-ből voltak keltezve s az azt készítő művész neve is, mint látni fogjuk, alájegyezve. Kandra első munkája megjelenvén abban, ebből a régi felvételtől közölte a földszinti alaprajzot és a távlati képet, míg az emeleti alaprajzot Miskolc város története című munkám 1904-ben megjelent II. kötetének 46. lapján magam adtam ki. Feltűnőnek találtam, hogy Kandra munkájában nem említette meg egyetlen szóval sem, hogy e régi felvételi

¹⁹⁴ *Möller István*. Borsod megye műemlékeiről. Technika. 1926. 10. sz. 256—261. l.

rajzokat és eredeti magyarázó okmányait honnan használta. Egyszer évek múlva találkozva vele, kérdésemre azt mondta, hogy a diósgyőri prefektus kérte, hogy ezt hallgassa el, — az eredetit különben visszaadta, míg az én másolatomat a Műemlékek Országos Bizottságának rajztárába helyezte el, hol az ma is található.¹⁹⁵

Történt, hogy 1759-ben valamely okból szükség lévén várunk földszinti alaprajzára, azt az 1662-i képről lemásoltatták, amely másolatra annak készíteséi idejét, az 1759. évet írták reá. Ezt a másolati rajzot aztán legújabbán *Hoppe Lipót* a kincstári levéltárban megtalálván, azt szintén lemásolta s beküldte a Műemlékek Orsz. Bizottságának. Csak éppen megemlítem, hogy ezen az alaprajzon az udvar déli sarkában kerek nyílással feltüntetett *várkút* kihagyatott.

Ennek alapján ottan valaki az 1662-i nagy képnek általam 1877-ben készített másolatára írónnal reájegyezte ezt a teljesen téves 1759. évszámot.

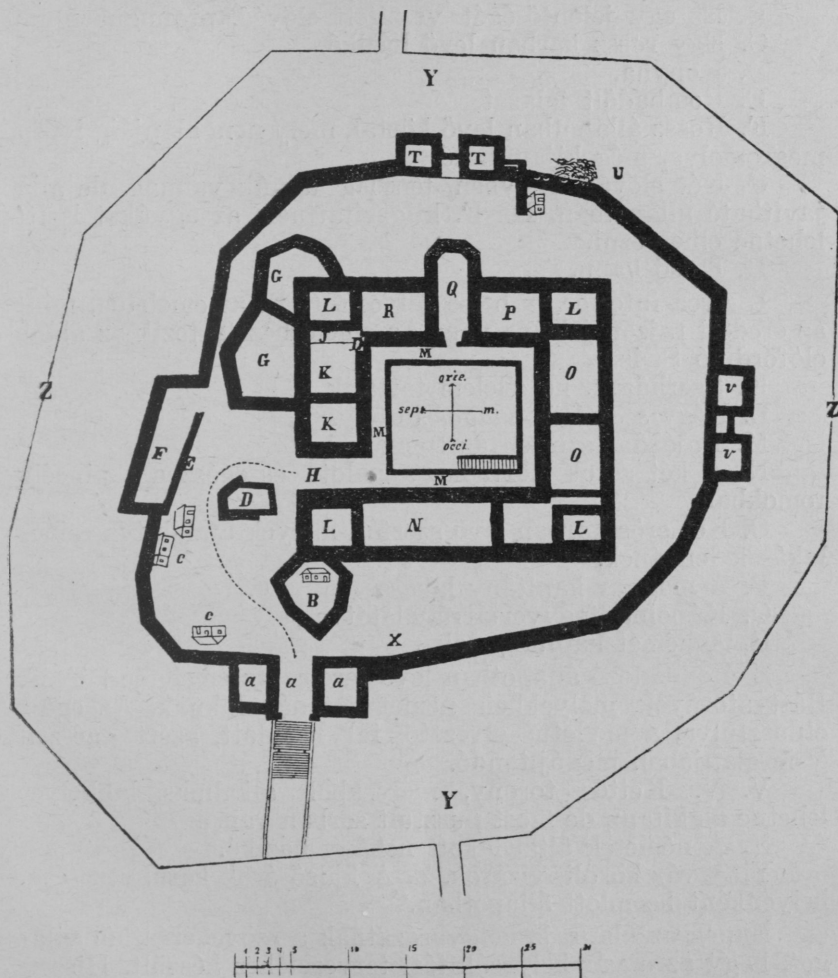
Ezzel azután megtévesztette *Möller Istvánt* is, aki idézett értekezésében már nemcsak az alaprajzot mondja XVIII. századinak, hanem várunk távlati képe alá is az 1759. évszámot írja. Pedig gondosabb vizsgálat mellett reá kellett volna jönnie a tévedésre azért először, mert Kandra 1879-ben megjelent munkája 32. lapján világosan megírja, hogy ez az alaprajz 1662-ben készült, a 38. lapon pedig az 1662. évi kísérőiratból leközi az alaprajz betűmagyarázatát is, — amelyet alább mi is be fogunk mutatni, — másodszor pedig a Möller által is idézett miskolci monografiám II. kötetének 43. és 222. lapján magam is megírom, hogy e fölvétel 1662-ből származik.

Ez a fölvételi rajz a diósgyőri prefektus levéltárából egyelőre ismeretlen helyre került. 1879-ben az egyetemről szünidőre hazamenvén Miskolcra, fűszeresboltokban és gyümölcsös kofáktól az árukat régi XVII—XVIII. századbeli levelekbe és okmányokba csomagolva kaptam. Amit lehetett, összeszedtem belőlük s ezek utóbb általam a Nemzeti Múzeumnak engedtettem át. Utánajárva a dolognak, azt mondták, hogy ezeket a diósgyőri uradalmi levéltárból selejtítették ki. Miután voltak közöttük a Haller-családra vonatkozó levelek is, valószínű, ennek a családnak a levéltára a várból szintén a prefektusi irattárba vitetett le. Úgy hallottam akkor, hogy a régi okmányok legnagyobb része a diósgyőri

¹⁹⁵ *Kalauza* a magyarországi műemlékek ideigl. bizottsága által hazai műemlékek rajzaiból rendezett kiállításnak. 1880. k. 8-r. 16. lap.

papírgyárnak adatott át feldolgozás végett. Egy kis része pedig újabban a miskolci múzeumba került.

A mellékelt és tévesen 1759. évszámú földszinti alaprajz-

5. kép. A diósgyőri vár földszinti alaprajza 1662-ből.

nak a *Kandra* által közölt 1662. évi betűmagyarázata a következő:

„A. a) A vár kapuja két kiváló toronynak közepette, melyek oly roskatag állapotban vannak, hogy fennmaradásuk

nagyon kétséges. A kapu máris annyira engedett nyomásuknak, hogy alig lehet bezárni. Amennyiben az alap gyöngült meg és nem bír többé a tornyok súlyával, a tornyok két emelete leszedendő.

B. Ez egy jelentőségét veszített elővéd, propugnaculum

C. Egy rossz karban levő házikó.

D. Konyha.

E. Rombadólt falazat.

F. Rossz állapotban levő körfal, mely nem alapjáig levén megromolva, még kijavítható.

G. Két elővéd, melyben tényleg ágyúk vannak, de alig javítható állapotban. Ha F. kiigazítattnék, az ágyúkat is itt lehetne elhelyezni.

H. Felső kapu.

I. Arca interior = belső folyosó. (NB. az emeleten, mint az eredeti rajzon jelezve van. Az emelethez tartozik az alább előforduló S. is.)

K. Szerházak, hol élelem tartatik.

L. Négy *szertifólt* magas torony.

M. Fajárda (szintén az emeleten).

N. A két sarok közti nagy palota és egészen a pincéig romokban.

O. Két erős karban levő szertár, melyek átalakítva csinos lakások lennének.

P. A magyar kapitány lakása.

Q. Kápolna fegyvertárrá alakítva.

R. A német kapitány laka.

S. Romladozó állapotban levő terem (az emeleten.) T. T. Bástyatornyok, melyekben német katonák laknak. Az egész elpusztulva, a mellette elvezető fal leomlott, azért egészen V-ig alapjában megújítandó.

V. V. Kettős torony, melyekből alkalmas lakhelyet lehetne alakítani, de most pusztult sorban van.

X. A németek által lakott néhány házikó.

Y. A vár körüli vízárók. Z. A külső árok körül vezetése, helyenként beomlott állapotban.¹⁹⁶

Ennek az alaprajz magyarázatnak a szövegezéséből világos, hogy az a vár helyreállítási tervezetéhez készült. Hiszen láttuk a történelmi részben, hogy várunk megerősítésén csaknem az egész XVII. századon keresztül állandóan dolgoztak.

Az 1662. évben pedig ugyancsak a királyi kamara megbízásából *Sicha György Lukács* császári hadimérnök a szomszédos Tokaj várának megerősítésén dolgozik, mint amely

¹⁹⁶ *Kandra Kabos* i. m. 38. lap.

munkálatairól számos tervrajz és általa készített rézmetszet tanuskodik.¹⁹⁷

Kétségtelennek tartjuk, hogy várunk 1662. évi felvételei is az ő kezétől származnak.

Földszinti alaprajzunk fentebbi betűs vezetőjéhez még a következőket fűzzük:

A falakkal bekerített négyszögalapidomú helynek, a tulajdonképeni várnak összes alapterületét, Möller legújában 7670 m²-re számította. Ezen a területen áll azután az 55 méter hosszú, déli oldalán 44·60 m, északi oldalán 46·60 m széles hosszúkás, négyszögű alaprajzú felső vár, a várpalota épülete, négy hatalmas saroktornyával, összesen 12532 m² alapterülettel.¹⁹⁸

Az alsó vár falai részben még fennállanak, a pártázat azonban lehullott és a kockakövek közül a város lakossága építkezéseihez igen sokat kifejtett és elhordott.

Ezek a kockakövek az egész háromi völgyben előforduló mésztuff, vagy mészszivagból állanak, melyek a vízben feloldott szénsavas mész által képeztek. Mint mészvalladéki cseppkő, szivacsos kinézésénél fogva, népiesen *darázkőnek* nevezetnek. Vízi építkezéseknél nagy előnye, hogy míg egyrészt könnyen faragható, addig a vízből felületére rakódó szénsavas mész lassanként elválaszthatatlan sziklává forrasztja össze azokat.

A háromi tő fenekét is jórészt ez a kőzet képezi s hatalmas gátja is e kőből van építve.

Az alsó vár külső falain kívül, az első és második emelet körfolyosóinak, illetőleg gyilokjárdáinak gyámkövei, sőt a csigalépcsők is e kőből vannak építve, amelyek tartóságát e helyt immár több mint félezedév igazolta.

Az Y. és Z. vízárok a várdombot csaknem teljes körre alakulva, egyenletes szélességben övezte. Ennek eredeti mélysége a romhulladékok és beiszapolódás miatt biztosan meg nem állapítható. Kétségtelen azonban, hogy hajdanta legalább 3 öl mélységű víz volt benne. Az árok szélessége 7—12 öl között váltakozott. A Szentgyörgy-forrás közvetlenül táplálta az árkot, a Szinvapatak egy ága pedig a nyugati oldalon Y-nál folyt be és az ellenkező oldalon bírt lefolyással, hol a nagy hajdani királyi halastó van, ma is bő vizével. Úgy hogy hajdan az egész, mélységénél fogva meglábolthatatlan körtavat képezett, melyből a várhegy, mint sziget emelkedett ki.

¹⁹⁷ Soós Elemér. A tokaji vár története. *Hadtört. Közl.* 1913. 71., 179., 183—185., 193—4. l.

¹⁹⁸ Möller i. m. 257. l.

A hagyomány szerint a tavon túl volt a várkert és a tornatér, valamint a gazdasági épületek.

A vízárkon kívül eső teret a várral híd kötötte össze, amely nem állandó, hanem gépezetes, mégpedig nem felvonó, hanem billenő szerkezetű volt. Ezen áthaladva az A-betűs sikátorba jutunk. A bejárást a kapuköz, vagy kapusikátor két oldalán álló a — és a védtornyok oltalmazták, amelyek kétemeletesek voltak. Ugyanilyen ikertornyok voltak T. T. és V. V.-nél, amelyek a várárokhba szolgáló kijárók védelmére szolgáltak.

Máskülönben kaputornyaink hadászati szempontból meglehetősen gyöngék, különösen az ágyútechnika rohamos fejlődésével szemben, mivel falai vékonyak; hiányoznak falerősítő támaszai s mivel végül magukra vannak hagyatva, nem lévén támogató szomszédos művei.

Távlati rajzunk szerint kaputornyaink a XVII. században már teljesen el voltak pusztulva, de belül a kapunyílás fölött még nyolc gyámkő látható, amelyek azt mutatják, hogy azokon a kapu védelmére gyilokjárda volt berendezve.

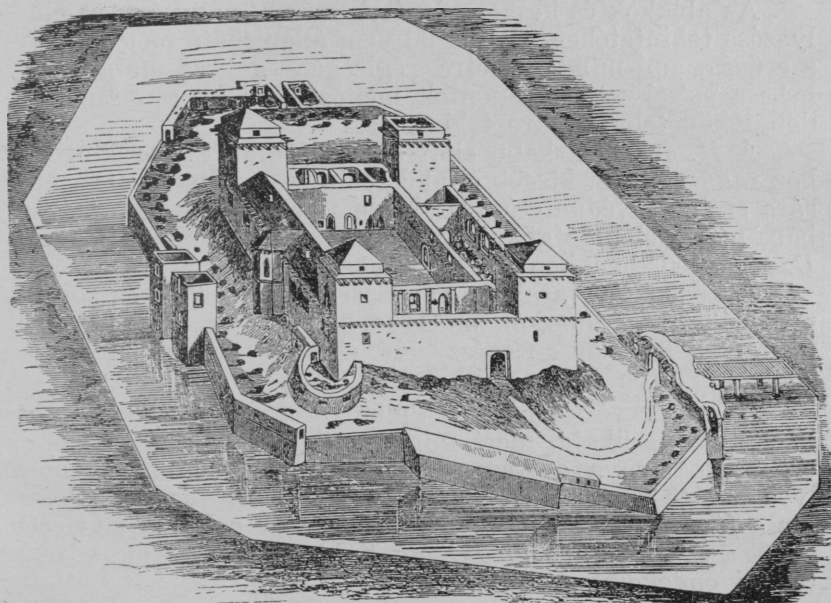
A kaputornyoktól kiindulva, erős bástyafalakat látunk végighúzódni, amelyek távlati rajzunk szerint, akkor U-nál voltak a legrosszabbak, s ma már alig van meg belőlük valami.

Az északi oldalon egy ferde, négyszögalakú F-betűs üreg, vagy alagostály terül el, amelyre nézve a távlati rajzból ki-vehető, hogy inkább tárházzá szánt földalatti üreg, mint lak-hely volt. Legvalószínűbb, hogy raktár, vagy börtönhelyiség volt.

Várunknak főekessége, de egyszersmind főerőssége is a négy saroktorony. A falak vastagsága másfél ölnél sehol sem volt kevesebb, amelyeknek csak külső borítéka volt nagy, négyszögletű faragott kövekből alkotva, közbeeső része azonban a tömési rendszer szerint, mészből, homok- és apró kavicsból álló törmelékkal van olykép betöltve, hogy a faragott kövekből rakott burok üregébe oltatlan mész tétetett, sziklatörmelékkel vegyesen, amelyre azután víz öntetvén, az egész egybeforrasztatott s ekként a diósgyőri várról is áll, amit *Henszmann* az ózólyomiról megjegyez, hogy a falak ragasza majdnem oly kemény, mint az általuk összetartott kő maga.

A falakba ezenkívül azoknak nagyobb összetartási és ellenállási erőt kölcsönzendők, a mai vaskötések helyett fagerendákat raktak, amelyek rendszerint azon vidék legkeményebb fáiból, jávor- és nyárfából vannak. Ha azonban hosszú idők múlva mégis elkorhadtak, a helyük, a falakban hosszú csöves üregek és csatornák alakjában maradtak meg, amelyek régészeinknek sokszor fejtörést okoztak — pedig erre már a

legrégibb keleti építkezésekben is van példa s ezek az üresen maradt csövek is a fal erősítéséhez járultak, mint a mai építészetben legújabbán annyira elterjedt üres, csöves téglák. *Könyöki* munkájában említi, hogy hazánkban erre nem tud példát. Mi ellenben várunkon kívül Dédesen és Nagysáros várában is találtunk ilyen falazatot.¹⁹⁹

6. kép. A diósgyőri vár távlati képe 1662-ből.

A saroktornyok külső négyszögű kockakő falazati burkolata a középkor egyik építészeti szokásának megfelelően, különösen a sarkokon, különböző színű, vörös, fehér és szürkészöld színű kőfajtákból volt változatosan rakva, ami távolról is meglepő festői hatást kelt Diósgyőr váránál is.

Hogy mily magasak lehettek e tornyok eredetileg, azt ma már határozottan megállapítani nem lehet, mert hiszen azok teteje a nyilak korában rovátkás hadiormozattal volt ellátva (gezinnte Mauer), amelyek idővel leomlottak s 1662-ből származó távlati képükből látjuk, hogy végleg eltűntek s azok helyére alacsony kúpalakú zsindelytetőt helyeztek.

Az alsó, vagyis elsőemeleti gyilokjárda körülbelül hat és

¹⁹⁹ *Könyöki József*. A középkori várak, különös tekintettel Magyarországra. 1906. 58. l.

félől magasan fekszik, a második járdasor pedig ennek kétszeres magasságára tehető.

Az ostrommentes magasság középkori várainknál 35 lábnyi, vagyis ezen pontig az ostromlábtók könnyen kezelhetők.²⁰⁰ Azonban halmon fekvő és könnyen meg nem közelíthető várunknál a 4 öl és 3 láb magasság, melynél alantabb ablak nem volt törve, még vészmentesnek tekinthető.

Az ablakok és keskeny lőrések száma, nagysága és elhelyezése tekintetében várunknál nem állapítható meg szabályszerűség, ami minden esetre régiségére s arra mutat, hogy még a szépművészeti szempontok mellőzésével is, csupán a védelmi követelményekre tekintettek.

A *H.* felső várkapu előtt álló *D.* és az *L.* saroktoronyhoz ragasztott *B.* kisebb erődök, szintén a főkapu oltalmazására szolgáló védművek voltak, de amelyek a XVII. században már jelentőségüket veszítették. Így, mint láttuk, a *D.*-erőd 1662-ben konyha gyanánt szolgált.

A középkori várakban rendszerint volt egy öreg torony, menedéktorony, donjon, amelybe a vár ura végső esetben menekült, ha már az egész vár elesett s ahonnan esetleg földalatti úton kimenekülhetett.

Diósgyőr várában ilyen külön torony nem volt, de nem is volt reá szükség, mert mind a négy szokatlan magas és erős saroktornya egy-egy donjonnak volt tekinthető, amelyek a lépcsőösszeköttetések megszakításával az *ostrom idején a fővártól elkülöníthetők és elzárhatók voltak* s már csak ebből a szempontból is egyike a XIII. századi kiváló várépítészeti emlékeinknek.

Minde napig is folyton élő hagyomány, hogy várunknak alagútja is lett volna, mely azt Egerrel kötötte össze s amely nem a vár belsejéből, hanem a vízárkon túl levő hegyoldalból indult volna ki, ami ismét nem valószínű, mert egy végső szükségben menedékre szánt ily alagút csak a vár belsejében való kezdőnyílással képzelhető el.

Éppen ezért, mint azt már munkánk I-ső fejezetében megírtuk, a helyszínén megásattam, illetőleg átkutattam a várunkkal szemben levő hegyoldal két barlangját. Az egyik ezek közül a fürdői vendéglőhöz tartozó pince, amely azonban rendszerint vízzel van elöntve s melyről éppen a monda azt tartja, hogy Egerbe vezet. Mind a két barlangra nézve megállapítottam, hogy azok 30—40 méternyi távolságban annyira szűkülnek, majd teljesen bezáródnak, hogy emberi lény tovább nem hatolhat bennük, hogy tehát a mondának

²⁰⁰ *Piper Ottó*. Burgenkunde. München. 1895. 66., 150., 156., 167. l.

nincs alapja, — ellenben köeszközöket és csontokat találva ottan, az ősemlék nyomait állapítottam meg.²⁰¹

Miután történelmi adataink megállapítják, hogy várunk a XIII. század második felében épült fel jelenlegi rendszerében, szükséges, hogy egy rövid visszapillantást vessünk arra, miként kapcsolódik az be a várépítés általános történetébe s mely analógiái találhatók hazai földön.

A diósgyőri vár tornyaihoz teljesen hasonló magas és gyilokjárdával ellátott négyszögletű tornyokat találunk már a rómaiak provinciális légióinak erősítési művei között. Ez a rendszer kétségtelenül tőlük származott át a középkorra. Legépebben fennmaradt példája a St. triptoni római torony Franciaországban.²⁰²

Ezt az erődfarmát legelőször úgy látszik a normannok vették át Angolországban, melyet Rochester várában látunk, a „keep“ néven ismert, négy négyszögletű saroktoronnyal ellátott és néha 50 méter magas laktoronnyerődben. Az 1126-ban épült Rochester keeptorony körül szintén gyilokjárda épült.²⁰³

Ilyenek a Dower keep és a Newcastle Angliában, mely 1080-ban és a normandiai Chamboi, mely a XII. század második felében épült.²⁰⁴

Várunkhoz hasonló négy saroktoronyos erőd Panouse (Aveyron) francia vár a XIV. századból, valamint Crotoy vára a XV. századból, szintén Franciországbán,²⁰⁵ sőt ilyen a Bastille is, csak hogy ennek négy tornya nem szegletes, hanem kerek.²⁰⁶

Olaszországban Santa Reina (vagy a négy torony) Siena tartományban. Ez a még egészen ép vár teljesen hasonlít Diósgyőrhöz de valamivel kisebb. A Perugiában fekvő Narni várának alaprajza a diósgyőrinek egyenesen mása. A Flórenc

²⁰¹ Szerző jelentése az Orsz. Régészeti Társulatban. Ásatások a diósgyőri barlangokban. *Arch. Ért.* 1882. évf. CI—CVII l. és Miscel. v. tört. II. k. 39—45. l. *Kandra K.* i. m. 1879. 30—35. l.

²⁰² *Krieg v. Hochfelden.* Geschichte der Militär Architektur. 1859. 88. l. és *Viollet le Duc* Essai sur l'architecture Militaire au moyen âge. 1854. 75. l.

²⁰³ *Köhler G.* Entwicklung des Kriegswesen. Breslau, 1886. III. k. I. r. 400—4., 473. l. *Könyöki J.* i. m. 497. l.

²⁰⁴ *Clark By. Geo. T.* Mediaeval Military Architecture in England, 1884. II. k. 412. l. 16., 18. *Caumont de M. A.* Abecédaire ou rudiment d'archéologie. 1870. II. k. 346., 350. l.

²⁰⁵ *Bibliothèque Nationale.* Paris. Codex miniature. *Paul Lacroix.* L'Ancienne France L'Armée. Paris, 1886. 35. és 215. l.

²⁰⁶ *Allain Manesson Mallet.* Les Travaux de Mars. Paris. 1672. II. k. 23. l.

tartományban fekvő s 1260-ban épült Fucechio és Serravalle Pistojesé várak tornyai szintén olyanok.²⁰⁷

Németországban Runkel várának, amelyre már 1100-ból vannak adatok s teljesen a XIII. században épült ki, két nagy négyszögletű tornya várunkéinak párja.²⁰⁸

A négy saroktoronyos „keepre“ a diósgyőri vár XIII. századi vártípusára hazánkban is több példa van, amelyek teljes egybeállítására feladatunkon kívül esvén, ezúttal csak ismertebb példáira mutatunk rá.

Már a kora középkorban szokásban volt, hogy a községek és városok lakosai a legnagyobb, legerősebb s gyakran még csak egyetlen középületben, a templomban őrizték értékes holmijukat, sőt az ellenség közeledtével maguk is oda menekültek. Ezért a templomokat várszerűleg erődtoronyokkal látták el. Már a XI. században, Szent István korában négy saroktoronnyal épültek a bazilikák.

Márknak az 1358. évebn készült Bécsi Képes Krónikájában látjuk Nagyvasszonyunk Szent Istvántól alapított székesfehérvári bazilikájának képét olyan négy, magas, szögletes toronnyal, mint a diósgyőri váré. Ugyanott le van festve ennek a bazilikának égése a XIII. században, a templom hasonló várszerű képével.

Tudjuk, hogy még III. Béla (1173—1196) is így építette a templomokat, IV. Béla idejében, a tatárjárás után pedig mégjobban elterjedt ez a rendszer, sőt a török háborúk alatt a XVI. században haditoronyokon kívül a templomokat körbástyákkal is ellátták, ezek az úgynevezett „templomerődök“, melyeknek a Felvidéken és Erdélyben, a Szászföldön számos ép példánya áll fenn még a mai nap is.

A várunkkal szomszédos Miskolc városában, a szintén a XIII. században épült avashegyi, Szent Istvánról nevezett templomot, mint a városi jegyzőkönyvből látjuk, 1658-ban szintén bekerítették védelmül palánkkal, miután a város lakossága nemcsak értékes holmiját és ruháit, de lisztjét és oldalszalonnáit is e templomban tartja és őrzi.²⁰⁹

De legismertebb példái hazánkban a diósgyőri négytoronyos erődnek a *pozsonyi* és a *sárospataki* várak. *Henszlmann* a pozsonyi várat hazánkban a legrégibb erődítménynek mondta. A négy saroktorony építésének kora még a román építészeti stíl idejére esik.

Az V. István alatt 1272-ben épült sárospataki vár,

²⁰⁷ *Bodo Ebhardt*. Die Burgen Italiens. Berlin, 1916. III. k. 116. Tábla. 355—361. és 337. ábra.

²⁰⁸ *U. a.* Deutsche Burgen. 1899. 1—15. l.

²⁰⁹ *Annales* Miskolc város levéltárában.

melynek tornyai nemcsak az angol Rochester „keepre” emlékeztetnek, de még tornyaik, emeleteinek belső beosztása és berendezése is Diósgyőrével azonos.²¹⁰

A diósgyőri vár további építészeti és műrészletei leírásainak megértése céljából ideiktatjuk betűszerint az általunk annakidején lemásolt 1662. évbeli színezett felvétel, latinnyelvű magyarázó feliratát, mely a kép baloldali alsó sarkába festett s három lebegő angyal által tartott drapériára van festve s amely felett korona alatt a kamarai levéltár monogrammos bélyege van vörös festékekkel odanyomva.

A felirat a következő: „Delineatio Regis Arcis Diósgyőr prout hic et nunc videre est. Explicatio Litterarum: *Aa.* Ichnographia inferioris Contignationis. *B.* Ichnographia Superioris Contignationis. *C.* Scenographia Lateris Septentrionalis. Prospectum ex Miskoltz. Suppeditans *D.* Intersectio Lineae. *E. F.* aspectum conclavium exhibens: *a)* Ecclesia; *b)* sedes Regia; *c)* Cathedra; *d)* Apertura perquam populus in inferiori Capella existens, concionem et missam audire poterat; *e)* Caminus ex marmore cum inscriptione: Maria dei Gratia Hung. Boh. Regina 1526.; *f)* Caminus ex marmore sine inscriptione. *G.* Antepagmenta marmorea cum latina inscriptione. Maria dei Gratia Hung. Boh. Regina 1526. *H.* Antepagmentum marmoreum cum eadem inscriptione illyrice. *I.* Antepagmentum cum ornamentis Gothicis et insignibus Galliae et Hungariae ex rubro marmore. Fecit: *P. Hugó. Eremite, Servite.*“

E feliratra egyelőre az a megjegyzésem, hogy Hugó szervita atya ezt a képet nem maga festette, illetőleg csinálta (fecit), hanem másolta *Sícha György Lukács* eredetijéről, mint fentebb kimutattam, amely eredeti valamely levéltárunkban még lappang.

A felirat néhány tévedésére később fogok reátérni.

A Műemlékek Országos Bizottsága rajztárában várunkról található összes felvételeket számbavéve, meg kell még említenem, nagyobb méretű akvarellben készült s ugyancsak 1877-ben készített saját felvételemet, mely részleteket ábrázol várunkról. És pedig: *A.* boltívek a lovagteremből. *B.* és *C.* Sgraffittó faldíszítések ugyanonnan. *D.* A délkeleti torony mellett díszes ablakfülke. *E.* és *G.* annak részletei és *F.* a címeres zárkó.

Sztehló Ottó, a Műemlékek Orsz. Bizottságának építésze, 1894-ben készítette várunkról az utolsó felméréseket és felvételi tollrajzokat. És pedig: alaprajzot a földszintről, a déli homlokzatot, nyugati hosszmetsetet, a négy torony kereszt-

²¹⁰ *Könyöki József* i. m. 193—4. l.

metszetét, részleteket: sgrafittódíszek, az ablakfülke boltozata és boltvállak a trónteremből és végül az északi homlokzatról.²¹¹ Ha ezeket a legújabb felvételeket összehasonlítjuk az 1662-i rajzokkal, ha hozzászámítjuk az 1894 óta lefolyt újabb 33 évet, lehetetlen megdöbbenés nélkül látnunk, hogy a XVII. században, bár rongáltan, de mégis egészben álló várunk az azóta eltelt 232 esztendő alatt miként tűnt el a föld színéről annyira, hogy ma már csak óriási saroktoronyainak üres vázai állanak, melyekből az első és második emelet magasságában minden oldalról kiállanak a gyilokjárdák hatalmas gyámkövei.

A Sztehló által felvett északi homlokzat képén, a vár domb oldalában öt beépített boltozat maradványait látjuk, amelyek szabadon állanak, mert előttük a külső várfal leomlott. Ezek bizonyára raktárakul szolgáló kazamaták voltak.

A vár eddig ösmertetett részei erődítmények voltak. A négy, több emeletes nagy saroktorony között fekvő s azokat összekötő hatalmas épületszárnyak képezték magát a várpalotát, vagy felső és belső várat, mely egyemeletes volt. A földszint a cselédségnek és raktáraknak szolgált, alatta voltak a hatalmas pincék, amelyeket az uradalom dézsmaborai töltöttek meg.

Az első emeleten voltak a királyi és vendéglakosztályok s főképen két kiváló fényű helyiség, nevezetesen a *lovagterem*, mely egyszersmind *trónterem* is volt, hol a nagyobb ünnepélyességek lefolytak és a *várkápolna*. A feljáró a várudvarba a lovagterem alatt, közvetlenül az északnyugati torony mellett volt.

A lovagterem Möller legújabb felvétele szerint,²¹² mely a felső vár északi oldalán a tornyok közötti részt teljesen kitölti, 26 méter hosszú, 13 méter széles méretben épült, tehát pontosan 1 : 2 arányban 338 m² alapterülettel, eredetileg 3 beállított hatalmas oszloppal, két hajóra osztva, tágas és magas boltállással, melynek indításai és boltvállai részben még megmaradtak.

Ha ezzel szemben figyelembe vesszük, hogy a *vajdahunyadi vár* szintén igen tekintélyes lovagterme *csak* 270 m² terjedelmű, fogalmat szerezhetünk várpalotánk arányairól s megérthetjük, hogy mennyire alkalmas volt az királyi fogadtatásokra s nagy állami ünnepélyek tartására.

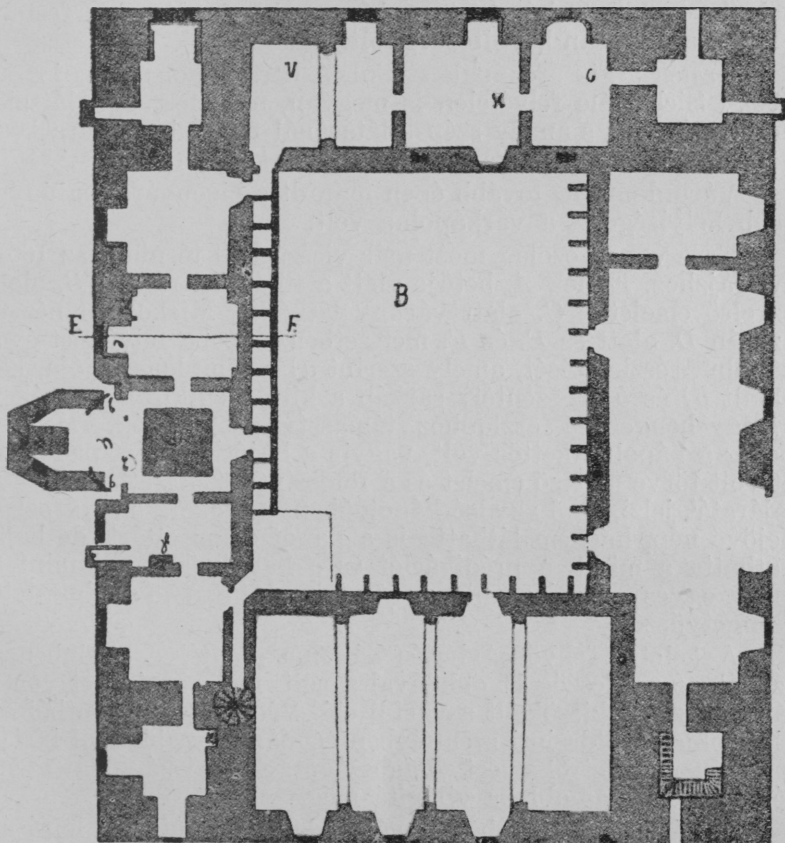
A várudvar 673 m² terjedelmű volt s három oldalán, az

²¹¹ Kandra K. a diósgyőri várról szóló második munkájában 1895-ben ezek nagyrésztét kiadta.

²¹² Möller I. i. m. 258. l.

emeleti helyiségekbe vezető, kőgyámokon nyugvó korlátos folyosó, egyszersmind gyilokjárda is vezetett körül.

Úgy látszik, Nagy Lajos, vagy Mátyás alatt a tornyok közötti emeleti helyiségek boltozatát magasabbra emelték, a

7. kép. A diósgyőri várpalota első emeleti alaprajza.

toronyszobák keresztboltozatainál, amelyeket különben utólag szintén magasabbra emeltek.

A tornyok, melyeknek belső beosztása a sárospataki tornyokhoz hasonlít, nemcsak erődök voltak, hanem lakószobákat is foglaltak magukban. Így az északkeleti toronyban volt az a *kandallós kis szoba, mely Nagy Lajos királyunkkal áll*

egyenest összeköttetésben, amennyiben az e mellett lévő szobában írta alá 1381 november 26-án a Velencével kötött békeszerződést, amint az ezen oklevélben külön fel van említve,²¹³ a latin szövegben „stubam parvam“-nak nevezetve. A stuba szó ó-félnémet eredetű s később még egy 1479-ből származó oklevélben is megtaláljuk így: „in quodam stuba, „hymes zoba“ vocata“. Tehát a stuba hímes, vagyis díszesen festett, esetleg aranyosan kárpitozott volt.²¹⁴

Ennek a kis szobának különben keresztmetszeti rajza az 1662-i Sicha-féle felvételen is megvan, melynek, úgy látszik, erkélye is volt s amely szép kilátásánál fogva bizonyára kedvenc tartózkodási helye volt a királynak.

Várunknak legtovább épen maradt s bizonyára legfényesebb helyisége is a várkápolna volt.

Erre vonatkozólag most már vissza kell térnünk az 1662. évi rajzhoz. Ennek *A.* betűje alatt a földszint rajzát, *B.* alatt az első emeletét, *C.* alatt várunk látképét, Miskolcra nézve, azután *D.* alatt és *E.* és *F.* metszetben a szoba felvételét és a kápolna részletezését, amely szerint *a)* a templom hajója, két oldalt *b)* és *b)* a szentély sarkán a király és királyné székei, *e)* egy hengerded oszlophoz támasztva a szószek. Miután pedig a kápolna kettős volt, vagyis a hajó közepén, padozata át volt törve az első emelet és a földszint között, a *d)* ennek a lejárátát jelzi, ahol az alsó kápolnában, a szolgák s a városból bejövő nép, ha nem láthatta is a papot és az oltárt, de hallgathatta a misét, a prédikációt és a kar énekét, valamint a mise egyes részeire, pl. az Ürfelmutatásra figyelmeztető csemengettyűszót.

A keletre fekvő egyhajós kápolna szentélye különben a szabályos nyolcszög öt oldalával zárult, mely az épület vonalából középen kiszökölt a várfal elé. Védelmi szempontból az alkápolna a földszinti szentélyben csupán egy ablakkal bírt s hajója az emeletről nyert világosságot, a felső kápolnát szentélyének hármass ablaka világította meg.

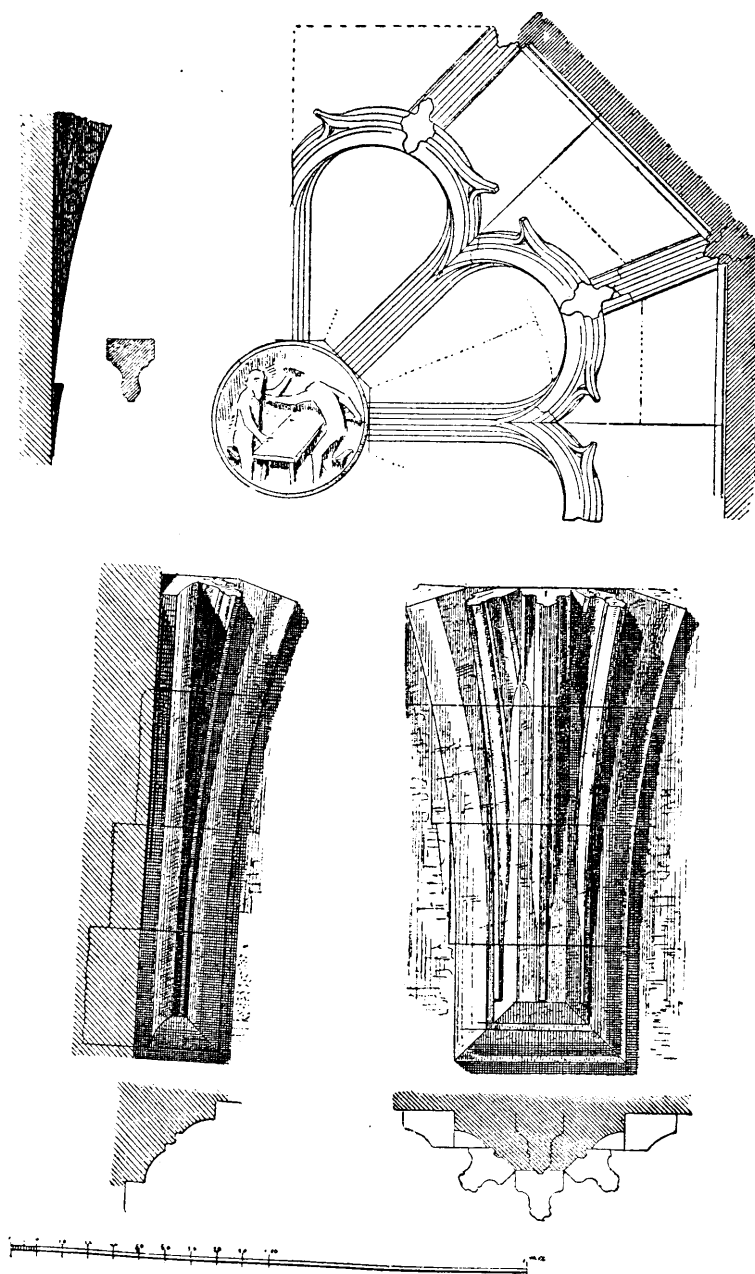
A vármegye 1736-ban a vár akkori állapotának leírását készítetve el, míg látjuk, hogy az már legnagyobb részben romokban hever, a pincék és a kápolna még a legjobb állapotban van. A leíró azonban nem lehetett szakember, mert a déli szárnyban levő díszes ablakfülkét, melyről alább lesz szó, szintén kápolnának nézte.²¹⁵

De műemlékszámba ment az még a XIX. század elején is,

²¹³ Wenzel G. i. m. 18. l.

²¹⁴ Népírási Értesítő. 1927. 26. lap.

²¹⁵ Wenzel G. i. m. 23. l.

8. kép. Részletek a diósgyőri vár lovagterméből és az ablakfülke boltozata.

mert csak 1830-ban pusztítottatott el erőszakosan, műtörténeünknek bizonyára kipótolhatatlan kárára.²¹⁶

Ezen legrégibb felvételünk betűsoros magyarázatának azonban várunk műtörténetére nézve legbecsesebb adatára a *J.* betű alatt akadunk, ahol ugyanis azt olvassuk: „Ajtóbélés góthikus díszítéssel és Francia- és Magyarország címerével, *vörös márványból.*“

Megvallom, csodálkozom azon, hogy ez a fölírat, amely természetben ugyan már szintén eltűnt a romok között, de mégsem keltette fel figyelmét várunk egyetlen ösmertetőjének sem.

Ugyanis ösmerve Diósgyőr várának történetét, ki lehetett annak a birtokosa, aki Franciaország és Magyarország egyesített címerét használhatta, mint annak legnagyobb pártolója, kiépítője, Nagy Lajos, aki magyar királyi címerében, egy hasított pajzs jobboldali mezejében egyrészt Magyarország, vörös mezőben négy fehér pólyás, bal mezejében pedig a francia Anjouk kék mezőben arany liliomos címerét használta. Bizonyára a várpalota elsőemeleti királyi lakosztályának azon szárnyát jelölte meg ezzel a címeres márványemlékkel, amelyet ő építtetett újjá. Ugyanezen betűsoros magyarázatunkban van még egy *H* betű alatt foglalt bejegyzés, amely szerint volna még egy harmadik, szintén Mária királyné nevével és az 1526 évszámmal ellátott márvány ajtóbélés, amely azonban *horvátnyelvű.*

Ennek a felíratos kőnek megint semminemű forrásunkban nincsen nyoma. Ez tehát ismét téves lesz. Ha várunkon lehetséges egy horvát felírat, az csak annak közvetlen Nagy Lajos előtti birtokosára, Széchy Miklós *horvát bánra* vonatkozhatik.

A diósgyőri vár műépítészeti szépségeiről s művészi fényéről számos régi feljegyzés emlékezik s még mai napig is meglévő csekély műrészletek is mutatják, hogy azonkori Európa egyik legfényesebb királyi laka volt.

Ösmerjük Mátyás műszeretét. Tudjuk, mily szenvedéllyel ékesítette fel budai palotáját és építtette ki visegrádi várát olasz művészek remekeivel. Diósgyőr várában, mely már Nagy Lajos alatt fényesen kiépült, gyakran mulatva, a bizonyára művészi alkotásokkal ékített cisztercita és pálos monostorok közelében, igen valószínű, hogy a vár díszítésén és szépítésén a saját magasműveltségű ízlése szerint ő is foglalkoztatott építészeket és művészeket.

Mindamellet azoknak romvárunk falai között ma már semmi nyomára sem találunk. Annyival inkább megérdemli

²¹⁶ *Kandra K.* i. m. 1895. 130. l.

azonban figyelmünket az a remek, kékesfehér márvány dombormű, amely a vár alatt fekvő diósgyőri pálos-zárda falában volt elhelyezve, ahonnan Bartalos Gyula egri áldozópap és buzgó régiségbúvár közvetítésével a Magyar Nemzeti Múzeumba került, melynek ma, dacára erősen megcsonkított állapotának is, egyik legbecesebb renaissancekori emléke.

A márványlap szélessége 1 m 20 cm, magassága 83 cm és vastagsága 9 cm. A domborműn a Madonnát látjuk a kisdéd Jézussal, mellette két női szent alakját, jobbra alexandriai szent Katalint, akit a szöges kerék és a pálmaág vértanúságának jelvénye jellemez, balra egy másik női szentet, valószínűleg Szent Luciát.

Rendeltetését illetőleg lehet egy oltár részlete, vagy egy síremléké. A Madonna trónusa alatt, lábainál ugyanis két angyal által tartott címert látunk, melynek sisakdíszében püspöki süveg van. A címerpajzs alakos része le van törve s így csak annyit tudunk, hogy tulajdonosa püspök volt. Erdődi Bakócz Tamásra gondolhatunk e részben, aki mint egri püspök díszes oltárt készíttethetett a pálosok diósgyőri temploma számára.

De ugyanúgy készíttethette azt olasz művészeivel Mátyás is, aki a diósgyőri pálosoknak mindvégig nagy pártfogójuk volt és több adománnyal gondoskodott róluk.

Ha azonban tudjuk azt, hogy a pálosok között a XV. és XVI. században kiváló festő- és szobrászművészek voltak, így például Dénes pálos-szobrász, aki 1484-ben a szentlőrinci kolostorban Remete Szt. Pál síremlékét készíté, — ha ezenfelül tudjuk, hogy 1498-ban halt meg Diósgyőrött Zákoly János, az ottani rendház perjele, aki mint csanádi püspök lépett a pálosok szerzetébe, mert nem akarta elfogadni az uralkodó király által neki felajánlott kalocsai érsekséget s aki szent élete miatt általános kegyelet tárgya volt; — könnyen lehetséges, hogy halála után rendtársai egykori méltóságának jelvényével ékített díszes síremléket állítottak, illetőleg készítették neki.²¹⁷

Magát a domborművet, úgy látszik, a törökök rongálták meg, amikor 1596-ban Diósgyőrt felégették. A Korán ugyanis tiltja az emberi arc leábrázolását s azért a vakbuzgó törökök a domborművön levő összes alakok fejait leverték.

Visszatérve térképünk magyarázatához, annak e) betűje alatt a kápolna melletti jobboldali királyi lakosztály egyik termébe nézve, bejegyezve találjuk „Márványkandalló a következő felirattal: „MARIA DEI GRATIA HVNGARIAE

²¹⁷ *Arch. Ért.* 1898. 206—14. l. Képpel. Magyarhoni kora renaissance emlékek a Nemzeti Múzeumban.

ET BOHEMIAE ETC REGINA 1526.“ A baloldali teremre f) alatt: „Márványkandalló felirat nélkül.“

Továbbá G. alatt márvány ajtófél ugyancsak Mária királyné nevével ellátott *latin* felirattal és az 1526 évszámmal.

Itt meg kell jegyeznünk, hogy vagy Sicha, vagy másolója, Hugó páter tévedett, mert ezek a feliratos kövek egészen az újabb korig ösmeretesekek voltak s 1526-ból csak egy latin feliratos követ ismertünk, míg ellenben a nyugati tornyon volt egy német szövegű az 1525. évből, amelyet ezen magyarázatunk nem ismer, amely pedig többször ki volt adva. Ez a következőleg szól:

MARIA FON GOTS GENADE,
KVNIGIN ZW VNGARN
VND PEHEM ETC. 1525. ...²¹⁸

A magyarázatunkban fentebb e) betű alatt említett, 1526-ból való latin feliratos márvány kandallópárkány Mária királyné nevével, a romok közül szintén régen eltűnt. Várunk emlékei után kutatva azonban ennek a még egyetlen feliratos emlékünknak sikerült nyomára akadnom. Az történt ugyanis, hogy a mult században Ragályi István borsodmegyei alispán várunk romjai közül ezt a feliratos követ elvitette alsószuhai kastélyába és ott szintén kandallópárkánynak alkalmazta. Innen báró Ragályi Balassa Ferenc ragályi kastélyába került, hol ma is megvan.²¹⁹

Hogy várunk hajdani fénye és művészi szépsége ne csak a történetíró meséjének tűnjék fel, a sors ennek a királyi pompájú várnak egy finom építészeti részletekben gazdag, egyetlen ablakfülkéjét meghagyta mutatóul, amely a déli szárnyban, a délkeleti torony mellett apsisszerűen képezett, gazdagon tagozott, íves vonalozású ritkaságú boltozat, címeres zárókövel, vállpárkánnyal a gót stílus fénykorából.

Möller többször hivatkozott munkájában²²⁰ késői gót stílusúnak írja a XVI. század első évtizedéből s II. Mária királynénak tulajdonítja.

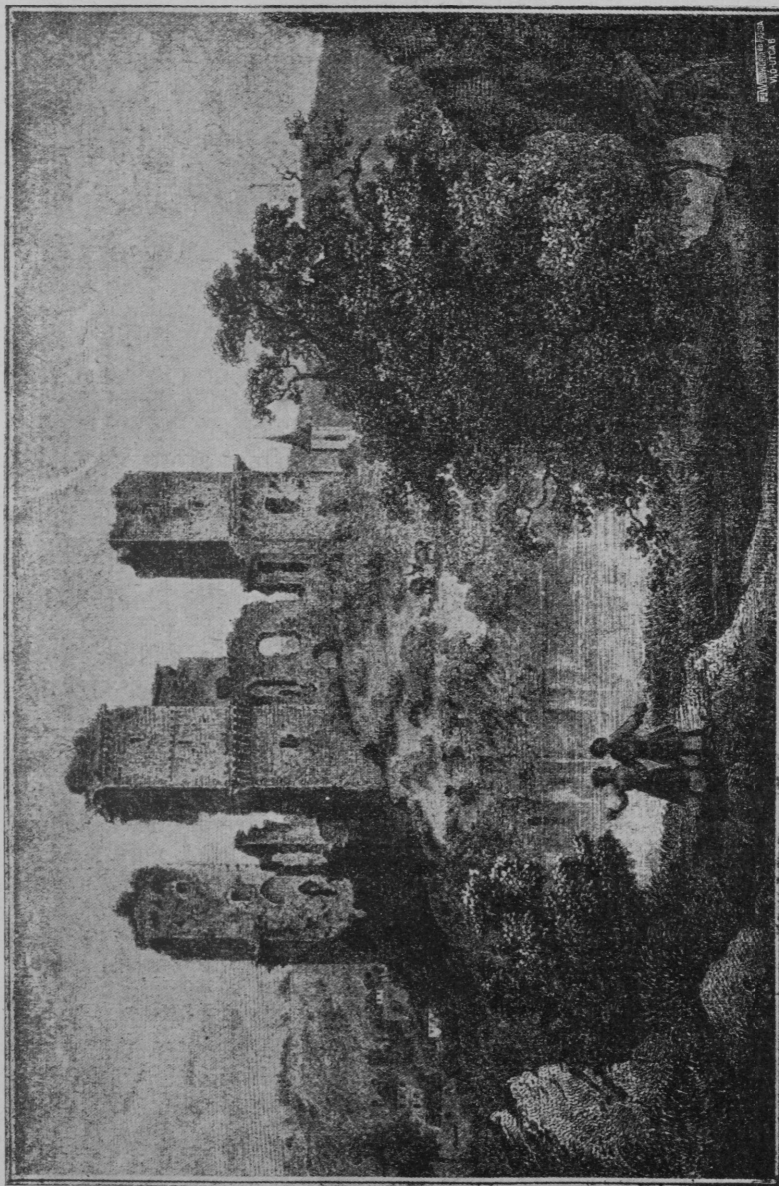
Bár tudom, hogy az építészeti stíltanban mennyire könnyű az *átmeneti formák* miatt tévedni, mégis tisztán történelmi okoknál fogva ezt a megállapítást el nem fogadhatom.

Történelmünkben ma már csaknem teljes megvilágításban áll a mohácsi vészt közvetlenül megelőző szomorú korszak, amikor Mária és Lajos király udvara az egykori külföldi követek jelentései szerint „szörnyűségesen szegény“, úgyhogy

²¹⁸ Wenzel G. i. m. 22. l.

²¹⁹ Gömör-Kishont vármegye Monographiája. 83. és 487. l.

²²⁰ Möller I. i. m. 259. l.

9. kép. A diósgyőri vár romjai 1860-ban.
Rohock Lajos metszete. Hunfalvy János „Magyarország és Erdély eredeti képekben” című művéből.

Szerémi szerint „elegendő ennivalót sem adtak nekik“. Burgio pápai követ pedig azt jelenti Rómába, hogy „a király a mindennapi élelemre valót is kölcsönkéri, ha ugyan akad, aki ad. Ezüstjét már régen elzalogosította a zsidóknál s nincs többé reménye, hogy pénzhez jusson“; a török pedig már megindult az ország felé. — És mindez nem mese, hanem hiteles oklevelek tanúsága a vatikáni pápai levéltárban.²²¹

És ilyen viszonyok között képzelhető-e az, hogy ez a szerencsétlen királyné az akkor is rendkívül körülményes és a rettenetes általános szegénység és pénzszűkében roppant drága építési viszonyok között ilyen fényes művészi restaurálást hajtott végre várunkban.

Nyoma van annak, hogy miután hitbér fejében kapván, az ő tulajdona volt Diósgyőr vára, a törvény pedig a török veszedelemre való tekintettel elrendelte a várak megerősítését; — várunk egy leomlófélben levő bástyáját helyrehozatta. Ennek emlékére helyeztette el ottan 1525-ben Pempflinger Sebestyén szász várnagy a már közölt német szövegű emléktáblát. A latin kandallófömlirat is csak kegyeletes megemlékezésnek tekinthető a szerencsétlen sorsú királynéra, s valószínűleg ezért láttatott el az 1526 évszámmal is. — Csak ennyi történhetett.

Mert vajjon ki építtethetett vagy restauráltathatott volna Magyarországon 1525 és 1526-ban gótikus régi várakat, mikor, mint éppen Diósgyőrnél láttuk, arra alig tellett, hogy a leomlott bástyákat facölöpökkel megerősítsék, fűzfavesszővel megfonják és sárral betapasszák.

A díszes ablakfülkét pedig — amelyet sokan trónfülkének, mások ismét kis kápolnának néztek — *csakis Mátyás király építtethette újra*, illetőleg részben restauráltatta; mert pl. a címeres zárkövet helyén hagyta és újra befoglaltatta a mennyezet gótizáló akanthus indái és levelei közé, amely a vár első újbólépítőjének, Erne bán, valamelyik Ákos nemzetségbeli ágának XIII. századbéli ősi címerét ábrázolja, két egymással küzdő férfialakkal.²²²

Melith Péter, akinek nevével már 1570-ben találkozunk, mint aki Munkács vára erődítményeinek állapotáról mint hadi mérnök tesz jelentést a királyi kamarának.²²³ A XVII. század első tizedében pedig a szepesi kir. kamara által a borsodmegyei várak megvizsgálására küldetvén ki, az ő régies, még mult századi írásmódjával jelenti: „Az mi az Dios Giör Állapotiat illeti, mint kezdgiem írásom azt sem tudom, nem lehetvén oly

²²¹ *Ortvay Tivadar*. Mária királyné. 1914. 124—128. l.

²²² *Kandra K.* i. m. 1895. 132. l.

²²³ *Orsz. Levélt.* Limbus. Militaria. I. 2.

kemény magyar züv, ki annak zep épületinek puztulasara fordulasan meg nem izonodnek és zomorkodnék, mely Fejedelmi épületnek en földünkön massat nem is lattam.“

Majd elmondja, hogy az teljesen romlásnak indult, úgyannyira, „hogy még csak házainak zsindelyezése és szép tornyainak, kápolnájának vakolási is szakadoznak. Külső nagy bástyái romlanak és egymástól elválnak, úgyhogy külső falai, ha meg nem előzik, a szép halastó vízhelyét töltik be“. Ajánlja ennek folytán, hogy meg kellene a birtokos urakat inteni, hogy mindegyik a maga részét építené meg illendőképen.

Mindez azonban a tervezet szerint akkor még 4000 forinton kijavítható lett volna és ebben már Melith „könnyű állapotot látott. A köve — úgymond — a várban hever leomolva a bástyákról, a vár jobbrészben mészkővön áll. A vár oldalából hányhatják a követ. Az erdőbe egy puskalövessel belőhetni. Fája lehet elég. Költsége kőművesre, zsindelyre és zsindelyszegre kívántatik, egyébire nem!“

Ha pedig a vár urai nem akarnák az építkezést teljesíteni, királyi kapitányt kellene beleállítani, ki a várat azután a jószágok jövedelméből rendbehozná. Nagy hiány van a lövészszerzőkben is; pattantyús csak egy van, holott három se lenne sok.²²⁴

Ilyen fokú leromlás mellett érthető, hogy a XVII. század második felében, amikor magyar és német őrség volt együttesen elhelyezve a várban, a vitézek kénytelenek voltak a vár külső udvarán külön-külön kis házakat építeni maguknak, csak a két nyugati torony néhány helyisége volt még lakható, a többi tornyok és a palota teteje teljesen hiányzott, itt-ott bokrok nőttek a szobákban és a falak sok helyen bedőléssel fenyegettek. Úgyhogy mikor a kuruc és labanc harcok közepette, 1673-ban Telekesi kassai kapitány újból feldúlja, felégeti és kirabolja, — valóban csak romnak tarthatja mindenki.

Azután még a XVIII. században a Haller-familia önt bele egy kis életet, de a XIX. században már csak pincéit használja a koronauradalom s mikor lassankint ezek is beomlanak, senki sem törődik többé vele. Tornyaiban véresék, denevérek és baglyok, pinceoduiban pedig népes cigány családok tanyáznak.

Hogy pedig hajdan oly fényes királyi várunk ilyen sorsra jutott, okául a jelen esetben még csak a mindent megemésztő időre sem hivatkozhatunk; ahogy ezek a falak, különösen védőtornyai, meg voltak építve, bátran megérhették

²²⁴ Orsz. Levár. Neo. R. A. Fasc. 415. No. 35.

volna még egy másik félezredévet is, ha néha-néha egy kis tatározásban részesültek volna.

Annnyival inkább fájjalhatjuk, hogy nem a múltó idő, nem is az ellenség ádáz rohamai döntötték le falait, hanem a *tudatlanság*, amely nem ösmerte műépítményeinek művészi és tudományos becsét, a nemzeti fásult *közhány*, amely annyi századon át nem tudott sem nemzeti önbecsének érzésére, sem fényes és dicsőséges hadi multjának ösmeretére ébredni, amit csak növelt az utolsó századokban a felülről jövő lenézés minden iránt, ami magyar volt. S mindezekkel karöltve elpusztította ezeket az ezeréves falakat a *kapzsiság*, mely a hatalmas királyi fészkek falait széthordta, hogy a törpe korhoz mérten kunyhókat építsen belőle.

Már a XVIII. század közepén, mikor még őrség lakott benne, gyakran éjjel fessegették ki a vízárok nagy kockaköveit s hordták néha a harmadik határba építkezésre. Maga a váralji község, Diósgyőr városa pedig ugyancsak várunk falaiból épült, több mint száz év óta. A legnagyobb mulasztást pedig a koronauradalom hivatalos hatósága követte el, amikor túrte, nemesak az omladványkövek elfuvarozását, de azt is, hogy a várpalota belső termeiben a műbecsű, gyakran márványból készült faragványokat, címereket és oszlopokat is kifejtették és elhordták. S mindezt nem az ellenség, hanem saját véreink tették. Mennyi felemelő emléke semmisült itt meg ily módon a dicsőséges multnak.

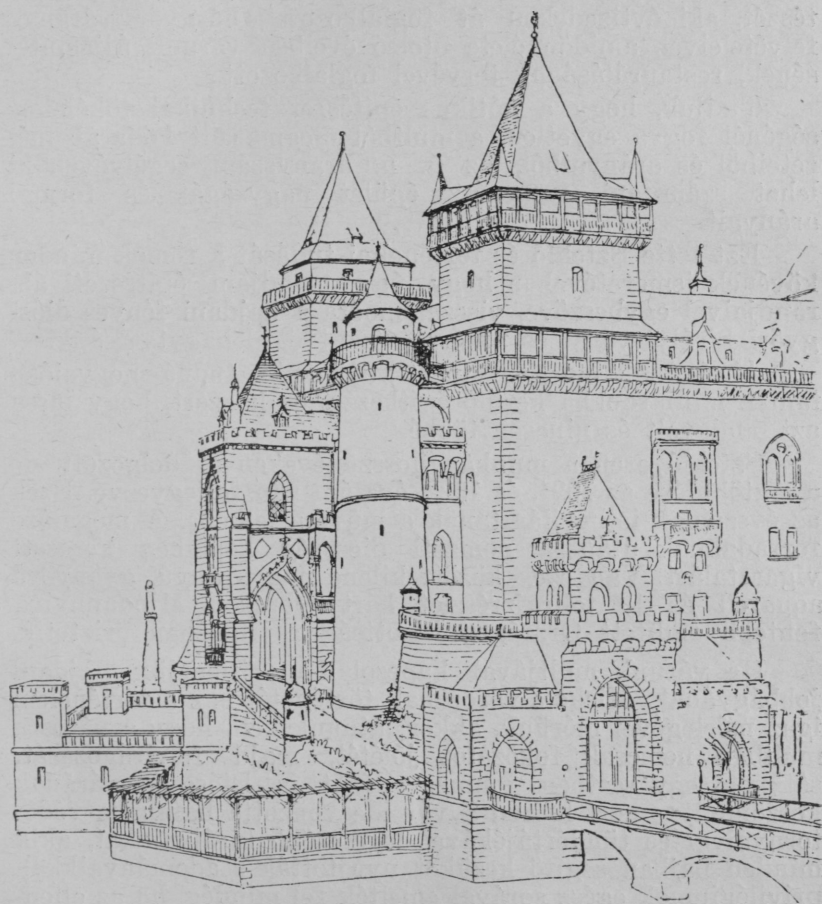
Eszünkbe jut itten, amit elhunyt jeles történettudósunk, *Wenzel Gusztáv*, várunk multjának legbuzgóbb kutatója írt, mikor a Mária királyné által ültetett s ma is élő félezredéves mogyorófa virágzásáról volt szó, mondván: „Ebből az a tanuság, hogy annak, amit az emberi kultúra teremtett, a külső természet biztosabb és hívebb őrzője, mint a magát felvilágosodottnak hirdető társadalom.”²²⁵

A műemléki törvény alkalmazása óta s különösen legújabbban a M. kir. erdészeti és erdőmérnöki hivatal megértő buzgósága folytán a romok immár bekerítettek és őriztetnek is.

Emellett azonban a vár egész területén meg kell kezdeni a szakszerű ásásokat. Tudjuk ugyanis, hogy az omladékok, amelyek a felső emeletekről aláhullanak, lassankint az egész földszintet, az első emelet szintjéig maguk alá temették. Ezek alatt a romok alatt bizonyára nagyon sok építészeti műrészlet lesz eltemetve, amelyek napvilágra hozatala a vár különböző építési korszakaira nézve nagybecsű felvilágosításokat fog nyújtani.

²²⁵ *Wenzel G.* i. m. 24. lap.

És míg az idő szárnyán nesztelenül századok és századok rohannak el, a diósgyőri vár hajdan messze látszó büszke tornyai lassan, mintha csak a délibáb tündérajátékai lettek

10. kép. A diósgyőri vár bejáratának helyreállítási terve, Sztehló Ottótól, 1922-ből.

volna, elenyésznek a Bükk messze kéklő ködében. A hajdani sasfészek emléke már eltűnt, melyből kiveszett a királyi szárnyas.

De a láthatáron már mint üde ifjú áll, Miskolc, az aggasztán Diósgyőr felett.

Diósgyőr végvárának ezeréves története kicsinyben az egész nemzet történetének tükré, melyből dicsőség, de megsíratni való emlékek is tekintenek reánk.

Ennek a tükörnek ragvógó képei ragadták magukkal *Sztehló Ottót*, a Műemlékek Országos Bizottságának műépítészét, aki évtizedeken át foglalkozott Diósgyőr várának felvételeivel, amidőn élete utolsó éveiben várunk újjáépítésének, restaurálásának tervével foglalkozott.

Tudjuk, hogy a gótikus építészet technikai tökéletességénél fogva egyetlen, a multból megmaradt kódarab méreteiből és arányaiból, az ú. n. aranyszám segítségével, ki lehet számítani az egész épület nagyságát és formai arányait.

Ezt tette Sztehló és történelmi tudását a romok minden kövének ismeretével s hogy úgy mondjam építészeti ábrándjaival egybeszőve, visszaálmodta a hajdani fényes diósgyőri királyi várat és papírra téve örökül hagyta reánk.

Abrándnak mondom, mert vajjon ki tudná megvalósítani a milliárdokba kerülő építkezést csak azért, hogy lássa azt, ami volt és ninesen többé.

Sztehló ezen a munkán hosszú éveken át dolgozott, de a legtöbbször az 1921. és 1922. évszám van feljegyezve. Ezek az évszámok is bevilágítanak a művész lelkébe. A megalázó forradalmak után a nemzeti dicsőség képeiben keresett vigasztalást. Van ezek között kilenc nagyarányú, gyönyörű aquarell és 19 tollrajzrészlet hártypapíron. Mindannyi a fentebb említett Országos Bizottság rajztárában őriztetik.

Ha várunk multjával kapcsolatban ösmerjük hajdani jobbágjának, Miskolc városának történetét is s a történelem igaz mérlegével mérünk, akkor látnunk kell, hogy e város a multban nemcsak fokozatos jólétét, majd felvirágozását, sőt nem egy esetben fennmaradását is Diósgyőr várának köszönhette, mert hiszen a vár ide vonzotta hatalmas védőtornyaival és tündértájékával legdicsőbb királyainkat, akik minden bajban segítő kezüket nyujtották s adományaikkal, privilégiumok egész sorával emelték fel mindég, ha az ellenség vagy a természet csapásai alatt roskadozott, hogy végül a jobbágyságból a királyi város szabad polgáraivá tegyék fiait. Az Avas hegyéről mindig ideláttak a miskolciai várunk biztató, hatalmas négy tornyához. Immár nem sokáig látják. Kevés esztendő kell hozzá, hogy eltűnjék.

De hálás kegyelettel fognak bizonyára ezentúl is reá gondolni, mert hiszen, mint jelen fejezetünk bevezetésében mondtuk: amit az emberi lélek és szív magába zár, afelett

az enyészetnek sincsen hatalma, mert az „emlékezés“ örökön él.

A diósgyőri vár történetére vonatkozó irodalomhoz tisztán bibliográfiai szempontból ide iktatjuk még a következő munkákat:

²²⁶ *Almanach von Ungarn*. 1778. Wien, Pressburg. 306. l. Rövid teljesen téves tört. leírás.

²²⁷ *Vahot Imre*. Magyarföld és népei eredeti képekben. Pest, 1846. III. f. 13. l.

²²⁸ *Életképek*. 1847. I. 13. l.

²²⁹ *Kubinyi Ferenc és Vahot Imre*. Magyarország és Erdély képekben. II. k. 1853. 118. l.

²³⁰ *Néplap*. 1857. 77. l.

²³¹ *Vasárnapi Ujság*. 1861. 17. sz., 1864. 1. sz., 1872. 20. sz.

²³² *Ország Tükre*. 1862. 21., 1864. 2. sz.

²³³ *Hazánk és a Külföld*. 1869. 29. és 35. sz.

²³⁴ Magyarország és a Nagyvilág. 1878. 9. sz.

²³⁵ A diósgyőri romokról újabb fényképi felvételek őriztetnek még a *Műemlékek Orsz. Bizottságában* a CCXXII. csoport 2792., 2794—2802 és 2819. számok alatt.

²³⁶ *Hadt. Közl.* 1910. 445. l. Munkács várának 1627. évi leltárában egy „Diósgyőr“ nevű 2 fontos ágyú említettik.

Dr. Szendrei János.